

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
КОЛО XXXV. БР. 238.

РУДЈАРД КИПЛИНГ

ПРИПОВЕТКЕ ИЗ ИНДИЈЕ

Превео с енглеског
МИЛОВАН АНТУНОВИЋ КОБЛИШКА

С предговором
Х. М. СТАНСФИЛД-ПОПОВИЋ

БЕОГРАД
1932.

сн. к. 820-32

СРПСКА КИРИЧКЕВНА ЗАДРУГА
1900 XXV. Б. Б.

Универзитет у Београду
Милош Алексић
Београд

инв. бр.
5009
2312

Рудјард Киплинг

Последњих година проблеми Индије — политички, економски и друштвени — привукли су пажњу целог света, не само зато што су интересантни по себи, већ и зато што њихово решење може имати далекосежних последица по састав, не само Индије и Британске Царевине, него и самога света. Они изазивају мисао да нам се може десити, у недалекој будућности, да се нађемо пред једним новим распоредом сила и преуређењем расног и религиозног изгледа човечанства. Индија, састављена од народа који се, по раси, вери, језику и степену културе, разликују међу собом колико и народи у Европи, и који су уједињени у једну царевину под британском управом и заштитом, данас је у превирању под утицајем идеја западњачког порекла: принципа националности као нечег независног од расе, религије или сталежа, — демократије и самоуправе, на супрот олигархији и империалној владавини, — хришћанства, које не дели људе према друштвеном сталежу из кога долазе, већ према њиховим духовним способностима, на супрот кастинском систему, који забрањује дизање из ниже класе у вишу, и чак неке људе одбацује као нечисте и неправне. Извођење ових принципа ствара изванредно сложене проблеме, који су довели и британске и индијске државнике у најтежи положај њихове заједничке историје. Овај положај постао је опасан тек од 1918,

и донекле се огледа у савременој енглеској књижевности, као у Форстеровом роману *Пут у Индију*; али се не огледа у делима Рудјарда Киплинга, који је познавао и волео и сликао Индију једног ранијег поколења. При свем том, у његовој слици англо-индијског живота пред крај деветнаестог и првих година двадесетог века, налазимо црте које, у светлости потоњих догађаја, довољно наговештавају дејствовање невидљивих сила.

1897 године, Краљица Викторија прослављала је свој дијамантски јубилеј, као краљица Велике Британије и Ирске и царица Индије. Била је на влади четрдесет година и постала симбол за свој народ свега што је изгледало најпостојаније и најтипичније енглеско у Енглеској: била је јака, права краљица, и у исти мах природна и искрена, — а то су особине које већина Енглеца цени више но ма које друге. Њено изванредно памћење било је ризница свих чињеница које су се односиле на њену огромну царевину, свих догађаја за њене дуге владавине. Било је и невоља, чак и криза, у Енглеској, у иностранству, по царевини, али су године донеле собом и повећање британске силе и сигурности. Приликом јубилеја, вазали из свих кутака пространих доминија дошли су да се поклоне малој старој дами која је представљала моћ Велике Британије, — Викторији, краљици и царици. Огроман талас оданости према краљици и одушевљења за царевину, прелио се преко Енглеске. Речено је и написано много претераних и непаметних ствари, и зато се, за време овог усхићења, неки страх уселио у поједина срца, и тај страх нашао је израза у узвишеној химни, *Recessional*, од Рудјарда Киплинга. Ту се одаје заслужена хвала енглеској сили, величанственој паради царства, али се чује и глас опомене и молитве: краљевства и краљеви пролазе, али

Још стоји твоја жртва као у старо доба,
Смерно и покајничко срце.

Боже Господе над војскама, и даље буди с нама,
Да не бисмо заборавили, да не бисмо заборавили.

У тој химни Енглеска је чула свој сопствени глас, своје сопствене мисли, и од тога тренутка, Киплинг узима реч у име свога поколења, изражавајући његове идеале части, оданости, правичности, његово империалистичко одушевљење, његову љубав према дому и природи.

1897 Киплинг је био у тридесет и другој години, и већ је био познат у Индији и Енглеској као приповедач и песник. Родио се у Бомбају, од оца који је био признат професор уметности британске владе у Индији. Као дете, пре него што је послан у Енглеску на школовање, научио је хиндустански и упознао се са сложеним животом велике индијске вароши, са мешавином раса у њој, и каста и религија и језика. Из овог раног искуства потиче његово присно познавање и осећање Индије, које се јавља у његовим списима, и које долази из већих дубина него опажања, ма колико продирна, одраслог писца. За пет година од 1877 до 1882, Киплинг је био у школи у Енглеској, и сва енглеска школска младеж познаје живу причу из школског живота коју је дао у *Стоки и Комџанија*, а која је у многоне аутобиографска.

По повратку у Индију, Киплинг постаје новинар, а 1886 привлачи пажњу духовитим стиховима *Дејартманске њесмице*. Идуће године удара новом стазом, са збирком скица и приповедака *Просте њриче с брда*. Киплинг је ту открио Енглеској не само живот британских управљача у Индији, већ и Индију у којој „Исток је Исток, а Запад је Запад”, и у његовом открочењу Запад не изгледа увек светлији, што се види из прве приче у овој збирци, *Лисџет*, у којој природност и непосредност неискусне брђанке девојке одударују од снобизма и неискрености мисионарине жене.

Просте њриче су прва збирка из једног дугог низа збирака приповедака и стихова које су брзо дигле Киплинга на ступањ најомиљенијег писца великог дела британске публике. За идућих три-

десет година, тешко да је било и једне године у којој није штампана нека његова књига.

1891 изашао је једини Киплинггов роман, *Светлост која се ујасила*. Дело је брижљиво конструисано, и садржи више драматичних догађаја и реалистичких и узбудљивих призора, као кад Дик, сликар, иде код доктора и дознаје да ће ослепити за непуна три месеца; али ипак није велики роман, зато што карактери нису живи. Доста нам је ту речено о изгледу Дика и Мезе, готово и сувише о њиховим мислима и осећањима, али ми опет не „улазимо у њих“ и не осећамо њихова осећања као своја, или бар као осећања личности чије речи и дела буде неки одјек у нама, и изазивају реакцију, пријатељску или непријатељску, према својим природама. А таква равнодушност је кобна.

Три године после *Светлости која се ујасила*, Киплинг је штампао јединствену *Књиџу о џунгли*. У чаробним причама о Рики-Тики-Тави, и малом Тумају Слоновском, а нарочито у онима о Моглију, „људском младунчету“, које су курјаци у шуми отхранили и упознали са Законом Џунгле и са свима лозинкама разних зверова, за које је он био „браца“, Киплинг је дао своје најоригиналније и можда највеће дело. Док карактери у *Светлости која се ујасила* нису убедљиви, разне животиње у овим причама изгледају потпуно индивидуалисане, без сумње што ми од медведа не тражимо више индивидуалности него што је налазимо у његовој незграпној доброћудности и лењој љубави према удобности и сласти, а у питону ништа више од његовог лукавства и снаге, тако да кад Киплинг дода медведу и стрпљиву мудрост наставника, а питону сујету тако дубоку да га она нагони на хероизам, ми их већ осећамо као одређене и потпуне личности. Сем тога, оне су описане са нарочитом симпатијом, коју Киплинг као да има за сва проста створења — за децу, жи-

вотиње, сељаке, војнике — а која уступа пред извесном хладноћом, понеки пут чак и цинизмом, кад обрађује мање природне типове.

Ова симпатија, ова продирна љубав за све чудне и шарене прилике на индијском друму, и све разноврсне призоре базара и караван-сераја, вароши и села, равница и брда, направила је од *Кима* (1901) тако истиниту и заносну слику индијског живота, а способност Киплингова да види ствари са становишта детета или животиње, произвела је свежу збирку приповедака *Баш тако беше* (*Just so Stories*, 1902). Киплингово најновије дело, *Твој клуџа — џас*, које је изашло у књижарској божићној сезони 1930, показује да ова дивна жица прича о животињама није пресушила.

Ким, после *Књиџе о џунџли*, можда је најомиљеније Киплингово дело. То је прича о једном мелезу сирочету, дечку који је по несташлуку био прави ђаволак, али бистар и оштроуман, који се срцем био везао за једног тумарајућег „ламу”, тибетског свеца, и у његовој служби пролутао кроз Индију. У овој двојници тако различитих, али тако симпатичних пријатеља, прерано искуство живота једног мангупчета, навиклог од детињства да се само исхрањује и заштићује, и његов невин несташлук, контрастовани су детињастом природношћу старога ламе, који није вичан начинима живота у свету, али је дубок по мудрости духа. И позадина њиховог потуцања тако је жив калејдоскоп индијских предела, да они остављају у сећању утисак нечег што се одиста видело и чуло и помири-сало, — толика је Киплингова моћ графиског описивања.

Кад бацимо поглед на целину Киплингових дела, морамо се задивити његовој плодности и разноврсности. Овде имамо посла само са Киплингом као писцем приповедака, али не треба заборавити да је за неке он на првом месту Киплинг *Касарнских балада*, песник распеваних ритмова, у

којима се грубим непосредним језиком лондонских војника изражава романтика Истока, мора и пустиње, љубави и патриотизма. Међутим, најлепше особине ових песама, — јачина, живописност, реалистична обрада и романтичан дух, — све, осим ритмичног таласања стиха, јављају се, чак и са више ефекта, у приповеткама. У неких двадесет свезака приповедака, од *Простих прича* 1887 до *Расхода и прихода* 1926, Киплинг нас носи по целој земљиној кугли, по суву и мору, а често и у царство маште, и упознаје нас са људима и женама, децом и животињама, сваке боје и врсте.

У овој збирци Књижевне Задруге налазимо само приче о Индији: скице друштвеног живота у брдској станици Симле, — као што је *По причању*, — које показују ситне интриге и супарништво и конвенционалности британских становника, као и њихову истинску солидарност у тешким приликама, описану у овој реченици: „Људи који се не труде да сакрију од вас своје мишљење да сте досадан мушкарац, и жене које мрљају ваш карактер и погрешно разумеју забављање ваше жене, радиће за вас као мрави ако се разболите или вам се деси нека озбиљна несрећа.” Многе *Просте приче* су реалистичне, чак циничне, скице ове врсте, али има међу њима приповедака о свету „преко међе” — то ће рећи, о узаврелом, многобојном, много-мирисном животу саме Индије, где „ништа се не мења и поред оне сјајне скраме коју људи зову цивилизација.” Када се Запад сретне са Истоком у томе свету, налазимо трагедију, — патетичну, у причи о малој страсној Бисеси у *Преко међе*; мрачну, у опису ужаса опијумске јазбине у *Кайији сто јада*. Али цинизам и тама ублажавају се нежношћу *Приповетке о Мухамеду Дину*, индијском детенцету које је градило величанствене палате од спарушеног цвећа, комадића разбијеног стакла и кокошијег перја, док у *Чуду Пуруна Бајата*, из *Књије о цунџи*, имамо дивну

причу о простим брђанима и њиховоме светом човеку, Пурун Багату, кога су чак и птице и зверови волели, и једном приликом спасли од пропасти. Мање невина страна индијских религија и празноверица показује се у *Чудноватом доживљају Моробиа Цукса*, са грозном сликом села „мртвих који нису умрли”; и у језивој причи, која није ушла у ову збирку, а која се зове *Садуова кућа*, где је атмосфера ужаса тако тешка и фантастична као у каквој приповетци Едгара Поа. Ова жица фантастичнога и ужаснога јавља се даље у Киплинг-овим доцнијим приповеткама које нису у вези са Индијом, као што је *Стварност*, из *Многих проналазака*, где један подморски земљотрес избацује на површину страховита чудовишта морских дубина, и у *Мадони Рововској*, из *Расхода и прихода*, чудноватој приповетци о халуцинацији усред ратних ужаса 1914—1918.

У свима овим приповеткама о чудноватоме и натприродном, Киплинг побуђује наше веровање тиме што почиње од прозаичних тврђења: у *Чудноватом доживљају*, помињањем, у потврду, сличних села за која се вели да постоје у другим крајевима Индије; у *Стварности*, обичним излагањем о лађином путу пре чудновате буре. Задржавајући тон објективног казивања, Киплинг постепено прелази са реалистичног описа онога што је невероватно на исто тако реалан опис невероватнога. Ова привидна објективност у држању и реализам изражаја, дали су повода да се Киплинг схвати као реалиста, али тај назив није тачан, јер у ствари његова дела, и у прози и у стиху, нису реалистична, већ романтична по духу. Чак и у причи као што је *Зайис о Бадалији Херодсфут*, у *Многим проналасцима*, где се бедни живот најсиромашнијих лондонских крајева описује са свом грубошћу и снагом најсировијег натурализма, Киплинг романтичар служи се овим реализмом да би што више истакао лепоту Бадалијине оданости.

Стручност наутичких описа у приповеткама са мора не смета другарском осећању за ветар и таласе, а грубост војничког језика у приповеткама из војске и у *Касарнским баладама* не изгледа незгодно средство за изражај тајанствене привлачности Истока и убојне романтике.

Киплинг је одиста савршен уметник у књижевности, изванредне плодности и необичне оригиналности, који употребљава реалистичку технику, која ће увек остати изврсна, да изрази романтичне идеале, од којих су неки већ почели да звуче као идеали прошлога поколења. Катастрофа од 1914 године окренула је наш свет главачке, доказала да су многа наша најдража веровања само илузије, и подигла буру сумњи и питања на која мисленом човеку није лако одговорити. Разочараном поратном поколењу Киплингов кодекс оданости друговима и Империји, који је раније поколење свесрдно примило, изгледао је прилично површан и недовољан, и тиме се у неку руку да објаснити што је Киплингова популарност донекле опала, што су његови истински изванредни приповедачки дарови пали у засенак.

Француски критичари упоређују Киплинга са Лотијем, Буржеом и Мопасаном, а извесно је да је он код Енглеза приповедач првог реда. Приповетка је књижевни облик који захтева од писца нарочите особине. Каже се да она према роману стоји у истом односу у коме стоји лирика према епу; истина, мора да прича догађаје, али у њој може да се обрађује само проста ситуација — по речима мајстора у приповедању, Едгара Поа, са „извесним јединственим или једним јединим ефектом који треба да се постигне”, — и мора да буде прожета једним јединим расположењем. Нема се времена за развијање карактера, зато се покретачи радње морају представити читаоцу кратко и живо. Има мало места за дуге описе; отуда важност „значајне појединости”. Прва реченица

мора да нам привуче пажњу, и брзи ток приповедања мора је задржати са све већом снагом до врхунца и закључка. Са ове тачке гледишта, Киплингове најбоље приче нису далеко од савршенства. Неке су слабије, нарочито у првој збирци, *Просте приче*, али и оне су, и поред извесне недоследности у појединостима, мајсторске по конструкцији. Чак и недостатак његовог романа, — неуспех у стварању сложених и индивидуалних карактера, — овде је готово од користи, јер даје маха његовој способности да скицира са неколико потеза врло уочљиве фигуре. И његово изванредно мајсторство речима, његов дар за брзе описе, његово присно познавање стотина и стотина типова људи и жена, и начин на који може да пробуди једно расположење код читаоца док он сам изгледа као да је одвојен, — све то га истиче као мајстора приповетке.

У сваком преводу, ма како савршеном, прва од ових особина, мајсторска употреба речи, мора донекле изгубити од своје снаге. Киплинг може да мења своје наречје као што камелеон мења боју, ма да из супротних мотива, јер та промена истиче неку црту карактера или додаје живости опису. Обим његовог речника задивљује; обогаћен је наласцима из свих крајева света — по која реч из хиндустанског, аустралијског, холандског, па стручан језик морнара и инжењера, касарнски жаргон, француски изрази енглеских војника у рововима у Фландрији, жаргон уметника и новинара, ђачки језик, ирско наречје енглеског, краткоречиво и течно простачко лондонско наречје (кокни). Али ма да нешто од боје тога раскошног речника може да се изгуби у преводу, имагинација која влада њиме не губи ништа од своје снаге. Док је био у новинарској служби, Киплингово оштро око и глад за чињеницама хранили су његову моћ изражаја, и последица је писање са необичном снагом и тачношћу. Он запажа сваку појединост, и свака по-

јединост постаје значајан потез на слици. А често, како значајна! Узмимо ову реченицу из *Лисџет*: „Кад је брђанка девојка овако дивна, вреди ради ње превалити педесет миља *по рђавом љуту*, само да је човек погледа.” Како те речи *по рђавом љуту* враћају живот једном баналном изразу! Па у слици старог Фанг Чинга, који држи опијумску јазбину: „Био је то ћорав човечуљак, једва нешто виши од пет стопа, и без оба средња прста на рукама”. Ако хоћемо богатство у појединостима, ето нам слике Везиске породице у њиховој „кући која је била прави зечињак, пуна Везиса, Периера, Рибьера, Лисбаа, Гонсалведа, и несталне гомиле скитница; уз то свакодневни пијачни отпатци, мирис белог лука, бајатог тамњана, хаљине бачене на под, сукње обешене о узице да служе као заклон, старе боце, распећа од калаја, сушен невен, штенад без господара, Богородице од гипса, и шешири без темена.” У описима природе наилазимо на исту тачност у бележењу призора и звукова и мириса: „Усред црне ноћи, *док је киша роморила као да бије хиљаду добоша*, он се пробуди.” Или ово: „Кад спустих ногу, осетих како је песак на неописив начин вуче доле, усисава. Још један тренутак, и нога ми је била прогутана скоро до колена. На месечини сва површина песка као да се тресла од сатанске милине због мог разочарења.”

Хвалећи ову особину живог описивања, Киплинг савременик, Џорџ Мур, каже за њега да „он пише, очију које мере све што очи могу да виде, али о срцу ништа не зна, јер срце не може да се посматра. Његови карактери су отуда површни, и непомични”. Али ако је истина да Киплингови карактери немају дубине, — да нам се, у ствари, уместо карактера дају сјајни описи, живе слике у речима уместо психолошких или психо-аналитичких студија које тако јако падају у очи у после-ратној књижевности, — како можемо

да се жалимо кад у тим сликама има изванредне интересантности и разноврсности? Само у овој збирци, која, у осталом, представља само један мали део Киплинговог рада, како су многобројни и разнолики типови који пролазе пред нашим духовним оком кад прелећемо наслове приповедака: висока, племенита Лиспет из Котгарске Мисије, за коју, „кад бисте је изненада срели на падини брда, помислили бисте да главом римска Дијана иде у лов”; као контраст њој, капеланова жена, која је била „добра хришћанка и волела само ред и мир”; мала Бисеса, која је „била незналица као птица”, и чије би ножице, „лаке као цветови невена, могле стати у човечју шаку”; па онда светиљски Пурун Багат, подмукли Гунга Дас, галантни Тумај Слоновски, и, — да не заборавимо животиње, — Рики-Тики-Тави, коњ Порник, пас Гарм, и сва створења џунгле и шуме. Одиста, „разноврсност створења”.

У овој збирци нема ниједне војничке приче, јер је немогуће превести њихов богати хумор, кад Мулвани на сочном ирском наречју, или кад Ортерис са кокниском оштроумношћу, причају о својим веселим доживљајима. Нема ни грохотне лакрдије из *Лорд слон (Мноћи проналасци)*, или гимназијске веселости из *Стоки и Комџанија*, јер је хумористична страна свакога писца најтежа за превод. Али у овој збирци представљене су многе стране Киплинговог дела. Ту су скице друштвеног живота, приповетке са интригама и авантурама, приповетке о натприродном, о животињама, дечје приче, реалистичке приче, романтичне приче, — довољне да покажу да је Рудјард Киплинг, по речима једног савременог енглеског критичара, „изнад свега индивидуалан писац... особите животи... чија је моћ изражаја готово јединствена у наше доба”.

Киплингов глас је светски — читају га на десет или дванаест језика, — али је до сада врло мало од његових дела преведено на српско-хр-

ватски. Има два превода *Књиџе о џунџи* и један *Кима*, али мало превода приповедака. Ова збирка је, зато, од знатног интереса, и требала би у овој земљи да буде значајан прилог познавању једнога писца који је, и ако светски грађанин, један од најтипичнијих Енглеза свога времена и поколења.

Х. М. Стансфилд-Поповић.

ПРИПОВЕТКЕ ИЗ ИНДИЈЕ

Лиспет

Где, љубав сте одагнали! Ко ме сад да служим?
Тројици у Једном, Једном у Тројици?
Не! Својим боговима идем!
Можда ће ми више мира дати
Од вашег хладног Христа
И замршене Тројице!

Покрштеница

Беше кћи брђанина Сону и његове жене Џаде. Једне године кукуруз им не уроди, а два медведа проведоше ноћ у једном њиховом маковом пољу баш изнад Салтеџ Долине према Котгару. Зато следеће сетве примише хришћанство и донесоше своју малу до мисије да је крсте. Котгарски капелан крсти је Елизабета, а „Лиспет” је како то брђани или *ѧахари* изговарају.

Касније колера наиђе у Котгарску Долину и однесе Сонуа и Џаде, те Лиспет остаде пола служавка, пола дружбеница жени тадањег капелана у Котгару. Ово је било после владавине моравских мисионара¹⁾ у том месту, али пре него што је Котгар потпуно заборавио свој надимак „Господар северних брда”.

Да ли је хришћанство Лиспет учинило бољом, или би јој и богови њеног народа учинили исто толико добра у другим околностима, не знам, тек дивно се развијала. Кад је брђанка девојка овако дивна, вреди ради ње превалити педесет миља по

¹⁾ *Моравски мисионари* — припадници протестантске секте Хусита, основане у Саској од моравских бегунаца.

рђавом путу, само да је човек погледа. Лиспет је имала грчко лице — једно од оних што се тако често слика, а тако ретко виђа. Била је бледе боје слонове кости, и за свој род необично висока. Имала је такође дивне очи, и да није носила оне ружне шарене памучне хаљине, тако омиљене по мисијама, ви бисте, кад бисте је изненада срели на падини брда, помислили да главом римска Дијана иде у лов.

Лиспет је радо прихватила хришћанство, и није га оставила кад је дорасла девојком, као што чине понеке брђанке. Њени су је мрзели зато што је, веле, постала мемсахиб¹⁾ и сваки дан се умива, те капеланова жена није знала шта ће с њом. Не може се захтевати од достојанствене божице, високе пет стопа и десет палаца, да пере кухињско посуђе. Играла се с капелановом децом, поучавала недељом беронауку у школи, читала све књиге по кући, и бивала све лепша и лепша, као оно принцеза у вилинским причама. Капеланова жена говораше да би требало да се девојка прими службе у Симли као дадиља или чега „господског“. Али Лиспет није хтела у службу. Била је срећна где је.

Кад би путници — мало их је било у оно време — дошли у Котгар, Лиспет би се закључала у своју собу из страха да је не поведу у Симлу или некуда у непознат свет.

Једног дана, неколико месеци пошто је напунила седамнаесту годину, Лиспет изиђе у шетњу. Није се она шетала као енглеске даме — извести се колима миљу и по па се вратити. У својим шетњицама здравља ради преваљивала је пешке по двадесет и тридесет миља, све наоколо, између Котгара и Наркунде. Овог пута врати се у сам мрак, спуштајући се низ вратоломну низбрдицу у Котгар с нечим гешким у наручју. Капеланова же-

¹⁾ Мемсахиб — госпођа, белкиња.

на је дремала у соби за примање кад Лиспет уђе сва задихана и врло изнемогла. Терет спусти на диван, и рече простодушно: — Ово је мој муж. Нашла сам га на путу за Баџи. Повредио се. Неговаћемо га, а кад оздрави, ваш муж ће нас венчати.

Ово беше први пут да се Лиспет изјасни о удаји, и капеланова жена цикну ужаснута. Међутим, човек на дивану изискивао је најпре пажњу. Био је то млад Енглеz, коме је неки оштар предмет засекао главу до саме кости. Лиспет рече да га је нашла под кудом¹⁾, па га је донела кући. Дисао је необично и био је онесвешћен.

Положили су га на кревет, и капелан, који се нешто разумевао у медицини, указивао му је помоћ, а Лиспет је чекала пред вратима у случају да је устребају. Она објасни капелану да је то човек за кога ће се удати, те јој капелан и његова жена очиташе добро о непристојности њеног понашања. Лиспет их мирно саслуша и понови своју ранију изјаву. Треба ту врло много хришћанства да се искорене дивљачки инстинкти као што је заљубити се на први поглед. Нашавши човека кога је обожавала, Лиспет није схватала зашто би прећутала свој избор. Нити је хтела да је одврате. Неговаће Енглеза док довољно не оздрави да је узме за жену. То је био њен план.

После две недеље лакше грознице и запаљења, Енглеz дође к себи и захвали капелану и капелановој жени, и Лиспети — нарочито Лиспети — на њиховој доброти. Исприча им да путује по истоку — у оно доба кад је Источна флота још била млада и мала није се говорило о „глоб-тротерима“ — и да је дошао из Дера Дана да сакупља биљке и лептире по брдима око Симле. Зато у Симли нико и не зна за њега. Мисли да је пао са стене привлачећи се једној папрати на труломе стаблу, па су му кули²⁾ покрали пртљаг и раз-

¹⁾ Куд — обронак. ²⁾ Кули — надничар.

бегли се. Намерава да иде у Симлу кад мало ојача. Више не жели да се вере по брдима.

Није се журио да оде, и полако се опорављао. Лиспет није хтела да слуша савете капелана и његове жене, те ова поразговара са Енглецом, и исприча му како ствар стоји у Лиспетином срцу. Смејао се много и рече да је све то лепо и романтично, савршена хималајска идила, али како већ има вереницу у домовини, од тога нема ништа. Опходиће се свакако опрезно. Тако је и чинио. Ипак, веома му се свиђало да разговара с Лиспетом, да с њом шета, говори јој лепе речи, и тепа јој, док се није довољно опоравио да оде. За њега то није ништа значило, али је за Лиспет било све на свету. Била је врло срећна док су трајале ове три недеље, јер је нашла човека кога је волела.

Дивља од рођења, није се трудила да таји своја осећања, и Енглеца је то забављало. Кад пође, Лиспет оде с њим уз брдо до Наркунде, врло сметена и жалосна. Капеланова жена, која као добра хришћанка није трпела галаму и скандале, — над Лиспетом није више имала никакве власти — умолила је Енглеца да Лиспети каже да ће се вратити и узети је за жену.

— Она је још дете, знате, али се бојим да је у души незнабожац, — рече капеланова жена.

Тако свих једанаест миља узбрдо Енглец је, с руком око њеног паса, уверавао девојку да ће се вратити и узети је за жену, а Лиспет га је терала да јој ово опет и опет обећа. Плакала је на Наркудском Вису све док јој није ишчезао са видика путем за Митиани.

Онда утре сузе и врати се у Котгар, и рече капелановој жени: — Вратиће се и узеће ме. Отишао је да јави својима. — А капеланова жена тешила је Лиспет и рече: — Па, вратиће се.

Након два месеца Лиспет постаде нестрпљива, те јој рекоше да је Енглец отишао преко мора у Енглеску. Она је знала где је Енглеска, јер је

читала мале уџбенике из земљописа за почетнике, али као брђанка, наравно, није имала појма шта је море. У кући је била нека стара играчка стрпљења — мапа света. Њом се играла дететом. Она је пронађе, вечерима је склапала, плакала тихо, и покушавала да замисли где се њен Енглеz налази. Како није имала појма о даљини и паробродима, њено схватање било је нешто магловито. Ствар не би ништа изменило да је њено схватање било и потпуно правилно, јер Енглеz није имао намеру да се врати и ожени брђанком. На њу је већ потпуно заборавио док је хватао лептире у Асаму. Касније је написао књигу о истоку. Лиспетино име није ни поменуо.

Након три месеца Лиспет је свакодневно ишла, као на ходочашће, до Маркунде да види да ли путем иде њен Енглеz. Ово је тешило, и капеланова жена, видећи је веселијом, мислила је да заборавља на „своју дивљачку и тако бестидну лудорију”. Нешто касније шетње престадоше да помажу Лиспети и она се врло прозли. Капеланова жена мислила је да је згодан тренутак да јој саопшти право стање ствари: да је Енглеz обећао своју љубав само да је умири, да није ништа озбиљно мислио, и да је од Лиспете „погрешно и непристојно” помишљати на удају за Енглеза, који је од бољег праха, уз то већ заручен са девојком из свог народа. Лиспет одговори да је то очигледно немогуће, јер је он казао да је воли, а капеланова жена потврдила је својим рођеним устима да ће се вратити.

— Како може бити да није истина оно што он и ви кажете? — упита Лиспет.

— Изговорили смо се само да те умиримо, дете, — рече капеланова жена.

— Онда сте ме слагали, — одговори Лиспет, — и ви и он?

Капеланова жена обори главу, и не рече ништа. И Лиспет је кратко време ћутала. Онда оде

долином, и врати се у руху брђанске девојке, страшно прљавом, али без обоца на ушима и носу. Косу је сплела у дуге витице, са црним концем, као што брђанске жене носе.

— Враћам се својима, — рече. — Убили сте Лиспет. Остала је само кћи старе Цаде, кћи *џа-харија* и поклонница Тарка Деве¹⁾. Сви сте ви лажови, ви Енглези!

Док се капеланова жена поврати од удара који јој је нанела вест да се Лиспет вратила боговима своје мајке, девојка је ишчезла; никад се више није вратила.

Она се необуздано предаде обичајима свог прљавог народа, као да надокнади живот који је оставила, и убрзо затим пође за неког дрвосечу, који је тукао по *џахарском* обичају, и њена лепота брзо увену.

— Нема закона којим бисмо објаснили незнабожачку ђудљивост — рече капеланова жена. — Верујем да је Лиспет у души увек била неверница.

Како је девојка примљена у англиканску цркву у зрелом добу од пет недеља, ово тврђење никакo не иде у прилог капелановој жени.

Лиспет је била врло стара кад је умрла. До смрти је говорила савршено енглески, а кад би се довољно напила, могла би се каткад навести да прича о својој првој љубави. Тешко је било замислити тада да је крмељива, изборана прилика што је пре личила на смотуљак изгорелих дрoњака, могла икад бити „Лиспет котгарске мисије”.

¹⁾ Тарка Деви — божанство Северне Индије.

Чудо Пуруна Багата

Тугујте! Из љубави спасосмо га
што нам дивље крију груди.

Тугујте! Наш брат више се не буди
а његови гоне нас од њега!

Тужбалица лангура

Живео једном у Индији човек који је био председник министарства једне од полунезависних урођеничких држава на северозападу ове земље. Био је брамин¹⁾, касте тако високе да за њега каста није имала више неко нарочито значење, а отац му је и сам некад био важан достојанственик у шареној гужви и вреви једног старинског хиндуског²⁾ двора. Али кад Пурун Дас одрасте, виде да се древни поредак мења, и да се мора слагати са Енглезима и подражавати све што Енглези држе да је добро, ако се жели имати успеха. У исто време службеник урођеник мора да очува и милост свог властитог господара. То је тешка улога, али тихи, ћутљиви млади брамин, помогнут добром енглеском школом на Бомбајском универзитету, играо ју је хладно, и дизао се, корак по корак, док није постао председник министарства краљевине. То ће рећи да је у ствари имао више власти него његов господар, махараџа.³⁾

Кад стари краљ, — који с неповерењем гледаше на Енглезе, њихове железнице и брзојаве —

¹⁾ *Брамин* — припадник свештеничке касте ²⁾ *Хиндус* — припадник хиндуизма, многобожачке вере Аријаца Северне Индије.

³⁾ *Махараџа* — велики раџа, владар полунезависне државе.

умре, Пурун Дас стајаше одлично код његовог младог наследника, који је за васпитача имао Енглеза; и њих двојица (пазио је притом да се све припише у заслуге његовом господару) засноваше школе за девојчице, изградише друмове, отворише државне лекарнице и изложбе тежачких справа, издаваху годишњу плаву књигу¹⁾ о „моралном и материалном напретку државе”, и британско министарство иностраних дела и индијска влада беху усхићени. Мало која урођеничка држава прихвата енглеске напредне идеје без ограничавања, јер неће да верује, као што Пурун Дас показиваше да верује, да оно што је добро за Енглеза мора бити двоструко добро за Азијца. Председник министарства постаде уваженим пријатељем поткраљева²⁾, гувернера, подгувернера, лекарски образованих и обичних мисионара, и енглеских официра, неуморних коњаника, који долазе у лов по државним забранима, као и читаве војске туриста који за хладна времена путују горе доле по Индији, разлажући како би требало уредити прилике. У доколици даривао је стипендије за изучавање медицине и индустрије строго по енглеском калупу, и писао је писма *Пиониру*, највећем дневном листу у Индији, објашњавајући намере и циљеве свога господара.

Напоследку оде да види Енглеску, и мораде платити замашне своте свештеницима, кад се натраг врати, јер, чак и брамин благородан као Пурун Дас, губи касту прелажењем сињег мора. У Лондону састаде се и поразговара са сваким кога је вредно познавати — с људима чија се имена помињу широм света — и виде више него што рече. Учени университети давали су му почасне степене, а он је, у фраку, држао говоре и причао енглеским дамама о индијским друштвеним реформама, док цео Лондон не повика: — Е, ово је човек највеће чари

¹⁾ *Плава књига* — парламентарна публикација, тако названа по уобичајеним плавим корицама. ²⁾ *Поткраљ* — Индијом управља поткраљ постављен од краља Енглеске и цара Индије.

кога упознасмо откако се столови застиру столњаком!

Кад се врати у Индију, дочека га сјај славе, јер сам поткраљ учини нарочиту посету да махаради преда велики крст индијске звезде — све сам алем, траке и емаљ; а том истом свечаном приликом, док су топови грували, Пурун Дас био је произведен у чин витеза командира реда индијског царства, те се писао Сер Пурун Дас, К. С. I. Е.¹⁾

Те вечери на гозби, под великим поткраљевим шатором, устаде он са обележјем и колајном свога реда на прсима, и одговарајући на здравицу изречену у част његовог господара, одржа говор који би мало који Енглез могао да надмаши.

Следећег месеца, кад се град вратио у своју тропску тишину, он учини нешто што ни један Енглез ни помислио не би, јер умре за свет и све што је светско. Одличје урешено драгим камењем његовог витештва врати се енглеској влади, новом председнику министарства поверени бише државни послови, и велико утркивање настаде у свим потчињеним службеним редовима. Свештеници су знали шта се догодило, а народ је наслућивао, али Индија је једина земља на свету где човек може радити шта хоће, а да га нико не пита зашто. Чињеница да је великодостојник Сер Пурун Дас, К. С. I. Е., оставио свој положај, дворац и власт, и прихватио просјачку зделу и жуту хаљину *сунјасија*¹⁾, није се сматрала ничим необичним. Он је, како то препоручује Стари Закон, двадесет година био младић, двадесет година борац — иако није никад у животу носио оружје — и двадесет година глава породице. Своје богатство и моћ употребљавао је за шта је знао да је обоје вредно, примао је части кад би му се задесиле на путу, видео је људе и градове близу и далеко, и људи

¹⁾ К. С. I. Е. — скраћеница енглеских речи титуле *Knigh. Commander Indian Empire* (Витез командир Индијског Царства).

²⁾ *Сунјаси* — свети човек.

и градови ценили су га и поштовали. Сад је хтео да ово остави, као што се плашт остави кад више не треба.

А за њим, док је излазио кроз градску капију, носећи под пазухом крзно од антилопе и штаку са дршком од меди, и у руци просјачку зделу од углачане мрке кокосовине, онако босоног, сам и очију оборених на земљу, за њим су са градских бедема топови пуцали у част његовог срећног наследника. Пурун Дас климну главом. Свршено је с тим животом; нити га је мрзио ни жалио за њим, као што се не мрзи ни безбојни ноћни сан, нити жали за њим. Био је *сунјаси* — бескућник и просјак који зависи од својих ближњих за свагдањи хлеб, а док у Индији има један залогај да се може поделити, неће ни свештеник ни просјак умрети од глади. У животу још не беше окусио меса, а чак и рибу је врло ретко јео. Новчаница од пет енглеских фунти подмирила би његове личне издатке на храну сваке од много година док је био неограничени господар толиких милиона. Чак и кад су га дизали у звезде у Лондону, сањао је о миру и тишини — о дугом белом и прашљивом индијском друму, прекривеном отисцима босих ногу, о непрекидном тромом промету и опором мирису дима ватре што се у сумрак ковитла испод смокава, где путници поседају да вечерају.

Кад дође време да оствари овај сан, председник министарства предузе потребне кораке, и три дана после лакше би вам било наћи мехурић у силноме Атланском океану него Пурун Даса међу оним милионима становника Индије што стално тумарају, купе се и опет разилазе.

Ноћу би простирао крзно од антилопе тамо где би га затекао мрак — каткад у сунјаском самостану на друму, каткад поред земљаних стубова олтара Кале Пир, где су га *јоџи*, други неки тајанствени ред светих људи, дочекивали као што се дочекују они који знају шта вреде касте и ре-

дови; каткад на ивици индијског сеоца, где би се деца прикрала с храном коју су њихови родитељи припремили; каткад уврх голетних пашњака, где је пламен његове ватре од прућа будио сањиве камиле. Све је било једно Пуруну Дасу — или Пуруну Бајату¹⁾, како се сад звао. Земља, људи и храна, све је било једно. Али, и нехотице, ноге су га водиле према североистоку, с југа до Рохтока, из Рохтока до Кернула, из Кернула до порушене Самане, па онда уз воду покрај усахнулог корита Гугера што се пуни само кад кише падну у Брдима, док, једног дана, не угледа далеки оцрт големих Хималаја.

Тада се Пурун Багат насмеши, јер се сети да му је мајка рода раџпутанских брамина, тамо из Кулуа — брђанка која је увек чезнула за снегом — и да је доста само једна кап брђанске крви па да човека одвуче напослетку тамо где припада.

— Онамо, — рече Пурун Багат, успињући се нижим окомцима Севалика где кактуси расту као свећњаци са седам руку, — онамо ћу сести и доћи до сазнања; — а хладни ветар са Хималаја брисао му је крај ушију, док је ступао друмом што води у Симлу.

Последњи пут прошао је туда свечано, праћен топотом коњаника, идући у походе неком врло отменом и љубазном поткраљу, па су се читав сат разговарали о заједничким пријатељима у Лондону, и о томе шта индијски пук мисли о свету. Овог пута Пурун Багат није никога посетио, већ се навали на ограду градског шеталишта, гледајући величанствен призор равнице што је пукла четрдесет миља ниже града, све док му урођенички стражар муслиман не рече да смета промету. Пурун Багат поклони се пред законом, јер је знао шта вреди, а и сам је тражио закон за себе. Онда крену даље, и преноћи у празној колеби код Чота Симле, која

1) Багат — богоугодник.

као да је на крај света, а управо одатле почињао је његов пут.

Ишао је хималајско-тибетским друмом, путањом десет стопа широком, што је лагумима усечена у тврдом камену, или води поврх греда преко понора дубоких хиљаду стопа; што се спушта у топле, влажне, заклоните долине, и пење преко оголелих, травних падина где сунце жеже као жеравица; што скреће кроз росне травне шуме где папрат одева стабла од круне до подножја, а фазан дозива своју дружицу. Сретао је тибетске чобане са њиховим псима и стадима оваца, од којих је свака на леђима носила врећицу боракса, скитнице дрвосече, ламе из Тибета у плашту и кабаници, који су ишли у Индију на поклоњење, изасланике осамљених брдских државица, који су помамно журили на својим пругастим и шареним коњићима, или свиту каквог раце који је ишао некуда у походе; иначе по цео боговетни дан видео би једино црног медведа како рије мумлајући доле негде у долини. Испочетка хука остављенога света још му је брујала у ушима, као што се тутањ разлеже још неко време по изласку воза из тунела, али кад превали Митијански кланац, све престаде, и Пурун Багат био је сам са собом, корачао је дивећи се и размишљајући, очију оборених и мисли горе међу облацима.

Једне вечери пређе највиши кланац на који је дотле наишао — требало му је два дана да се до њега попне — и изби пред снежне врхове што су опасали читав видик — планине високе по петнаест и двадесет хиљада стопа¹⁾), које се чине тако близу да би се човек добацио до њих каменом, иако су по педесет и шездесет миља далеко. Кланац беше обрастао густом шумом деодара, ораха, дивље трешње, и маслине, и оскоруше, али понавше деодаром, хималајским кедром; а у сенци део-

¹⁾ Стопа — 30.47 см.

дара стајао је напуштен храмић Кале, коју зову Дурга, а зову је и Ситала, и којој се каткад моле као заштитници од оспица.

Пурун Дас почисти камени под, осмехну се на исцерени кип, начини од блата мало огњишта иза храмића, распростре крзно од антилопе на слој свежих борових иглица, намести *бајраџи* — своју штаку са дршком од меди — под пазухо, и седе да отпочине.

Одмах под њим оголела страна брда спуштала се неких пет стотина стопа до сеоцета са кућама од камена и крововима од набијене земље што се прислањало уз стрмен. Свуда око њега полегле њивице, нанизане у терасе, попут **прегаче** од закрпа, преко колена планине, а краве, ништа веће од бубица, пасу око глатких камених гумна. Гледајући преко долине, око се варало у величини предмета, и испрва није му ишло у главу да оно што изгледа као ниска шикара, на супротној страни планине, заправо је шума големих борова. Пурун Багат виде орла како слеће преко понора, али велика птица уситни се као тачка пре него што прелете половину пута. Неколико праменова распрштаних облака низали се уз и низ долину, дотичући се плећа брегова, или се дизали и нестајали кад достигну чело кланца.

— Овде ћу наћи мира и покоја, — рече Пурун Багат.

За брђанина не значи ништа неколико стотина стопа горе или доле, и чим сељани угледаше дим у запуштеном храмићу, сеоски свештеник испе се терасама усеченим у коси да поздрави туђинца.

Кад овај срете поглед Пуруна Багата — поглед који је некад владао хиљадама — поклони се до земље, узне просјачку зделу без речи, и врати се у село говорећи: — Најзад нам је дошао свети човек. Још нисам видео онаквог човека. Он је из равнице, али је светле пути, брамин над браминима.

На то ће домаћице: — Мислиш ли да ће код нас остати? — и свака се трудила да скуха што укусније јело за багата. Храна брђана је веома једноставна, али од хељде и кукуруза, пиринча и паприке, рибица из речице у долини, меда из кошница што су као оџаци начињене у стенама, сухих кајсија, шафрана, дивљег исијота, и брашнених колачића, може побожна жена нешто добро да припреми; пуну зделу понесе свештеник багату. Хоће ли остати? питао је свештеник. Хоће ли му требати чела¹⁾ да за њега проси? Има ли ћебе да га чува од хладноће? Је ли добро јело?

Пурун Багат наједе се, па захвали доносиоцу. Намерава остати. То је доста, одврати свештеник. Нека само оставља просјачку зделу пред храмићем у шупљину што је чине оне две заплетене жиле, па ће багата сваки дан хранити, јер село сматра за част што такав човек — он бојажљиво погледа багата у лице — остаје код њих.

Тог дана дође крај Пурун Багатовом путовању. Стигао је до места које му је одређено: тишина и пространство. После тога, време престаде да постоји за њега, и седећи пред улазом у храмић, није умео рећи да ли је жив или мртав, да ли је господар својих удова, део брда, и облака, превртљиве кише, и сунчеве светлости. Понављао би тихо у себи једно име стотинама пута, док му се сваки пут, кад би га изрекао, чинило да се све више и више ослобађа свог тела, да хрли дверима неког страховитог откровења, али баш кад су се двери отварале, тело би га натраг повукло, и с тугом би осећао да је опет спутан у месу и костима Пуруна Багата.

Свако јутро напуњена просјачка здела била је тихо остављена под жиле испред храмића. Неки пут би је свештеник донео, неки пут трговац из Ладакиа, који је одсео у селу, и жељан заслуге,

¹⁾ Чела — ученик,

с муком се пењао путањом, али најчешће донела би ју жена која је преко ноћ скухала јело, и промрљала би једва чујно: — Моли се боговима за ме, багате. Моли се за тога, жену тога и тога! — По који пут би се каквом смелом детету уступила част, и Пурун Багат чуо би га како оставља зделу и бежи што га ноге брже носе, али багат никад није силазио у село. Као каква земљописна карта, лежало је оно под његовим ногама. Могао је видети вечерње састанке које су одржавали на округлим гумнима, јер само тамо тле је било равно; могао је видети дивну, безимену зелену боју младог пиринча, тамно плаветнило кукуруза, просторе засејане хељдом попут штавља, и, у своје време, црвени цвет тратора, чије сићушно семење, будући није ни зрно ни махуна, сачињава храну коју закон не брани хиндусима јести за време поста.

У рану јесен кровови кућерака изгледали су као квадратићи од сухога злата, јер су на кровове износили клипове кукуруза да се суше. Вађење меда и жетва, сејање пиринча и љускање текло је доле испод његових очију извезено на њивама различитог облика, и он је о свем том размишљао и питао се чему све то води на крају крајева.

Чак и у насељеној Индији не може човек проседети дан на миру а да звериње не прејури преко њега као да је мртва стена; у тој дивљини звериње, које је добро знало Калин храмић, врати се ускоро да види незваног госта. *Ланџури*, велики хималајски мајмуни са сивим залисцима, били су, наравно, први, јер они горе од радозналости; пошто су оборили просјачку зделу и котрљали је наоколо по поду, пробали зубима штаку са дршком од меди, и искезили се на крзно од антилопе, закључише да људско биће што тако мирно седи није ни мало опасно. У вече би поскакали са борова, и пружали руке да им удели од јела, па би се опет грациозно хитнули горе. Волели су такође топлоту ватре, и тискали се око ње, да је Пурун

Багат морао одгурнути их да би подстакао ватру, а јутром, често пута, нашао би косматог мајмуна под својим покривачем. По цео дан би неко из њиховог племена седео крај њега, зурећи у снежне врхове, чаврљајући и чинећи се неизрециво мудар и тужан.

После мајмуна дође *барасинџи*, тај велики јелен што личи на нашег јелена, али је јачи. Хтео је да оструже превлаку са својих рогова о хладан камен Калиног кипа, и затопота ногама кад угледа човека крај храмића. Али Пурун Багат пређе му својом хладном руком преко врелих парошчића, и тај додир смири узрујану животињу, која саже главу, и Пурун Багат полагао оструже и скиде превлаку. Касније *барасинџи* доведе кошуту и јеленче — благе животиње које би преживале на покривачу светог човека — или би сам дошао по ноћи, зелених очију спрам разбуктале ватре, по свој део младих ораха. Најзад дође и мошуски јелен, најплашљивији и скоро најмањи од јеленског рода, усправљених великих ушију као у зеца; чак и пегави мирни *мушик-наба* морао је навирити да види шта значи светлост на жртвенику, и спусти своју издужену њушку у Пурун Багатово крило, долазећи и одлазећи као сенка. Пурун Багат звао их је све „моја браћа”, и његово тихо призивање „*баи, баи!*” привукло би их у по дана из шуме ако би га чули. Хималајски црни медвед, зловољни и неповерљиви *сона*, који има под подвратком рачвасти бели знак, често је туда пролазио; а пошто Багат није одавао страх, *сона* није показивао љутњу, већ га је гледао, примакао му се, па и он затражио да га помилује и удели му парче хлеба или коју шумску јагоду. Често, у тихо свануће, кад се багат успињао на сам врх шкрбавога кланца да гледа како се румен зоре шири снежним врховима, затекао би *сону* како се мумлајући тетурала за њим, гура радознано шапу под оборена стабла, и вади је фрчући нестрпљиво; или би сво-

јим раним корацима разбудио склупчаног *сону*, и голема звер, усправивши се, помишљала је на борбу док не би чула багатов глас и познала свог најбољег пријатеља.

Скоро сви испосници и свети људи што живе далеко од градова уживају глас да могу чинити чуда са зверињем, али читаво чудо лежи у томе да човек мирује, да се нагло не креће и, бар за дуже време, да не гледа посетиоцу у очи. Сељани видеше барасинга како као сенка ступа кроз тамну шуму за храмићем, видеше *минаула*, хималајског фазана, како се блиста у најлепшим бојама пред Калиним кипом, и *ланџуре*, како унутра чуће и играју се љускама од лешника. Нека деца, такође, чула су *сону* како певуши у себи, на медвеђи начин, иза одроњених стена, и багатов глас као чудотворца био је утврђен.

А чудеса су му најмање падала на памет. Веровао је да је све што постоји једно велико чудо, и кад је човек свестан тога, има од чега да пође. Знао је за сигурно да нема ничег ни великог ни малог на овом свету, и дан и ноћ се трудио да мислима продре у језгро ствари, да се врати тамо одакле му је душа.

И док је тако размишљао, нерезана коса падала му је по раменима, штака са дршком од меди издубила је рупицу у каменој плочи покрај крзна од антилопе; међу стаблима, где је из дана у дан стајала просјачка здела, настало је удубљење глатко као сама мрка кокосова љуска; и свака је звер знала за своје место крај ватре. Њиве су мењале боју према годишњем добу, гумна се пунила и празнила и наново пунила; опет и опет, кад наступи зима, *ланџури* су скакутали по грамама окићеним лаким снегом, док мајмунице не донесу горе из топлијих долина своје мале с тужним очицама у пролеће. У селу се мало што променило. Свештеник је остарио, а много које дете што је некад долазило са просјачком зделом сад

је слало своју децу, а кад би питали сељане откада живи њихов свети човек у храмићу уврх кланца, одговарали би: — Од вајкада.

Онда једног летњег дана удари киша каква се још дуго времена није памтила у Брдима. Пуна три месеца долина је била завијена у облаке и влажну маглу — без прекида, немилосрдно сипала је киша испрекидана пљусцима са грмљавином. Калин храмић био је понајвише над облацима, и читав месец багат није могао назрети своје село. Покривао га је бео плашт облака што се нишао, кретао, преметао, надимао, али се није одвајао од својих ослонаца — бокова долине низ које је вода лила.

За све то време слушао је само на све стране воду, одозго с дрвећа и доле по земљи, како се упија кроз борове иглице, како капље с дугог лишћа укаљане папрати и сипа новопресеченим каљавим деринама низ косе. Онда изгреја сунце, и измами пријатан мирис деодара и планинских ружа, и онај свеж мирис из далека који брђани зову мирис снега. Топло сунце трајало је недељу дана, па се облаци сабраше за последњи пљусак, вода је лила као из кабла, дерала земљу и прштала у глибу. Пурун Багат добро наложи ватру те ноћи, уверен да ће му браћи требати топлоте; али ни једна од звери не дође у храмић, иако их је дуго звао све док није задремао, чудећи се шта се догодило у шуми.

Усред црне ноћи, док је киша роморила као да бије хиљаду добоша, пробуди га трзање за покривач и, испружив руку, напипа *ланџуреву* ручицу.

— Овде је боље него на дрвима, — рече сањиво, задижући покривач. — Хајде па се огреј.

Мајмун га ухвати за руку и јако повуче.

— Јео би, је ли? — рече Пурун Багат. — Чекај мало, па ћу штогод спремити.

Како клече да дометне дрва на ватру, *ланџур* потрча вратима храмића, зацвиле и врати се на-траг, вукући га за колено.

— Шта је? Шта се догодило, брате? — рече Пурун Багат, јер су *ланџуреве* очи одавале пуно чега што није умео изрећи. — Мањ ако неко од твоје касте није пао у кљусу (а овде нико не оставља кљусе), нећу да изађем по таквом времену. Гле, брате, и *барасини* долази да се склони.

Јеленови рогови звекнуше, звекнуше о исцере-рени кип Калин, кад ступи у храм. Напери их на Пурун Багата и затопота ногама немирно, ши-штећи кроз полу-затворене ноздрве.

— Де, де! — рече Пурун Багат и кљоцну пр-стима. — Зар је то хвала за преноћиште? — Али јелен га догура до врата, а Пурун Багат у то за-чу као да се нешто уз уздах отвара. Угледа ка-ко се две камене плоче на поду размичу, док леп-љива земља испод њих као да мљасну уснама.

— Сад разумем, — рече Пурун Багат. — Нису крива моја браћа што синоћ нису дошла да седе код ватре. Планина се рони. Ипак... зашто бих ишао? — Поглед му паде на празну просјачку зделу и лице му се промени. — Сваки дан су ме лепо хранили откако... откако сам дошао, а сад, ако не похитам, сутра неће живе душе бити у долини. Заиста, морам сићи да их упозорим. На-траг, брате! Пустите ме да дођем до ватре.

Барасини устуче преко воље, док Пурун Ба-гат гурну зубљу у пламен, обрћући је док се ни-је добро ужегла. — Ах, дошли сте да ме упозо-рите, — рече дижући се. — Још боље ћемо ура-дити, још боље од тога. Сад напоље, и дај да ти се наслоним на врат, брате, јер ја имам само две ноге.

Ухвати се за накострешене хрбати *барасин-џа* десном руком, левом диже зубљу, и крочи из храмића у очајну ноћ. Ни даха од ветра није би-ло, али киша замало што не утрну зубљу док је

големи јелен хитао низ брдо, поклизујући на задњим ногама. Чим одмакоше из шуме, придружише им се и друга Пурун Багатова браћа. Чуо је, иако их није видео, како се *ланџури* тискају око њега, а за њима мумлање *сонино*. Киша му је сплела седе дуге власи, босе ноге шљапале су му по води, жута хаљина лепила му се уз старо, ломно тело, али корачао је истрајно, ослањајући се на *барасинџа*. То није био више свети човек, већ Сер Пурун Дас, К.С.И.Е., председник министарства не мале државе, човек навикао да заповеда, који иде да спасава животе. Низ стрму ровиту стазу спуштали су се сви заједно, багат и његова браћа, све ниже и ниже, док јелен не удари роговима и спотаче се преко гумна, и зарза осетивши човека. Сад су били на почетку криве сеоске улице, и багат удари штаком у затворен прозор ковачеве куће, а зубља му се распламте под стрехом.

— На ноге, напоље! — викао је Пурун Багат; није више препознавао свој рођени глас, јер годинама већ како није гласно ословио човека. — Брдо се рони! Брдо се рони! На ноге, напоље, ви унутра!

— То је наш багат, — рече ковачева жена. — Стоји са својим животињама. Скупи децу и разгласи.

Глас се ширио од куће до куће, док су се животиње, збијене у тесној улици, тискале узрујано око багата, а *сона* је бректао нестрпљиво.

Свет изјури на улицу — није их било више од седамдесет душа свих заједно — и при светлости зубљи угледаше свог багата како задржава уплашеног *барасинџа*, док су му се мајмуни невољно хватали за скуте, а *сона* седео на стражњим ногама и урлао.

— Преко долине, па уз прво брдо! — викао је Пурун Багат. — Не оставите никога за собом! Ми ћемо за вама.

Онда свет потрча како само брђани умеју трчати, јер су знали да се мора пети што више горе преко долине кад се планина рони. Бежећи прегацише речицу у дну долине, па ударише задихани љивама нанизаним у терасе на супротној страни, док су багат и његова браћа ишли за њима. Пели су се све више и више уз наспрамну страну планине, дозивајући се поименце — читаво се село прозва, — а за њима мучио се големи *барасинџи*, оптерећен Пуруном Багатом, кога је постепено издала снага.

Најзад се јелен заустави под густом боровом шумом, пет стотина стопа уз планину. Нагон који га је упозорио на предстојећи одрон, казивао му је да ће тамо бити сигуран. Пурун Багат сроча се крај њега губећи свест, јер студена киша и помамно пењање беху убиство за њега, али још повика расејаним зубљама пред собом: — Станите да се пребројите!

Онда, кад виде како се светиљке збијају у гомилу, шапну јелену: — Остани код мене, брате. Остани... док... не... умрем!

Ваздухом се разлеже као неки уздах што порасте у мрмљање, из мрмљања у урлик, из урлика у нешто што превазилази чуло слуха, па се коса на којој су стајали сељани, захваћена у мраку, пољуља од потреса. Онда јек, постојан и дубок, као дубоко *си оргуље*, све заглуши за неколико минута, да су и саме жиле борова дрхтале. Јек замуче, и пљуштање кише по камену и трави миљама наоколо замени потмуло ромињање по мекој земљи. Само је за се говорило.

Нико од сељана, чак ни свештеник, не усуди се ословити багата који им је живот спасао. Згуреше се под борове и чекаху да сване. А онда погледаше преко долине, и видеше да оно што је била шума и њиве на терасама, и пашњаци испресецани стазама, сад је црвена лепезаста хрпа сирове земље из које је стршало неколико стабала

кореном у вис. Црвена хрпа дизала се високо уз косу на коју су се склонили, и зајазила беше речицу која се почела да шири у језеро црвено као опека. Од села, од пута што је водио у храм и самог храма и шуме позади њега, није било ни трага. Колико за миљу у ширину и две хиљаде стопа у дубину, страна брда откинула се у целисти, и поравнила од врха до дна.

И сељани, један по један, прозукоше се кроз шуму да се помоле пред својим багатом. Видеше барасинџа како стоји више њега, и побеже кад се приближише, чуше ланџуре како цвиле на гранама, и сону како стење више горе. Багат им је умро. Седео је прекрштених ногу наваљен на стабло са штаком под пазухом и лицем окренутим североистоку.

А свештеник рече: — Гледајте чудо за чудом! Баш у овом ставу мора се сваки сунјаси покопати. Зато ћемо тамо где је сада подићи храм нашем светом човеку.

Пре него што се година заврши, саградише светињу, мали жртвеник од камена и земље, а брдо назваше Багатово Брдо, и тамо му одају пошту свећама, цвећем и даровима и дан данас. А не знају да је светац коме се клањају Сер Пурун Дас. К.С.І.Е., D.C.L.,¹⁾ Ph. D.,²⁾ и т. д., некадашњи председник министарства напредне и просвећене државе Мохинавале, и почасни или дописни члан више учених и научних друштава него што ће иком ваљати на овом и на оном свету.

¹⁾ D. C. L. — Doctor of Civil Law (Доктор грађанског права)

²⁾ Ph. D. — Philosophiae doctor (Доктор филозофије).

Капија Сто Јада

Ако могу до неба за *пајсу*¹⁾
зашто да ми завидите?

Изрека пушача опијума

Ова прича није моја. Мој пријатељ Габрал Мискита, мелез, испричао ми је ово између заласка месеца и зоре, шест недеља пред своју смрт, а ја сам записао са његових усана онако како је одговарао на моја питања. Ево:

Налази се између Казанцијске јаруге и Чибугцијске махале, на сто јарди²⁾ такође, у ваздушној линији, од Везир Канове Џамије. Толико ћу свакоме да кажем, али га чикам да је нађе, ма колико мислио да познаје варош. По сто пута да прођете јаругом у којој је Капија, па опет ништа да не знате. Звали смо јаругу „Јаруга црног дима“, али урођеници, дабогме, зову је сасвим друкчије. Натоварен магарац не би прошао између дувара, а на једном месту, баш пре него дођете до Капије, избочила се кућа, па свет мора да се провлачи поребарке.

То у ствари и није капија, него је кућа. Стари Фанг-Чинг узео је пре пет година. Био је обућар у Калкути. Кажу да је тамо у пијанству убио своју жену. Зато је баталио чаршијски рум и одао се црном диму. Доцније је дошао на север и отворио Капију, где сте могли да пушите на миру и тишини. Упамтите само да је то била *џака*, при-

¹⁾ *Пајса* — индијски бакрени новчић. ²⁾ *Јард* — 0.91 м.

стојна пушачница опијума, а не једна од оних спарних и загушљивих *чанду-кана* које ћете наћи свуда по вароши. Не, старац је добро знао свој посао, и био је и сувише чист за Кинеза. Био је то ћорав човечуљак, једва нешто виши од пет стопа, и без оба средња прста на рукама. Ипак, вештијег човека у савијању црних пилула нисам видео. Опијум као да му ништа није шкодио, а што би попушио за дан и ноћ, било је нешто страшно. Има пет година како долазим, и са сваким бих се понео у пушењу, али у томе сам дете био према Фанг-Чингу. Поред свега тога, старац је добро пазио на новац, те како још, а то не могу да разумем. Чуо сам да је за живота прилично заштедео, али то је сад све припало његовом нећаку, а старац се вратио у Кину да га сахране.

Велика горња соба, где су му долазиле боље муштерије, била му је чиста као нова игла. У једноме куту стајао је Фанг-Чингов домаћи бог — ружан готово као и сам Фанг-Чинг — и под носом су му свећице вазда гореле, али кад се луле добро задиме, ниси их осећао. Спроћу бога био је Фанг-Чингов мртвачки сандук. Утрошио је на њега добар део своје уштеђевине, и кад год би новајлија дошао у Капију, увек би му га показао. Био је од црног лака, са црвеним и златним натписима, и слушао сам да га је Фанг-Чинг донео чак из Кине. Не знам да ли је то истина, али знам да сам баш под њим простирао асуру кад увече први дођем. Знаш, био је то миран кутић, и као неки поветарац допирао је с времена на време из јаруге. Осим асура није било другог намештаја у соби — само онај мртвачки сандук и стари домаћи бог сав позеленео, поплавео и поцрвенео од старине и брисања.

Фанг-Чинг никад нам не рече зашто је радњу назвао „Капија сто јада”. (Од Кинеза једино знам њега да је узео необично име које ружно звучи. Они узимају махом китњаста имена, као што се

види по Калкути). То би већ сами изнашли. Ништа толико не освоји белог човека као црни дим. Жути човек друкчије је створен. Једва му се познаје кад пуши опијум, али бели и црни људи много страдају. Истина, има и таквих на које опијум не делује јаче него дуван испрва. Мало подремају, као обичним сном, па сутрадан су скоро опет способни за рад. Такав сам и ја био кад сам почео, али ето готово пет година како то готово стално радим, и сад је друкчије. Имао сам стару тетку, тамо негде око Агре, и нешто ми је оставила по смрти. Обезбедила ми шездесет *рупија*¹⁾ на месец. Шездесет није много. Сећам се времена, а чини ми се векови су прошли, кад сам зарађивао триста на месец, и још нешто приде, радећи на великом дрварском предузећу у Калкути.

Нисам се дуго скрасио на том послу. Црни дим мало оставља за друго, и мада ми је врло мало нашкодио, кад погледам друге људе, сад нисам у стању дан провести у раду, па да ме убијете. На крају крајева, шездесет рупија је оно што ми треба. Док је стари Фанг-Чинг био жив, примао је за мене новац, давао ми отприлике половину од тога за живот (ја једем врло мало), а остало је задржавао за себе. Могао сам доћи у Капију у свако доба дана и ноћи, па ми је било право. Знам да је старац добро ћарио, али не мари ништа. Ни за шта више не марим, а друго, новац је долазио стално сваког месеца.

Било нас је десеторо кад је Капија први пут отворена. Ја и два *бабу*²⁾ из државног надлештва негде у Анаркули, али су их пустили и нису више имали од чега плаћати (ко год има да ради по дану, не може да узима црни дим задуго непрекидно); неки Кинез, Фанг-Чингов нећак; нека жена из чаршије, која је некако дошла до много

1) *Рупија* — индијска новчана јединица у сребру. 2) *Бабу* — школовани Бенгалац.

пара; нека енглеска пропалица - неки Мек... чини ми се, али сам заборавио како иде после, — који је силно пушио, али као да никад није плаћао (говорило се да је Фанг-Чингу спасао живот на некаквом суђењу кад је био адвокат); још један Евразијац¹⁾, као ја, из Мадраса; нека мелескиња, и два човека који рекоше да су дошли са севера. Мислим да су били Персијанци или Авганистанци, или тако нешто. Сад нас је само петоро у животу, али ми долазимо редовно. Не знам шта је било са двојицом бабу, али жени из чаршије капија је дошла главе после шест месеци, и чини ми се да је Фанг-Чинг присвојио њене гривне и носну минђушу. Али нисам сигуран. Енглез је и пио и пушио, па је престао да долази. Један од Персијанаца погинуо је пре много времена у ноћној тучи код великог бунара близу џамије, и полиција је затворила бунар, јер се причало да из њега заудара. После су га нашли мртва на дну. Сад смо, видите, само ја, Кинез, мелескиња, коју зовемо *мемсахиб* (она је живела са Фанг-Чингом), онај други Евразијац и један од оних Персијанаца. *Мемсахиб* сад изгледа врло стара. Мислим да је била млада кад је Капија отворена, али сви смо ми остарели, ако је до тога. Остарели вековима. У Капији је тешко водити рачуна о времену, а и шта ме брига за време! Шездесет рупија вучем стално сваког месеца. Пре много, много времена, кад сам зарађивао триста педесет рупија на месец, и још нешто приде, на великом дрварском предузећу у Калкути, имао сам и ја неку жену. Али умрла је. Рекоше да сам је отерао у гроб зато што сам се одао црном диму. Можда и јесам, али то је било тако давно да не мари више. По који пут, кад сам почео одлазити у Капију, било ми је криво, али то је давно било и прошло, а шездесет рупија вучем

¹⁾ *Евразијац* — потомак европско-азијских родитеља.

стално свакога месеца, и потпуно сам срећан. Нисам ја срећан као оно пијан човек, знаш, већ вазда миран, задовољан и спокојан.

Како сам се одао опијуму? Почело је то у Калкути. Пробао сам код куће, тек да видим како је. Никад нисам претерао, али мислим да ми жена тада умре. Било како му драго, нађох се овде и упознадох са Фанг-Чингом. Не сећам се тачно како је то било, али ми исприча за Капију, и ја сам тамо одлазио, и отада, некако, нисам је више ни напуштао. Не заборави то само да је Капија била, у Фанг-Чингово време, пристојна радња, где је било угодно, а не као по чанду-канама куда иду црни људи. Не, била је чиста и мирна, и неутрпана. Разуме се да је било и других гостију осим нас десеторице и газде, али свако је имао своју асуру и испуњени вунени јастук, све у самим црним и црвеним аждајама и којечем, баш као мртвачки сандук у ћошку.

При крају треће луле аждаје би почеле да се мичу и бију. Гледао сам их толико пута по читаву ноћ. По њима сам удешавао колико ћу попушити, а сад ми треба туце лула док се аждаје покрену. Па онда, све се издерале и упрљале, као оне асуре, а стари Фанг-Чинг је умро. Умро је биће две године, и дао ми је лулу коју сад пушим — неку сребрну, са чудним зверкама што гмижу горе доле по бочици испод чаше. Мислим да сам раније пушио велики чибук од бамбуса са бакарном чашом, врло малом, и писком од зеленог камена. Био је нешто пунији од обичног штапа, и пушио сам на њега слатко, тако слатко. Изгледа да бамбус упија дим. Сребро неће, и сад морам да чистим лулу с времена на време; то је пуно посла, али пушим на њу старцу за љубав. Мора да је са мном добро ћарио, али увек ми је давао чисту асуру и јастук, и најбољу робу што се могла добити.

Кад умре, нећак му Цин-Линг преузе Капију, и назва је „Храм три блага”, али ми стари још је

зовемо „Сто јада”. Нећак ради тако траљаво, мислим да му *мемсахиб* помаже. Сад живи с њим, као што је пре са старцем. Пуштају унутра сваки олош, црне људе и којекога, а црни дим није више оно што је био. У лули сам нашао пржене меккиње много и много пута! Старца би капља ударила да се ово десило у његово време. Па онда, соба се никад не чисти, асуре су подеране и искрзане по ивици. Сандука нема више — вратио се у Кину са старцем и две *унсе*¹⁾ црног дима, у случају да га зажели на путу.

Домаћем богу не пале више онолико свећица под носем као раније, а то слуги на сигурну несрећу. И сав је поцрнео, нико не пази на њега. То је *мемсахибино* масло, знам ја, јер кад је Цин-Линг хтео да му пали позлаћену хартију, казао је да је то расипање новаца, него ако пусти да свећица гори полако, бог неће приметити разлику. Зато су нам свећице сад замешане са доста лепка, горе по сата дуже и заударају. О задаху у соби да и не говорим. Ниједан посао не иде добро кад се тако ради. Богу се ово не свиђа. Ја то видим. По који пут, позно у ноћ, чудно мења боју — плаво, зелено, црвено — баш као што је имао обичај док је Фанг-Чинг био жив, а очима преврће и ногама тупка као враг.

Ја не знам зашто не оставим ово место и не пушим мирно у својој собици у чаршији. Али, по свој прилици, Цин-Линг би ме убио да одем од њега, — сад он прима мојих шездесет рупија, — а онда, брига је то, а ја сам тако заволео Капију. Није ништа на око. Није оно што је била за старчево живота, али не бих је могао оставити. Толико сам њих видео како умиру овде на асурама, да би ме страх било умрети напољу. Нагледао сам се ствари за које би људи казали да су чудне, али ништа није чудно кад се пуши црни дим, ништа

1) Унса — енглеска мера, 31.1 гр.

до ли црни дим. И да је, шта мари? Фанг-Чинг је много пазио кога прима, и никога није пуштао унутра који би направио узбуну цркавајући, или тако нешто. Али нећак ни упола толико не пази. Свуда прича како држи „првокласну радњу”. Не гледа да до гостију дође мирно и пружи им згоду као што је Фанг-Чинг радио. Зато се сад за Капију зна мало више него раније. Међу црнима, да-богме. Нећак не сме да прими белца, па, ако је до тога, ни мелеза, у своју радњу. Нас тројицу има да чува, наравно — мене и *мемсахибу* и оног другог Евразијца. Ми смо ту, и остајемо. Али да нам да на веру колико за једну лулу — Боже сачувај!

Надам се да ћу ових дана умрети у Капији. Персијанац и човек из Мадраса страшно су слаби. Нашли су дечка да им припаљује луле. Ја то увек сам чиним. По свој прилици видећу како их пре мене износе. Не верујем да ћу икако надживети *мемсахибу* или Цин-Линга. Жена издржи црни дим дуже од мушкарца, а Цин-Линг има нешто од старчеве крви, премда пуши јевтину робу. Жена из чаршије знала је на два дана раније кад ће преминути, и умрла је на чистој асури, на лепо испуњеном јастуку, и старац јој је окачио лулу баш више бога. Мислим да ју је увек волео, али ипак јој је скинуо гривне.

Волео бих умрети као она жена из чаршије — на чистој, свежој асури, са лулом доброг опијума у устима. Кад осетим крај, затражићу ово од Цин-Линга, а он после нека прима мојих шездесет рупија месечно, стално, докле год хоће. Онда ћу се завалити мирно и угодно, и гледаћу последњу велику битку црних и црвених аждаја, а онда...

Него, не мари ништа. Баш ме се ништа не тиче — само бих волео да Цин-Линг не меће мекнице у црни дим.

Тумај Слоновски

Сетићу се што сам некад био, сит сам ланца и ужета.

.....
Посетићу изгубљену драгу и другове сам без господара

Кала Наг, што значи Црна Змија, служио је индијску владу, како год слон уме, четрдесет и седам година, и пошто је имао пуних двадесет кад је био ухваћен, било му је скоро седамдесет — зрело доба за слона. Сећао се како је, с кожним јастучићем на челу, изгурао заглибљен топ из дубоког блата, а то је било пре Афганског рата од 1842. године, кад још није досегао пуну снагу. Његова мати, Рада Пајари — Љубимица Рада — која је ухваћена у истом чопору са Кала Нагом, причала му је пре него што су му мали млечњаци испали да плашљив слон увек настрада, и Кала Наг се уверио да је савет добар, јер кад је први пут видео како се граната распрскава, устукао је вриштећи и налетео на купу укрштених пушака, па су га бајонети избоцкали у најосетљивија места. Стога, пре него што је напустио двадесет и пету, престао се плашити, и био је зато најомиљенији и најпажљивије гледан слон у служби индијске владе. Носио је шаторе, терет од хиљаду двеста фунти, на маршу у Горњу Индију, пренели су га на лађу парном дизалицом и возили много дана преко воде, дали му да носи тешки топ на леђима кроз непознату кршевиту земљу врло далеко од Индије, видео је цара Тео-

дора где мртав лежи у Магдали, па се опет вратио на пароброд, заслуживши, рекоше војници, споменицу Абисинског Рата. Видео је, десет година касније, своје другове слонове како умиру од зиме, падавице, глади и сунчанице у крају званом Али Масцид, па су га затим послали у равницу хиљадама миља на југ да превлачи и ређа велике *тикове*¹⁾ балване у дрварама у Мулмену. Тамо је испребијао на мртво име непокорног младог слона који је бежао од свог посла.

Потом су га одвели са превлачења балвана, и запослили са неколико десетина других слонова, који су били обучени у том послу, да помаже хватати дивље слонове у Гаро Брдима. Индијска влада врло строго пази на слонове. Има читаво једно надлештво које ништа друго не ради него их хајка, хвата, вежба и разашиле по Индији како устребају за рад.

Кала Наг имао је добрих десет стопа до рамена, зуби су му били скраћени на пет стопа и на крају опточени бакарним карикама да не би прскали; али с тим шкрбинама могао је више учинити него неизвежбани слон са зубима од природе шиљастих.

Кад је, после недељама опрезне хајке на раштркане слонове по брдима, четрдесет до педесет дивљих чудовишта утерано у последњу високу ограду и велика брана, направљена од повезаних стабала, спуштена за њима, Кала Наг би на заповест ушао у ту бљештаву бучну гужву (обично по ноћи кад су буктиње трепериле и тешко је било оценити даљину), и изабравши највећег и најбешњег зубоњу из гомиле, стао би га лупати и умиривати, док су људи с леђа других слонова хватали конопцем и везивали оне мање.

Ништа није било у вештини борења што Ка-

¹⁾ *Тик* — индијски храст.

ла Наг, стара и мудра црна змија, није знао, јер је више пута у животу издржао напад рањеног тигра, па завивши навише своју меку сурлу да је ван опасности, одбио у ваздуху налетелу звер хитрим окретом главе, који је потпуно сам изумео, оборио је и клекнуо на њу својим големим коленима док звер не отвори чељусти и уз урлик не издахне, па на земљи остане само маљаво пругасто тело да га Кала Наг одвуче за реп.

— Да, — рече Велики Тумај, његов гоњач, син Црног Тумаја који га је водио у Абисинију, а унук Тумаја Слоновског који је видео кад су га ухватили. — Црна Змија само се мене боји. Доживео је да га три наша нараштаја хране и пазе, па ће доживети и четири.

— И мене се он боји, — рече Мали Тумај, и усправи се, четири стопе висок, опасан једном једином прњом. Десет му је година, најстарији је син Великог Тумаја, па ће по обичају примити очево место на Кала Наговом врату кад порасте, и руковаће тешким железним *анкусом*, слоновским бадаљем који се излизао употребом у рукама његовог оца, деда и прадеда. Знао је шта говори, јер је рођен у Кала Наговој сенци, играо се врхом његове сурле пре него што је умео да хода, и водио га на воду чим је проходао, а Кала Наг ни помишљао није да пречује његове пискаве заповести, као што му није било ни на крај памети да га смрви оног дана кад је Велики Тумај донео гараво детешце под Кала Нагове зубе, и казао му да поздрави свог будућег господара.

— Да, — рече Мали Тумај, — он се мене боји. — И пусти дуге кораке до Кала Нага, назва га дебелом, матором свињом, и заповеди му да диже једну ногу за другом.

— Ој, — учини Мали Тумај, — ти си велики слон. — И заврте својом чулавом главом, понављајући очеве речи. — Нека влада плаћа за сло-

нове, али они припадају нама *махаутима*¹⁾). Кад остариш, Кала Наг, доћи ће неки богат раџа²⁾ и купиће те од владе што си тако голем и добар, па ћеш онда једино да носиш златне минђуше у ушима, златан *хаудах*³⁾ на леђима и црвен покривач, проткан златом, преко леђа, и ићи ћеш на челу краљевих поворки. Тада ћу ја седети на твом врату, о Кала Наг, са сребрним *анкусом*, а људи ће трчати испред нас са златним палицама, вичући: „Места за краљевог слона!” Биће то лепо, Кала Наг, али не тако као што је лов у џунгли.⁴⁾

— Хм! — учини Велики Тумај. — Ти си деран, па си обесан као биволче. Ова јурњава по брдима није најбоља служба код владе. Ја старим и не марим за дивље слонове. Дај ти мени зидане оградe, сваком слону своју стају, и дебеле трупце да их без бојазни могу за њих везати, па равне широке друмове да по њима идемо, место овог вечитог сељакања. Аха, добре беху касарне у Конпору. Пазар близу, а посла само три сата на дан.

Мали Тумај сећао се слоновских ограда у Конпору, и ништа не рече. Волео је много више логорски живот, и мрзио је оне широке равне друмове са свакидањим пабирчењем траве у забрану, и дуго време кад се нема шта друго радити него гледати Кала Нага како се везан мешкољи.

Мали Тумај волео је верање брдским стазама којима само слон може ићи, силажење у долину, летимичне слике дивљих слорова како брсте далеко, далеко, бег уплашеног свињчета и пауна испред Кала Нага, плахе, топле кише кад се сва брда и долине пуше, красна магловита јутра кад још нико не зна где ће се заноћити, лагану опрезну хајку на дивље слонове и поамну навалу, свет-

1) *Махаут* — гоњач. 2) *Раџа* — индијски владар. 3) *Хаудах* — седиште за два или више лица, обично са кровом. 4) *Џунгла* — индијска прашума.

лост и урнебес последње ноћи кад слоновима нагрну у ограду као оно валуци кад се брег рони, виде да не могу напоље, па налећу на тешке стубове, одбијани дреком, разбукталим зубљама и плотунима метака без олова.

Чак и један дечко могао је тамо бити од користи, а Тумај је користио за троје. Узео би зубљу, махао њоме и натецао се у вици. Али право уживање било је тек онда кад отпочне истеривање слонина, па *кедах* — т. ј. високо ограђени простор — личи на слику пропасти света, и људи се морају знаковима споразумевати, јер један другог не може да чује. Онда би се Мали Тумај попео на врх којег стуба уздрмане ограде, распуштена смеђа коса избледела од сунца летела би му по плећима, и изгледао је као неко ђаволче у светлости зубљи; а чим би се мало стишало, чули бисте му пискави глас где из свег грла соколи Кала Нага кроз трубљење, ломњаву, пуцање ужади и стењање свезаних слонина.

— Маил, маил, Кала Наг! (Тако, тако, Црна Змијо!) *Дант до!* (Зубом ти њега!) *Сомало, сомало!* (Пази, пази!) *Маро, мар!* (Удри га, удри!) Чувај се стуба! *Аре! Аре! Хај! Јај! Каја-а-а!* — викао би он, а велика борба између Кала Нага и дивљег слона преносила би се с краја на крај *кедах*, и стари хватачи утирала би зној са чела, и стизали да климну главом Малом Тумају који се на стубу вртео од весеља.

Није се он само вртео. Једне ноћи спустио се са стуба, увукао се међу слонине, и добацио пали крај ужета гоњачу који се мучио да веже за ногу упорног слонића (младунци увек задају више муке од одраслих). Кала Наг га угледа, пограби сурлом и предаде горе Великом Тумају, који га ишћушка и врати на стуб.

Сутрадан изружи га и рече: — Зар да поред оних красних зиданих ограда и оно мало пренашања шатора тражиш на своју руку хватање слонина

ва, неваљалче мали? Сигурно су сад они тупави ловци са платом мањом од моје причали за ово Петерсен Сахибу!¹⁾

Мали Тумај се уплаши. О белим људима није много знао, али Петерсен Сахиб за њега је био највећи бели човек на свету. Та он је био заповедник свих кедашких радова — човек који хвата слонове за индијску владу, и зна о животу слонина више него ико живи.

— Шта... шта ће бити? — рече Мали Тумај.

— Шта ће бити? Најгоре што може бити! Петерсен Сахиб је луд човек. Што би иначе ловио ове дивље врагове? Може још тражити да му будеш хватач слонина, да спаваш где било по овим џунглама пуним грознице, и да најзад погинеш згажен у *кедаху*. Добро је што се та лудорија завршава лепо. Идуће недеље престаје хватање, и нас из равнице враћају својим станицама. Онда ћемо ходити равним друмовима и заборавити на лов. Али, сине, љути ме што се мешаш у посао који припада тим прљавим Асамцима из џунгле. Кала Наг само мене слуша, па морам с њим у *кедах*, али он је само слон за борбу и не помаже при везивању. Зато лепо седим као што приличи *махауту*, а не простом ловцу, *махауту*, велим, човеку кога чека мировина на крају службе. Зар да потомка Тумаја Слоновског згазе ногама у калу *кедах*? Злоћо! Враже! Неваљали сине! Вуци се да переш Кала Нага, припази на његове уши и види да нема трња у стопалама. Иначе ће те Петерсен Сахиб зацело узети и од тебе учинити дивљег ловца — следника слоновских трагова, медведа из џунгле. Пи! Бруке! Одлази!

Мали Тумај оде не прословивши речи, али исприча Кала Нагу све своје јаде док му је прегледао стопала. — Ништа зато, — рече Мали Тумај, заврћући руб Кала Наговог големог десног уха. Казали су моје име Петерсен Сахибу и... мож-

¹⁾ Сахиб — господар.

да... можда... ко зна? Хај! Ала сам ти извадио велики трн!

Неколико дана затим провели су у прикупљању слонова, водању ухваћених дивљих слонова међу паром питомих, да би било с њима мање муке на путу за равницу, и пописивању ћебади, ужета и других предмета искварених или погубљених у шуми.

Петерсен Сахиб стиже на својој мудрој слоници Пудмини; исплаћивао је логоре по брдима, јер се време лову завршавало, и писар урођеник седео је за столом под једним дрветом да плаћа гоњачима наднице. Како је који човек био исплаћен, враћао се своме слону и придруживао воду што је био спреман за полазак. Хватачи, ловци и хајкачи — људи од *кедах* — који остају у џунгли из године у годину, седели су на леђима слонова који су припадали сталном кадру Петерсен Сахибовом, или се ослањали на дрвеће с пушкама преко руку, и збијали шале с гоњачима који су одлазили, па се смејали кад би који од ухваћених слонова прекинуо вод и трчао наоколо.

Велики Тумај оде писару с Малим Тумајем, који је ишао за њим, а Мачуа Апа, старешина следника, рече тихо једном пријатељу: — Ево најзад нешто као створено за слонове. Штета је слати тог петлића из џунгле да се митару у равници.

Петерсен Сахиб сав је био слух, какав мора бити човек који ослушкује најтишу од свих животиња — дивљег слона. Осврте се на леђима Пудмининим, где је за све време лешкарио, и рече: — Шта? Ја још нисам видео човека од гоњача из равнице толико паметна да ухвати ужетом макар мртвога слона.

— То и није човек, него дечко. Ушао је у *кедах* прошле хајке и добацио уже оном Бармеу док смо се мучили да одвојимо од мајке слонче са шаром на рамену.

Мачуа Апа указа на Малог Тумаја, Петерсен Сахиб погледа га, а Мали Тумај поклони се до земље.

— Он добацио уже! Па он је мањи од коца за који се слон везује. Мали, како ти је има? — рече Петерсен Сахиб.

Мали Тумај није могао од страха да говори, али Кала Наг био је за њим, а Тумај даде знак руком, па га слон дохвати сурлом и диже пред великог Петерсен Сахиба на висину Пудминица чеља. Онда Мали Тумај покри лице рукама, јер је био дете, и чим није било говора о слоновима, стидео се као свако дете.

— Охо! — учини Петерсен Сахиб, смешећи се испод брка, — а зашто си слона научио тој вештини? Да ти помаже красти млад кукуруз са кровова кад изнесу клипове да се суше, је ли?

— Није млад кукуруз, Покровитељу сиромаша, ... диње, — рече Мали Тумај, и сви што су седели унаоколо ударише у грохотан смех. Скоро сви су они учили слонове тој вештини кад су били деца. Мали Тумај био је осам стопа горе у ваздуху, али у том часу желео је да је осам стопа под земљом.

— То је Тумај, мој син, сахибе, — рече Велики Тумај, мргодно. — Неваљао је деран, сахибе, и допашће тамнице.

— То не бих рекао, — рече Петерсен Сахиб. — Дечко који се усуђује у пун кедах у тим годинама, не допада тамнице. Слушај, мали, ево ти четири ане¹ да купиш слаткиша, јер имаш паметну главицу под том дугом косом. Временом и ти можеш бити ловац. — Велики Тумај намршти се још више. — Упамти ипак да не ваља да се деца играју по кедаху, — додаде Петерсен Сахиб.

— Зар никад не смем тамо, сахибе? — упита Мали Тумај, без предаха.

— Чекај. — Петерсен Сахиб поново се насмеја. — Кад видиш слонове како играју. Тад ћеш смети. Дођи к мени кад видиш слонове како играју, па ћу те пустити да идеш у све кедахе.

¹) Ана — шеснаестина рупије, новчане јединице у Индији.

Опет грохотан смех, јер је ово стара пошалица код хватача слонова, и значи — никада. Има великих искрчених заравни скривених по шумама где кажу да слонови играју, али на њих ретко се наиђе, док још нико живи није видео слоновску игру. Кад се какав гоњач размеће својом вештином и смелошћу, питају га другови: — А кад си то видео слонове како играју?

Кала Наг спусти Малог Тумаја, овај се поново поклати до земље и оде с оцем. Сребрни новац од четири *ане* даде мајци која му је дојила браћића, па их Кала Наг све подиже себи на леђа, и вод слонова, који су роктали и пиштали, крену низ брдску стазу према равници. Пут је био врло живахан због нових слонова који су при сваком прелазу преко реке задавали муке, и сваки час требало их је молити или тући.

Велики Тумај подмукло је боцкао Кала Нага, јер је био врло љут, али Мали Тумај није могао од среће да говори. Петерсен Сахиб га је запазио и дао му новаца, па се осећао као што би војник да га позове из строја и похвали његов врховни старешина.

— Шта је Петерсен Сахиб мислио са слоновском игром? — рече најзад мајци.

Велики Тумај чуо га је и прогунђа: — Да никад нећеш бити следник, горски биво. То је мислио... Хеј ви спреда, шта је запретило пут?

Асамски гоњач, за два или три слона испред њега, обрте се гневно, вичући: — Дај овамо Кала Нага, да научи овог мог младића како се влада. Где да баш мене Петерсен Сахиб изабере да идем с вама магарцима са пиринчаних поља. Постави твог слона са стране, Тумаје, па нека га добро измува зубима. Тако ми свих богова Брда, неки враг је ушао у нове слонове, или то осећају другове у џунгли.

Кала Наг муну новог слона у ребра да му дал претрже, а Велики Тумај ће на то: — Брда су о-

чишћена од дивљих слонова овог лова. Ти не пазиш како гониш. Зар да ја водим ред у читавом воду?

— Чуј га само! — рече другу гоњач. — Очиштили брда! Хо, хо! Много сте ми паметни ви из равнице. Само тиква која не зна шта је џунгла не разуме да *они* знају да су хајке завршене за ову годину. Зато ће сви дивљи слонови ноћас да..., али што бих трошио мудре речи за водену корњачу?

— Шта ће да раде? — јави се млади Тумај.

— Хеј, мали. Ти ли си то? Добро, теби ћу рећи, јер ниси усијана глава. Слонови ће играти, и биће од хасне твоме оцу, који је очистио брда од слонова, да вечерас на кољу утростручи ланце.

— Шта тај прича? — рече Велики Тумај. — Четрдесет година отац и ја чувасмо слонове, па не чусмо још за такву бајку.

— Да, али човек из равнице који живи у колеби зна само за своја четири зида. Лепо, остави ти само ноћас слонове невезане, па ћеш видети шта ће бити, а што рекох за играње, видео сам место где... *Бајри бај*¹⁾, колико то окука има река Диханг? Ево опет једног прелаза, па ће слонићи морати да препливају. Почекајте, ви, позади.

И овако, у разговору и пецкању, и пљускању преко река, превалили су први део пута до некаквог пријемног логора за нове слонове, али су се споречкали куд и камо раније пре него што су тамо стигли.

Онда ланцима привезаше слоновима задње ноге за големо коље, на новајлије вргоше још и ужета, па пред њих натрпаше крму. Гоњачи брђани вратише се још за дана Петерсен Сахибу, препоручујући гоњачима из равнице да те ноћи буду веома опрезни, и смејали су се кад су их гоњачи из равнице питали зашто.

¹⁾ *Бапри бап* — оче мој, оче.

Мали Тумај постара се за Кала Нагову вечеру, а кад се вече спусти, отумара кроз логор, неизрециво срећан, да потражи тамтам. Кад је срце у индијског детета весело, оно не трчкара и не диже грају. Скраси се да насамо ужива. Малог Тумаја ословио је Петерсен Сахиб! Да није нашао оно што је тражио, мислим да би пресвиснуо. Али логорски продавац слаткиша позајми му мали тамтам — бубњић у који се дланом удара — и он седе, скрштених ногу, пред Кала Нага кад се звезде почеше јављати, с тамтамом у крилу, и ударао је, ударао ли, ударао, и што је више мислио на велику част која му је указана, све је јаче ударао, сам самцат међу крмом слоновском. Напева и речи није било, али ударање чинило га срећним.

Нови слоновии упињали су се да се ослободе веза, цичали су и трубили с времена на време, а он је слушао мајку како му у логорској колиби успављује братића прастаром песмом о великом Богу Шиву¹⁾, који је некад казао свем живом шта ће ко јести. Успаванка је врло нежна, и први стих гласи:

Шив, што жетву даде и ветрове крете,
 пред дверима једног древног дана,
 даде сваком своје, храну, труд и судбу,
 од краља господара до бедног просјака.
 Шив Спаситељ све је сатворио.
 Михадео! Махадео! све је сатворио:
 трн за камилу, крму за краву,
 и мајчино срце за сањиву главу,
 о сине мој мали!

Весело *тунк-а-тунк* Малога Тумаја чуло се на крају сваког стиха, док није задремао и извалио се на крму крај Кала Нага.

Напослетку слоновии почеше да лежу један за другим, по свом обичају, док још само Кала Наг на десној страни низа није остао на ногама, нишао се полако с бока на бок, начуљених ушију, и

¹⁾ Шив — друго лице индијског тројства.

слушао ноћни ветар што је тихо дувао брдима. Ваздух је био препун свих оних ноћних шума — куцкања бамбусове трске о трску, шушкања живог бића у шипрагу, чешања и пијука полубудне птице (птице су у ноћи много будније него што се замишља) и слапа негде далеко — што, све стопљено уједно, даје једну велику тишину. Мали Тумај спавао је неко време; кад се пробуди, била је сјајна месечина, а Кала Наг стајао је још начуљених ушију. Мали Тумај окрете се на слоновској крми која под њим зашуста, и загледа се у кривину његове големе хрбати што му заклањаше од очију половину звезданог неба, и док је тако гледао, зачу, далеко, далеко, да се разлегало ништа јаче него што би звук кроз рупицу чиодом пробијену у тишини, „ху-ту“ дивљег слона.

Постројени слоновци поскакаше као опарени, и њихово роктање најзад разбуди поспале *махауте* који изиђоше и великим маљевима забише дубље коље, затегоше овде уже, завезаше онде чвор, док се све поново није стишало. Један нови слон замало што није ишчупао колац, те Велики Тумај скиде ланац с Кала Нагове ноге и њиме сапе овог слона, а на Кала Нагову ногу навуче замку од лике, и рече му да утуви да је чврсто везан. Знао је да су ово исто стотинама пута учинили и он, и отац му, и дед му. Кала Наг не одврати на заповест грготањем, као што је обично чинио. Стајао је мирно, мало уздигнуте главе и ушију раширених као лепеза, гледајући кроз месечину горе на големе наборе Гаро Брда.

— Припази на њега ако се узнемири преко ноћ, — рече Велики Тумај Малом Тумају, па оде у колибу и заспа. Мали Тумај и сам је хтео спавати, кад зачу како се узица од лике прекиде, и Кала Наг изгега полако и нечујно као облак из долине. Мали Тумај потрча за њим, босоног, путем обасјаним месечином, зовући га пригушено: — Кала Наг! Кала Наг! Поведи ме, о Кала Наг! —

Слон се нечујно обрте, закорачи трипут према дечку, спусти сурлу, хитну га на леђа, и готово пре него што се Мали Тумај сместио на колена, клисну у шуму.

Из низа слонова затрешта бесно трубљење, па се тишина поново склопи над свим, а онда Кала Наг поче да одмиче. Час би му бокор високе траве ударио о бок као талас о лађу, час кита лозе дивљег бибера очешала му леђа, или би бамбусова трска зашкрипала кад би је раменом дотакао; иначе се кретао потпуно без шума, промичући кроз густу шуму Гаро Брда као кроз дим. Ишао је узбрдо, али мада је Мали Тумај гледао звезде кроз грање, није могао рећи куда.

Онда Кала Наг стиже на врх успона и застаде часком, и Мали Тумај угледа оданде крунице дрвећа како се начичкане попут крзна простиру на месечини у недоглед, и модрикасту измаглицу над реком у котлини. Наже се и виде да је шума под њим будна — будна, жива и пуна. Велики мрки слепи миш, што се храни воћем, очеша му се о ухо, боце бодљикавог свињчета заклепеташе у ши прагу, а у помрчини међу дрвећем зачу јазавца како својски рије влажну топлу земљу, и шмрче.

Онда се гране опет саставише над његовом главом, и Кала Наг поче се спуштати у долину, али више није ишао полако, него као топ кад се отисне низ брдо — сјури се. Големи удови мицали се постојано као клипови машине, сваки корак осам стопа, а зборана кожа шуштала му под пазухом. Шибље са обе стране тргало се уз шум као кад се платно цепа, младице које је раменима отклањао лево и десно повраћале се и ударале га по сапима, а дуге вреже заплетених пузавица висиле му са зуба док је размахивао главом и крчио пут. Онда се Мали Тумај припи уз велики врат, да га која заљуљана грана не свуче на земљу, и зажеле да је опет у логору.

Земљиште је постајало мочварно, и Кала На-

гове ноге упадале су и извлачиле се сишући и жмекчући при сваком кораку, а Мали Тумај мрзнуо се у ноћној сумаглици на дну долине. Зачу се шљапање ногу, и жубор брзе воде, па Кала Наг загази у корито неке реке, огледајући дно при сваком кораку. Кроз жубор воде што се ковитлала око слонових ногу, Мали Тумај чуо је још некакво шљапање и трубљење уз воду и низ воду — крупно роктање и срдито шмркање, а сумаглица око њега чинила се пуна валовитих сенки.

— Ај! — учини он, полугласно, цвокоћући зубима. — Слоновски народ изашао је ноћас. Биће игре, онда.

Кала Наг ишљапа из воде, издуха сурлу, и поче се наново пењати, али овог пута није био сам, нити је морао крчити пут. Био је већ раније прокрчен, шест стопа у ширину, и изгажена трава џунгле покушавала је да се дигне и поврати. Много слонова морало је проћи овим путем тек пре неки час. Мали Тумај осврте се, кад за њима крупни дивљи зубоња с малим очима као у свиње, што су гореле као жеравица, диже се из замагљене реке. Онда дрвеће опет затвори пут, и уз трубљење и прасак, и пуцање сломљених грана око себе, продужише нагоре.

Најзад Кала Наг стаде између два стабла на врх брда. Припадала су венцу стабала што су расла око неправилног простора од три до четири јутра, и на целом том простору, колико је Мали Тумај могао догледати, земља је била тврдо угажена као да је од опека. Неколико стабала расло је усред пропланка, али кора беше са њих огуљена, и бело углачано дрво сјало се тамо где је падала месечина. Са горњих грана спуштале су се пузавице, и чашице њихових великих цветова, воскасте и беле као у конволвулуса, висиле су у дубоком сну; али на читавом пропланку није било једне зелене травке — сама тврда угажена земља.

На месечини земља је изгледала сива као че-

лик, изузев тамо где су стајали слоновима, и њихове сенке црнеле се као гар. Мали Тумај гледао је не дишући, исколачених очију, и све више и више слонина придлазило је на ширину кроз дрвеће. Мали Тумај умео је бројати само до десет, те је бројао опет и опет на прстима, док се није забројао у десетицама и у глави почело да му се окреће. Ван пропланка могао је чути кршење по шипрагу, док су се пели узбрдо, али чим су били у венцу стабала, кретали су се као дуси.

Било је ту дивљих мужјака белих зуба, с лишћем, орашчићима и гранчицама запалим у боре за вратом и ушима; тромих дебелих слоница с несташним слонићима угасито ружичасте боје, високим три четири стопе, што су трчали под њиховим трбусима; младих слонина код којих су се тек почели указивати зуби, на које су били врло горди; мршавих кошћуњавих уседелица, упала брижна лица и кораве сурле; бесних старих мужјака с модрицама и бразготинама из минулих борби од рамена до слабина, којима је закорело блато од самачког брљугања спадало с рамена; а ту је био и један слон са сломљеним зубом и траговима грозног огреба тигрових ноктију на боку.

Пуно слонина било је тамо, — стајало главом према глави, ходало тамо амо пропланком по двоје, или се осамљено нихало и клатило.

Тумај је знао да, док лежи мирно на Кала Наговом врату, ништа му се неће догодити, јер чак ни при навали и гужви у кедаху дивљи слон не диже сурлу да свуче човека са питомог слона, а слонинама те ноћи људи нису ни падали на ум. Једном се тргоше и начуљише уши кад се зачу у шуми звекет ланца, али то је била Пудмини, Петерсен Сахибова миљеница, с ланцем прекинутим до саме ноге, која је роктала и шмркала пењући се узбрдо. Мора да је покидала везе, и дошла право из логора Петерсен Сахибовог. Мали Тумај угледа још једног слона кога није познавао; с ду-

боким браздама од ужета на леђима и грудима. И он мора да је побегао из неког логора на оближњим брдима.

Лежећи и даље, Мали Тумај гледао је сијасет широких леђа слонова који су махали ушима, бацали сурле у вис и превртали својим малим очима. Слушао је звек слоновских зуба кад би се зуб о зуб случајно ударио, сухо шуштање заплетених сурли, чешање големих бокова и рамена у гомили, и непрекидно шибанье великих репова. Онда облак наиђе преко месеца, и он остаде у густој мраку, али тихо, постојано тискање, гурање и грготање настављало се и даље. Знао је да су слонови свуда око Кала Нага, и да га никако не може истерати из скупа, па само стисну зубе и стресе се. У *кедаху* бар је било светлости од буктиња и вике, али овде је био сам самцат у мраку, а једном се диже нека сурла и дотаче му се колена.

Онда један слон затруби, и сви ово прихватише неколико страшних тренутака. Роса са грана пљусну одозго као киша на њихова леђа невидљива у мраку, и нека потмула тутњава отпоче, испочетка тако слабо да Мали Тумај није могао да погоди шта је, али расла је и расла, а Кала Наг је дизао прво једну предњу ногу па другу, и спуштао их на земљу — један-два, један-два — постојано као тучкове. Сад су сви слонови топотали заједно, и ово се разлегало као убојни добош пред зјалом пећине. Роса је падала док је год било на грању, тутњава се настављала и земља гибала и подрхтавала, те Мали Тумај притиште уши рукама да не слуша. Али топот тих стотина тешких ногу по голој земљи као један дивовски нескладни титрај прөдирао је кроз њега. Једанпут или двапут осети како Кала Наг и остали избадише с њим неколико корака напред, и наместо муклог ударања чуло се кршење сочног зеленила које су газили, па би ускоро затим започињао тутањ ногу по тврдоме тлу. Неко дрво шкри-

пало је и стењало негде близу њега. Он испружи руку и напипа кору, али Кала Наг, тупкајући једнако, крете се напред, те није знао где је на пропланку. Слонови не пуштаху гласа, осим једном када два три слонића зацикаше заједно. Тада зачу неки тресак и комешање, па се тутњава настави. Мора да је трајала пуна два сата, јер су Малог Тумаја болели сви живци, али по мирису ноћног ваздуха био је свестан да се зора приближује.

Грану бледо жута зора за зеленим брдима, и са првим зраком, као на заповест, тутњава престаде. Пре него што је Малом Тумају престало зујање у ушима и пре него што је имао времена да промени положај, није било ни једног слона осем Кала Нага, Пудмине и слона са браздама од ужета, а низ горске падине ни трага ни гласа куда су остали отишли.

Мали Тумај гледао је нетремице. Пропланак, колико га се сећао, порастао је преконоћ. У средини било је више стабала, а ивицом шипражје и трава као ваљцима одваљани. Мали Тумај још једном погледа. Сад му беше топотање јасно. Слонови су утабали још простора — изгазили густу траву и сочну трску у окресине, окресине у цепчице, цепчице у влаканца, а влаканца у тврду земљу.

— Ва! — учини Мали Тумај, а очи су му се склапале. — Кала Наг, господару мој, држимо се Пудмине, и хајдемо у Петерсен Сахибов логор, иначе ти спадох с врата.

Трећи слон гледао је како њих двоје одлазе, па хркну, обрте се и оде својим путем. Биће да је припадао дому каквог малог урођеничког владара педесет, шездесет, па и сто миља далеко.

Након два сата, док је Петерсен Сахиб доручковао, слоновима на којима су те ноћи ланци били удвостручени, почеше да трубе, и Пудмини, укаљана до рамена, уморених ногу, дотетура се с Кала Нагом у логор.

Лице Малог Тумаја било је бледо и упало; а коса му пуна лишћа и мокра од росе, али он ипак покуша да поздрави Петерсен Сахиба и ускликну слабо: — Игра... игра слоновска! Видех је и... ево умирем! — Како Кала Наг седе, малишан се сроза онесвешћен са његовог врата.

Али, пошто су урођеничка деца тако рећи без живаца, већ после два сата лежао је задовољно у Петерсен Сахибовој мрежи са сахибовим ловачким капутом под главом и чашом топла млека, мало брендија и кинина у стомаку. И док су стари брадати ловци с ожиљцима из џунгле по тројица један за другим седели пред њим, гледајући га као да је дух, он им исприча свој доживљај просто као дете, па заврши речима:

— Сад, ако лажем, а ви пошљите људе, па ће видети како је слоновски народ угазио још више места за игру. Наћи ће десет и десет, и пуно пута по десет, трагова који воде тамо. Ногама су проширили место. Видео сам. Кала Наг ме повео, па сам видео. И Кала Нага ноге много боле!

Мали Тумај завали се и одспава цело после подне до вечери, а док је он спавао, Петерсен Сахиб и Мачуа Апа ишли су по трагу два слона петнаест миља преко брда. Петерсен Сахиб провео је осамнаест година у хватању слонова, и само једном наишао је на такво место. Мачуа Апи није требало двапут да погледа на пропланак и да види шта се тамо радило, ни да палцем на нози загребе утрвену, тврду земљу.

— Дете говори истину, — рече он. — Све се ово збило ноћас. Избројао сам седамдесет трагова преко реке. Гле, сахибе, ево где је карика на Пудмининој нози огулила кору са дрвета! Јесте, и она је била ту.

Згледаше се, обазреше се и осташе удивљени, јер проићи у ћуд слонова превазилази памет сваког човека, црног или белог.

— Четрдесет и пет година, — рече Мачуа Апа,

— ишао сам за трагом мог господара слона, али још нисам чуо да је које људско дете видело оно што је ово дете. Тако ми свих богова брдских, ово је... шта бисмо рекли? — и заврте главом.

Кад се вратише у логор, било је време вечери. Петерсен Сахиб вечерао је сам у свом шатору, али је наредио да људима у логору даду две овце и коју кокош, као и двоструки оброк брашна, пиринча и соли, знајући да ће бити светковања.

Велики Тумај стиже на врат на нос из логора у равници да тражи сина и слона, и сад кад их је нашао, гледао их је као да се обојице плаши. А крај разбукталих логорских ватара, испред низа везаних слонова, светковало се, и Мали Тумај био је јунак. Крупни гарави хватачи слонова, следници трагова, гоњачи и ужари, и људи што знају све тајне укроћивања најбешњих слонова, додавали су га један другом и чело му мазали крвљу из прса дивљег петла, да се зна да је он дете шуме, посвећено у њене тајне, и да су му све џунгле отворених врата.

И најзад, кад су ватре догореле, те је у црвеној светлости ужарених цепаница изгледало као да су и слонови помазани крвљу, Мачуа Апа, старшина гоњача свих *кедаха*, — Мачуа Апа, Петерсен Сахибова десна рука, који четрдесет година није видео људском руком изграђени пут; Мачуа Апа који беше толико славан да није имао другог имена до Мачуа Апа, — тај скочи на ноге, држећи Малог Тумаја високо изнад главе, и викну: — Слушајте, браћо! Слушајте и ви, моји господари у низу, јер ја, Мачуа Апа, говорим! Овај малишан неће се више звати Мали Тумај, већ Тумај Слоновски, као што му се прадед звао. Оно што још нико није видео, он је гледао целе боговетне ноћи, и милост слоновског народа и богова џунгле уз њега су. Он ће бити велики следник, биће већи од мене, и од мене — Мачуе Апе!

Следиће свежи траг, бајати траг и помешани траг, будна ока! Никакво зло неће га задесити у кедаху док трчи под слоновским трбусима да подбаци уже, а спотакне ли се пред ногама налетелог мужјака, знаће овај ко је он и неће га смождити. Ај, хај, господари моји у ланцима, — и пројури дуж низа слонова, — ево малишана који је видео игру вашу на скровитом месту, нешто што још нико није видео! Одајте му почаст, моји господари! *Селам каро*¹⁾, децо моја. Одајте поздрав Тумају Слоновском! Гунга Першад, *ахааа!* Хира Гуц, Бирчи Гуц, Кутар Гуц, *ахааа!* Пудмини, и ти си га видела на игранци, и ти, Кала Наг, мој бисере међу слоновима, *ахааа!* Сви заједно! Тумају Слоновском. *Баррао!*²⁾

И на последњи дивљи крик следников, читав низ пови сурле у вис да су им се врхови дотицали чела, и одаде свечани поздрав трештавим трубљењем што само поткраљ Индије чује — *селамет*³⁾ *кедаха*.

А све је ово било због Малог Тумаја, који је видео што нико живи није видео дотле: игру слонова у ноћи, сам самцат у Гаро Брдима!

¹⁾ *Селам каро* — одајте поздрав, ²⁾ *Баррао* — дижите.
³⁾ *Селамет* — поздрав.

Преко међе

Љубав не гледа на касту,
а сан не бира постељу

Хиндуска пословица

Човек треба увек да се држи своје касте, расе и средине. Нека бели иду белима, а црни црнима. Онда, дође ли до какве невоље, дошло је природним путем — нити је ненадно, ни чудно, ни неслућено.

Ово је прича о човеку који је намерно прекорачио сигурне границе свакидашњег пристојног живота, и зато скупо платио.

Једно, знао је превише, а друго, видео је превише. Занимао се премного урођеничким животом, али неће више.

Тамо у срцу града, иза Џита Мегџијеве махале, находи се Емир Натов сокак који се завршава зидом пробијеним прозором са решеткама. На почетку сокака велика је стаја за говеда, док зидови с обе стране сокака немају прозора. Ни Сучет Синг, ни Гор Чанд не дају свом женскињу да гледа у свет. Да је Дарга Чаран био њиховог мишљења, данас би био срећнији човек, а мала Бисеса могла би сама месити свој хлеб. Соба јој је гледала кроз прозор с решеткама на уски мрачни сокак где никад сунца нема, и где се биволи брљугају у модроме калу. Била је удовица, имала је око петнаест година, и боговима се дан и ноћ молила да јој пошаљу драгана, јер јој се самој није живело.

Једног дана овај човек, — Трецаго се звао — наиђе у Емир Натов сокак ходајући без циља, и пошто је прошао биволе, спотаче се о велику гомилу крме за говеда.

Онда виде да је сокак без излаза, и зачу ситан смех иза прозора с решеткама. Беше то љубак смех, и Трецаго, знајући да је стара *Хиљаду и једна ноћ* добар вођа у свакој прилици, приђе прозору и шапатам изусту онај стих из *Песме Хар Диалове љубави* што почиње:

Може ли се стати пред лице наог сунца, може ли драги пред драгу своју?

Ако ме ноге издају, срце срца мога, зар сам крив што ме засени лепота твоја?

С оне стране решетки зачу се слаб звек гривни, и неки гласић настави песму код петог стиха:

Аман! аман! Како ће месец лотосу рећи о љубави својој кад су небеске двери затворене и облаци за кишу се купе?

Узеше ми драгу моју и на север одведоше на коњима.

Окови су на ногама што ми на срцу стајаху.

Зов'те стрелце нека се припреме...

Глас намах умуче, и Трецаго изиђе из Емир Натовог сокака, чудећи ко ли је тако лепо умео одвратити *Песмом Хар Диалове љубави*.

Сутрадан, док се возио на дужност, нека баба убаци пакетић у његове двоколице. У њему се налазила половина сломљене стаклене гривне, као крв црвен *даков*¹⁾ цвет, нешто *бузе*, што ће рећи крме за говеда, и једанаест срдџа.²⁾ Пакетић беше писмо — само не писмо неспретно којим се може одати, већ невина, затворена љубавничка посланица.

Трецаго је и сувише знао о овим стварима, као што сам казао. Други који Енглеz не би умео растумачити писмо што се састоји из предмета. Али Трецаго распростре све ситнице на сто у својој канцеларији и поче одгонетати.

1) *Дак* — легуминозно дрво са црвеним цветом, 2) *Срдџи* — плод биљке *Elletaria cardamom*.

Сломљена стаклена гривна стоји за хиндуску удовицу широм целе Индије, јер кад жена изгуби мужа, гривне јој се сломију на рукама. Треџаго разумеде шта значи парче стакла. *Даков* цвет разнолико значи: „жеља”, „дођи”, „пиши” или „опасност”, према другим предметима што су уз њега. Један срдџиш значи „љубомора”, али кад се ма који предмет у писму ове врсте удвостручи, губи своје симболичко значење и вреди само као број којим се хоће да означи време, или ако се још пошље тамјан, грушевина или шафран, означава место. Порука је дакле гласила: „Удовица — *даков* цвет и *буза*, — у једанаест сати”. Оно мало *бузе* све расветли Треџагу. Виде да се *буза* односи на велику гомилу крме за говеда о коју се спотакао у Емир Натовом сокаку — ова врста писама оставља много инстинктивном сазнању — и да порука потиче од лица иза прозора са решеткама, од неке удовице. Према томе, порука је гласила: „Удовица, у сокаку где је гомила *бузе*, жели да јој дођеш у једанаест сати”.

Треџаго баци све у камин и насмеја се. Знао је да се мушкарци на истоку не удварају под прозорима у једанаест пре подне, нити да женске уговарају састанке недељу дана унапред. Зато те исте ноћи у једанаест сати оде у Емир Натов сокак, одевен у бурки, огртачу који носи и мушко и женско. Чим у граду откуца уговорени сат, гласић иза решетке узе певати *Песму Хар Диалове љубави* од стиха где Патанка девојка зове Хар Диала да се врати. Песма је заиста лепа на урођеничком језику. У преводу губи од своје туге. Иде отприлике овако:

Сама на доксату северу се окрећем, муњу видим на небеском своду,
одсев твојих стопа на северу, врати ми се, драги, или ћу умрети!

Тихи је трг под ногама мојим, далеко доле уморне камиле, камиле
и сужњи од твога похода, врати ми се, драги, или ћу умрети!

Очева ми жена стара и осорна, роб сам целог очевог ми дома,
хлеб ми је јад, а пиће ми сузе, врати ми се, драги, или ћу умрети!

Кад песма престаде, Трецаго ступи под решетку и шапну: — Ево ме.

Лепа је била Бисеса.

Та ноћ беше почетак многих чудних ствари и двоструког живота тако бурног, да се Трецаго и дан данас по који пут пита да све није био само сан. Бисеса, или њена стара служавка која је добацила оно писмо, беше скинула тешке решетки са зида, тако да се прозор увлачио унутра, остављајући само грубо озидан четвороугаоник до кога се окретан човек лако могао попети.

Дању је Трецаго обављао свој редовни канцеларијски посао, или се облачио за посету и посећивао даме по станици, питајући се колико би га још виђале у своме друштву да знају за сироту малу Бисесу. Ноћу, кад се сав град смири, излазио је под старом бурком, обазирао се кроз Џита Мегџијеву махалу, хитро скретао у Емир Натов сокак међу поспалу стоку и пусте зидове, и најзад, после свега, био је код Бисесе и слушао дубоко одмерено дисање старице која је спавала пред вратима голе собице што је Дарга Чаран доделио својој сестричини. Ко је и шта је Дарга Чаран, Трецаго је никад није питао, а којим чудом нису га пронашли и изболи ножевима, није му на ум пало све док га лудило није прошло, и Бисеса... Али о томе касније.

Бисеса беше Трецагу неизмерна радост. Беше безазлена као птичица, и њено изврнуто тумачење гласова спољашњег света што јој допираху у собицу, забављаше Трецага скоро исто колико неуспели покушаји да изговори његово име Христифор. Већ са првим слогом није ишло, и она је чинила смешне љупке покрете својим ружичастим ручицама као да одбацује име, па клекнувши пред Трецага, питала га је, баш као што би Европејка, да ли је заиста воли. Трецаго се клео да је воли више него икога на свету, што беше истина.

После месец дана овог лудовања, захтеви ње-

говог другог живота присилише Трецага да обрати нарочиту пажњу једној својој познаници. Будите уверени да овако нешто не запазе само ваши сународници, већ и триста урођеника. Трецаго је морао да се шета с том дамом, да с њом разговара у парку код павиљона за музику, и да се једном или двапут провезе с њом, не слутећи да ће ово дирнути у његов дражи, скривени живот. Али вест је летела на уобичајени, тајанствени начин, од уста до уста, док је не дочу и Бисесина верна старица, и не рече Бисеси. Ово је толико узнемирило девојче, да је наопако радило по кући, и зато добило батине од Дарга Чаранове жене.

Недељу дана касније Бисеса пребаци Трецагу да се другој удвара. Није знала за околишавање и говорила је отворено. Трецаго се насмеја, а Бисеса удари ножицама о под, ножицама лаким као цветови невена, човеку на длан да стану.

Много шта што је писано о „источњачкој страсти и наглости”, претерано је и узето из друге руке, али има нечега и истинитога, и ово нешто дирне Европејца, кад се на њ намери, као свака друга страст у властитом животу. Бисеса је праскала и жестила се, и најзад запретила да ће се убити ако Трацаго сместа не остави туђинку *мемсахиб* која се између њих испречила. Трацаго покуша да јој објасни и покаже да она ове ствари не разуме са западњачког гледишта. Бисеса се испречи и рече једноставно:

— Не разумем. Знам само да није добро што си ми постао дражи од срца мог, сахибе. Ти си Енглез. Ја сам само црна жена (а пут јој беше светлија од сухога злата у царској ризници) и удова црнога човека.

Онда зајеца и рече: — Али тако ми моје и мајкине душе, волим те. Ти нећеш настрадати, ма шта да мене задеси.

Трецаго јој је доказивао, покушавао да је умири, али као да се с њом није више могло ра-

зумно говорити. Ништа друго није ју могло задовољити него да све раскину. Сместа да иде. И он оде. Док се спуштао напоље кроз прозор, двапут га пољуби у чело, и он оде замишљено кући.

Прође једна, па три недеље без гласа од Бисесе. Држећи да је прекид довољно трајао, Трецаго се упути у Емир Натов сокак по пети пут за оне три недеље, у нади да ће на куцање под прозором с решеткама добити одговор. Није се преварио.

Био је млад месец, и млаз светлости падао је у Емир Натов сокак, и дотицао се прозора са кога се решетке уклонише кад он закуца. Из црне помрчине Бисеса испружи руке на месечину. Обе јој беху код зглавака одрубљене, и патрљци скоро зацељени.

А кад Бисеса саже главу међу руке и зариди, неко у соби зарокта као дивља звер, и нешто оштро, — нож, мач или копље — полете на Трецага у бурки. Хитац промаши тело, али захвати мишић на бедру, и од те озледе Трецаго помало храмље и храмаће док је жив.

Решетке се вратише на своје место. Из куће никакав знак живота, само делић високог зида обасјан месечином, а позади помрчина Емир Натовог сокака.

Прво чега се Трецаго сећа, пошто је као суманут беснео и викао међу оним немилосрдним зидовима, беше да се у свануће нашао код реке, збацио бурку и гологлав отишао кући.

. , ,

Како се тужни догађај збио — да ли је Бисеса у тренутку неоснованог очајања све казала, или је неко открио тајну љубав па су је мучили да призна, да ли је Дарга Чаран знао његово име и шта се догодило са Бисесом — Трецаго ни дан данас не зна. Догодило се нешто ужасно, и помисао шта је све то било, долази Трецагу у ноћи с времена на време, и не напушта га до јутра. Чудно је и то

што не зна куда гледа лице Дарга Чаранове куће. Можда гледа у заједничко двориште две или више кућа, или се налази иза једне од капија у Џита Мегџијевој махали. Треџаго не може да каже. Не може да нађе Бисесу — јадну малу Бисесу — никакo више. Изгубио је у граду где је свака кућа неприступачна и недокучљива као гроб, а прозор с решеткама што је гледао у Емир Натов сокак, зазидан је.

Али Треџаго је радо виђен, и држе га за врло пристојног човека.

Код њега се не запажа ништа друго, само што му је десна нога мало укрућена услед несрећног случаја при јахању.

Чудновати доживљај Мороби Цукса

Жив или мртав — друго нема.

Урођеничка пословица

Ово није измишљена прича. Цукс је случајно набасао на село за које се добро зна да постоји, мада се он једини од Енглеза оданде вратио. Слична установа цветала је некад у предграђу Калкуте, а кажу, ако се оде у срце Буканира, тамо у сред Велике Индијске Пустине, наћи ће се не село већ град, где су мртви који не умреше, али живети не смеју, установили свој главни стан. Како је сасвим тачно да у истој пустињи има диван град куда се повлаче сви трули богаташи обогативши се позајмљивањем новца, обогативши се толико да се не уздају више ни у владину моћну руку, него се склањају у пешчане пустине, терају раскошне кочије на високим федерима, купују лепе девојке и ките своје дворце златом, слономом кости, порцеланом и седефом, не видим зашто Цуксова приповест не би била истинита. Он је грађевински инжењер, глава му је за планове, мерење и томе слично, па је свакако не би мучио да измишља фантастичне клопке. Боље му се исплаћује његов редован посао. Увек прича једно те исто, и пада у ватру кад се сети неуљудног поступања које је доживео. Ово је испочетка само набацао, али после је дотерао ту и тамо, и увео своја размишљања о моралу.

*

Испочетка је све произашло од лаке грознице. Посао ми је изискивао да проведем у логору неколико месеци између Пакпатана и Мабаракпура — пуст песковит крај, као што зна свако који је био те среће да иде тамо. Моји кули нису били ни бољи ни гори од осталих радничких дружина, а посао је захтевао толико пажње да нисам могао пасти у сету, да сам нешто био склон тако немужевној слабости.

23. децембра 1884. год. осећао сам се мало грозничав. Био је баш пун месец, па су сви пси око мог шатора лајали. Животиње су се скупљале у двоје у троје и доводиле ме до лудила. Неколико дана пре тога убио сам из пушке једног грлатог лајавка и истакао му лешину *in terrorem* око педесет јарди од шаторског улаза, али његови другови навалише, поклаше се и најзад га растргоше на комаде; после су, како ми је изгледало, певали химне захвалнице удвојеном снагом.

Бунило које прати грозницу разио делује на разне људе. Мој гнев, након кратког времена, пренесе се у тврду одлуку да убијем једну црно-белу грдосију која је предњачила у лајању и бегству целе вечери. Захваљујући само несигурној руци и буновној глави, већ сам је двапут промашио својом двоцевком, кад ми сину кроз главу да би најбоље било ако је вијам пољем и умлатим копљем за дивље вепрове. Наравно, ово беше само полумахната представа човека у бунилу, али се сећам да ми се тада учинила особито практична и изводљива.

Стога наредих коњушару да ми оседла Порника и тихо га доведе иза мог шатора. Кад је коњ био опремљен, стадох испред њега спреман да узјашем и појурим напред чим пас пусти глас. Порник, узгред речено, већ неколико дана није излазио, ноћни ваздух био је оштар и студен, а ја сам носио необично дуге и оштре мамузе којима сам то по-

сле подне терао једног тромог ждрепца. Вероватно, дакле, да је брзо ишао кад сам га пустио. За час остаде шатор далеко за нама, јер се животиња устреми право као стрела, и ми смо летели преко глатког песковитог земљишта као на трци. За тили час претекосмо тог несрећног пса, и готово сам био и заборавио зашто сам узео коња и копље.

Бунован од грознице и раздражен оним брзим кретањем кроз ваздух, мора да сам изгубио и оно свести што ми је остало. Као иза сна се сећам да сам стајао у узенгијама, потегао копље на велики бледи месец, који је тако мирно посматрао моју сумануту трку, и да сам викао и чикао жбуње камиљега трна што је пролетало крај нас. Једанпут или двапут мислим да сам се превалио на Порников врат, и дословце држао се мамузама — као што су сутрадан белеге показивале.

Несрећна животиња ишла је напред као бесомучна преко, како изгледаше, недогледног пешчаног простора обасјаног месечином. Затим памтим да се тле нагло издиже пред нама, и док смо се пели узвишицом, угледах воду Сутлецеву где блиста у низини попут сребрне траке. Онда Порник посрте главачке, и ми се скотрљасмо низ незапажени обронак.

Мора да сам изгубио свест, јер кад се повратих, лежао сам потрбушке на меком белом песку, а зора је почела нејасно да свиће над рубом обронка низ који сам пао. Како ојача светлост, видех да се налазим на дну некаквог пешчаног кратера у облику потковице, чији је један крак био управљен на плићак Сутлеца. Грозница ми је потпуно прошла, и осем вртоглавице нисам осећао никакве зле последице од ноћашњег пада.

Порник, који је стајао на неколико јарди од мене, био је, наравно, доста изморен, али се није нимало повредио. Његово седло, моје омиљено седло за поло, прилично је настрадало и смакло му се под трбух. Требало је времена да га доведем у

ред, те сам имао довољно прилике да размотрим место у које сам тако лудо пао.

Макар ме сматрали досадним, морам га опширно описати, тим пре што ће тачно замишљена слика његових чудних појединости у многоне помоћи читаоцу да разуме оно што следује.

Замислите, онда, као што већ поменух, пешчани кратер у облику потковице са стрмим пешчаним странама, високим неких тридесет и пет стопа. (Нагиб држим да је био око 65° .) Овај кратер опасивао је раван простор око педесет јарди у дужину и тридесет на најширем делу, са неугледним бунаром у средини. Око кратера, отприлике три стопе изнад равног тла, низало се осамдесет и три полукружне, округласте, четвртасте и вишестране рупе, свака отприлике по три стопе у отвору. Видело се да је свака рупа изнутра брижљиво подграђена дрветом и бамбусом које је река била донела. а над отворима стрчале су, за две стопе, дрвене стрехе као заклон од сунца на цокејској капи. Никакав знак живота није се запажао у овим тунелима, али смрад да не може одвратнији бити прожимао је читав амфитеатар — смрад гаднији но што сам га игде срео тумарајући по индијским селима.

Пошто поново узјахах Порника, који је исто колико и ја желео да се врати у логор, објахах основицу потковице не бих ли нашао излаза. Становници, ма ко да су били, нису нашли за сходно да се јаве, те сам био остављен сам себи. Већ први покушај да натерам Порника уз стрми пешчани обронак показа ми да сам пао у клопку истога облика као она коју мравји лав поставља своме плену. При сваком кораку живи песак сипао је озго у тонама, и штропотао по стрехама над рупама као ситна сачма. Два неуспела јуриша завршише се тиме да се скотрљасмо на дно, напола угушени бујицом песка, те сам био принуђен да обратим пажњу на речну обалу.

Овде је све изгледало доста лако. Истина, пешчани брежуљци пружали су се до саме реке, али било је пуно спрудова и плићака преко којих бих пројурио на Порнику, и нашао пут натраг на terra firma скрећући нагло десно или лево. Водећи Порника преко песка, трже ме слаб пуцањ с друге стране реке, и у тај час један метак звизну поред саме Порникове главе.

У хитцу се није могло преварити — прописна војна мартинка. На неких пет стотина јарди урођенички брод био је укотвљен посред реке, и млада дима што је одилазио с прамца мирним јутарњим ваздухом, показа ми одакле је потекла ова љубазност. Је ли још кад угледан центлмен био у таквом шкрипцу? Непоуздани пешчани обронак пречио ми је бегство из места које сам тако нерадо посетио, а шетња поред реке била је повод да ме неки махнити урођеник бомбардује с брода. Бојим се да сам потпуно изашао из стрпљења.

Други хитац опомену ме да се причувам док сам читав, те се брже боље повукох преко песка натраг у кратер, где видех да је пуцањ привукао шездесет и пет људских бића из јазбина за које сам дотле држао да су ненастањене. Нађох се усред гомиле посматрача — око четрдесет људи, двадесет жена и једно дете, које није могло имати више од пет година. Сви су били оскудно одевени, у жућкасту тканину коју човек доводи у везу са хиндуским просјацима и, на први поглед, учинише ми се као дружина гнусних факира.¹⁾ Прљавштина и одвратност гомиле не да се описати, и стресох се при помисли какав им је тек живот у оним јазбинама.

Чак и данас кад је месна самоуправа убила већи део урођеничког поштовања према сахибу²⁾, научио сам на извесну учтивост нижих од себе, и при-

¹⁾ Факир — верски просјак. ²⁾ Сахиб — господар, назив којим се у Индији ословљава Енглец,

ближивши се гомили, очекивао сам, наравно, да ће на неки начин припознати моје присуство. У ствари, тако је и било, само никако онако како сам очекивао. Одрпанци су ми се смејали — онакав смех надам се да више никад нећу чути. Кикотали су се, врштали, звиждали и урлали кад ступих међу њих, а неки су се чак ваљали по земљи у злурадом весељу. Очас пустих Порника, и неизрециво ражљућен јутарњом пустоловином, почех ударати најближе око себе што сам јаче могао. Бедници су падали као свеће под мојим ударцима, и смех замени вапај за милост, док они којих се још не бејах такоа обгрлише ми колена, преклињући ме на разним чудним језицима да их поштедим.

У метежу, таман кад се осетих постићен што се тако лако поведох за гневом, танак, висок глас прозбори енглески за мојим леђима: — Сахибе! Сахибе! Зар ме не познајеш? Сахибе, ја сам Гунга Дас, шеф телеграфа!

Нагло се осврнух и стадох према човеку.

Гунга Даса (не устручавам се, наравно, поминути његово право име) упознао сам пре четири године као деканског брамина кога је влада Панџаба ставила на расположење једној од калсајских држава. Управљао је тада споредном телеграфском станицом, и кад сам га последњи пут срео, био је то весео, угојен и достојанствен државни службеник са изванредном способношћу за неуспеле досетке на енглеском језику — особина због које сам га памтио и кад сам већ заборавио на услуге које ми је учинио у званичном својству. Ретко да се хиндус игра енглеским речима.

Сад се толико изменио да га нисам могао познати. Ознака касте, трбушина, сиве чакшире и свечан говор, све је ишчезло. Гледао сам прави костур, без турбана, скоро наг, дуге замршене косе и крупних, дубоко усађених очију. Да му није било полукружног ожиљка на левом образу — последица несрећног случаја за који сам ја био одговоран —

не бих га никад познао. Али то је несумњиво био Гунга Дас, и то урођеник, хвала Богу, са знањем енглеског језика, који би ми бар могао рећи шта значи све ово што сам тога дана претурио преко главе.

Гомила се повуче на извесно одстојање кад се окретох кукавној прилици, и наредих да ми покаже како ћу изаћи из кратера. Држао је у руци таман очупану врону, и место одговора на моје питање, полако се попе на пешчану зараван што се пружала испред рупа, па ћутећи поче да ложи ватру. Сув трескот, пешчане булке и нанесено дрво брзо горе; тешило ме много што је ватру упалио сумпорном жижицом. Кад се ово распламе и врону спретно нагаче на ражањ поред ватре, Гунга Дас отпоче без икаквог увода:

— Има само две врсте људи, господине: живих и мртвих. Кад си мртав, мртав си, а кад си жив, жив си. (У том је требало часак пажње посветити врани, која се обртала на ражњу, да не изгори.) Ако умреш код куће и не умреш кад дођеш на *ġat*¹⁾ да те спале, дођеш овамо.

Сад ми је било јасно шта је ово прљаво село, и све што сам дотле чуо и читао о чудима и грозотама, изгледе пред чињеницом коју ми саопшти бивши брамин. Пре шеснаест година, кад сам се први пут укрцао у Бомбај, причао ми је неки јерменски путник да постоји место у Индији куда шаљу и држе хиндусе који се по несрећи поврате из несвести или обамрлости на спалишту, и сећам се како сам се слатко смејао, задовољан да то сматрам за путничку измишљотину. Седећи на дну пешчане клопке, успомена на „Хотел Вотсон“, са размаханим *ġанкама*²⁾, послугом обученом у бело и Јермениновим тамним лицем, оживе ми у памети, и

¹⁾ *ġat* — спалиште. ²⁾ *Панка* — велика махалица за хлађење читаве одаје.

засмејах се на сав глас. Супротност беше одвише апсурдна!

Гунга Дас, погнут над нечистом птицом, мерио ме је радознано. Хиндус се ретко смеје, а у околностима у којима се налазио, још мање му је било до тога. Он достојанствено скиде врану са дрвеног ражња и исто тако достојанствено је поједе. Онда настави причање, које понављам његовим речима:

— Кад завлада колера, носе да те спале скоро пре него што си испустио душу. Кад стигнеш на реку, свеж ваздух можда те поврати, и онда, ако си само мало жив, зачепе ти нос и уста блатом, и напокон умреш. Ако си мало више жив, више блата метну, али ако си премного жив, окане те се и однесу некуда. Ја сам био много жив, и бунио сам се и љутио на оне недостојности које су хтели да ми натуре. У оно време био сам брамин и поносан човек. Сад сам мртавац и (гледао је на оглодану грудну кост са првим знаком узбуђења који сам код њега запазио откако смо се срели) једем вране и друго којешта. Извадили су ме из покрова кад су видели да сам још добро жив и давали ми лекове недељу дана, и преболео сам. Онда су ме послали железницом из мог места у Окару с једним човеком да пази на мене; на станици у Окари срели смо још два човека, па нас тројицу доведоше, све по ноћи, на камилама из Окаре овамо, бацише прво мене одозго, па ону двојицу, и има како сам овде већ две и по године. Некада сам био брамин и поносан човек, а сад једем вране.

— Зар се не може побећи одавде?

— Не може никако. Испрва кад сам овамо доспео, често сам покушавао, а и други су, али увек смо подлегли песку што се руши на главу.

— Али зацело, — упадох на то, — страна према реци је отворена и исплатило би се шеврдати пред метцима, док ноћу...

Већ сам приближно смислио како да се избавим, и само природни нагон себичности бранио ми

је да то поверим Гунга Дасу. Погодио је ипак неизречену мисао скоро у исти мах када је настала, и на моје запрепашћење удари у тихо подругљиво церекање — смејао ми се, разумите, као неко старији или бар раван мени.

— Нећеш тако побећи (већ после прве реченице изоставио је „господин”), али можеш покушати. Покушао сам и сам. Једном само.

Осећај неописиве грозе коме сам се узалуд опирао потпуно ме свлада. Дуги пост — било је близу десет сати, а ја нисам ништа окусио од ручка дан пре — заједно са великом узрујаности од јахања, беху ме исцрпли, и потпуно верујем да сам се неколико часака владао као луд. Налетао сам на пешчани обронак. Трчао сам око дна кратера, хулећи и молећи се неизменце. Пузао сам кроз шевар поред речне обале, враћан сваког пута у агонији нервозног страха пушчаним метцима што су шишали песком око мене, јер нисам смео умрети као бесан пас међу том гадном гомилом, и изнурен и ван себе од беса падох на рубу бунара. Нико се ни осврнуо није на моју представу, због које и сада црвеним кад је се само сетим.

Двоје троје људи згазише ми изнемогло тело док су захватили воду, али видело се да су навикли на овако што, јер нису губили време око мене. Гунга Дас, пошто је жар своје ватре оградио песком, једва се реши да ми на главу проспе пола шоље устајале воде — пажња за коју сам био у стању пасти пред њим на колена и захвалити му, али једнако се смејао оним истим невеселим сипљивим гласом којим ме је поздравио при првом покушају да продрем на плићак. И тако, у полусвесном стању, лежао сам до подне. Онда, будући само човек, огладнех, и рекох то Гунга Дасу, кога сам почео сматрати за свог природног заштитника. Следујући нагону спољашњег света кад се општи са урођеницима, маших се руком за цеп и извадих

четири *ане*. Присетих се да би дар био без смисла, и хтедох новац вратити натраг.

Гунга Дас, међутим, дрекну: — Дај ми тај новац, све што имаш, или зваћу у помоћ, па ћемо те убити!

Прва побуда сваког Британца је, мислим, да чува свој џеп, али видех одмах да би лудо било свађати се са човеком који може да ме послужи, и чијом ћу се помоћи још можда спасти из кратера. Дадох му сав новац што сам имао — девет *руџија*,¹⁾ осам *ана*,¹⁾ и пет *пајса*¹⁾ — јер увек носим при себи ситнину за бакшиш кад логорујем. Гунга Дас зграби новац и сакри га брзо под подерано платно око бедара, обазирјући се да се увери да нас ко не гледа.

— Сад ћу ти дати да једеш, — рече.

Какво му је задовољство тај новац могао пружити, не могу да кажем, али, видећи колико га је веселио, нисам жалио што сам се тако брзо растао с њим, уверен да би ме убио да сам се противио. Човек се не чуди ономе што чине звери у јазбини, а моји другови били су нижи од сваке звери. Док сам јео оно што ми је Гунга Дас прибавио, црну *чапати*²⁾ и шољу устајале воде из бунара, свет није показивао ни трунке љубопитства — оног љубопитства што је обично тако велико на индијском селу.

Замишљао сам, шта више, да ме презиру. Тек свакако су се према мени опходили с најхладнијом равнодушношћу, а Гунга Дас није био скоро ништа бољи. Обасипао сам га питањима о страшном селу и добијао сам веома незадовољавајуће одговоре. Колико сам могао да докучим, постојало је од памтивека — из чега закључих да је бар столеће старо — и за то време не зна се да је ико побегао из њега. (На то сам се морао задржати

¹⁾ *Рупија* = 16 *ана*; 1 *ана* = 12 *пајса*. ²⁾ *Чапати* — погача.

обема рукама да ме потајни ужас по други пут не обузме и нагна да бесним око кратера.) Гунга Дас налазио је злурадог уживања у томе да ово нагласи и гледао ме како се трзам. Никако га нисам могао навести да каже ко су тајанствени „Они”.

— Тако је заповеђено, — одговорио би ми, — и још ни за кога не знам да није послушао заповест.

— Чекај ти само док моје слуге виде да ме нема, — одвратих, — па ће ово место бити почишћено са земљиног лица, и тебе, пријатељу, научићу учтивости.

— Твоје слуге растргли би на комаде пре но што се приближе овамо, а онда, ти си мртав, драги пријатељу. Ниси ти крив, наравно, али ништа зато мање, мртав си и погребен.

Храна је, нередовно, како ми рече, бацана са уха у амфитеатар, и становници су се отимали о њу као дивље звери. Кад би ко осетио да му се примиче крај, повукао би се у своје склониште и тамо би умро. Тело би неки пут извукли из рупе и бацили на песак, или би га оставили да труне тамо где је.

Израз „бацили на песак” привуче ми пажњу, и запитих Гунга Даса да ли овако што не изроди кугу.

— То, — рече и опет се сипљиво зацери, — видећеш сам доцније. Имаћеш пуно времена за разматрање.

На ово се ја, на његово велико весеље; поново тргох и нагло наставих разговор: — Па како живиш овде из дана у дан? Шта радиш?

Питање изазва исти одговор као и раније, скопчан са вешћу да је „ово место као ваше европско небо: нити се жени, нити се удаје”.

Гунга Дас био је васпитан у мисионарској школи и, како сам признаде, да је само променио веру „као паметан човек”, избегао би живи гроб

у који је сад допао. Али док год сам ја с њим био, мислим да је био срећан.

С њим је, ето, био сахиб, представник владајуће расе, немоћан као дете и потпуно остављен на милост својих ближњих, урођеника. Хотимично лено узе да ме мучи, као оно ђаче што посвети усхићено пола сата гледајући муке иглом набодене бубе, или као што се ласица у јазбини са једним излазом угодно припије уз зечји врат. Разговор му се стално сводио на то да „никаквог” спаса нема, и да ћу тамо остати док не умрем и „не баце ме на песак”. Да је могуће унапред просудити разговор грешника у паклу при доласку нове душе у њихов стан, рекао бих да би говорили као што је Гунга Дас мени цело оно после подне. Нисам имао снаге ни да му приговорим ни да му одговорим, јер ми је сва снага била посвећена борби са неизрецивим ужасом што је сваки час претио да ме опхрва. Могу упоредити ово осећање једино са борбом човека с нападом морске болести при прелазу Ламанша, само што су моје муке биле душевне и бескрајно грозније.

Како дан одужи, становници се почеше јављати у пуном броју, да искористе зраке поподневног сунца, који су сад косо падали на отвор кратера. Окупљали су се у гомилице, и разговарали међу собом не гледајући на мене. Око четири сата, колико сам могао оценити, Гунга Дас се диже и спусти се часком у своје склониште, помоливши се са живом враном у рукама. Бедна птица била је сва блатњава и јадна, али као да се господара није ништа плашила. Идући опрезно према речној обали, Гунга Дас је ступао од бокора до бокора, док не доспе до равног пешчаног простора таман у правцу ватре с брода. Они на броду нису на ово обраћали пажњу. Тамо стаде, и у два три вешта окрета руке приби на леђа птицу раширених крила. Као што се могло очекивати, врана одмах поче да кречи и млатара канцама по ваздуху. Убрзо кре-

чање привуче пажњу јата врана што се на спруду, неколико стотина јарди оданде, отимало о нешто налик на мрцину. Пет шест врана долете одмах да види шта је и да, као што се показа, нападне прибивену птицу. Гунда Дас, који је легао у високу траву, даде ми знак да мирујем, мада држим да је ово била непотребна обазривост. Зачас, пре но што сам могао видети како се то збило, једна врана која се квачила са кричућом и немоћном птицом, била је заплетена у њене канџе. Гунга Дас је брзо отргао и прибио поред друга у невољи. Радозналост као да савлада остатак јата, и скоро пре него што Гунга Дас и ја имадосмо времена да се повучемо у траву, још два заробљеника отимала су се у навише окренутим канџама вабаца. Тако се лов, ако му смем дати овако достојанствено име, продужи док Гунга Дас не ухвати седам врана. Пет задави места, задржавши две за хватање други пут. Био сам веома задивљен овим, за мене новим, начином набавке хране, и честитах Гунга Дасу на умешности.

— Није то ништа, — рече. — Сутра ћеш ти ово за мене чинити. Јачи си.

Ово мирно присвајање старешинства узбуни ме не мало, и одговорих одлучно: — Збиља, ти стара хуљо! Зашто мислиш да сам ти дао новац?

— Добро, — био му је миран одговор. — Можда не сутра, ни прекосутра, ни после тога, али напослетку, и то много година, хватаћеш и јешћеш вране, и благодарићеш свом европском Богу да бар има врана да хваташ и једеш.

Радо бих га за ово удавио, али нађох да је под тим околностима најбоље савладати гнев. Сат доцније јео сам једну од тих врана, и као што је Гунга Дас казао, хвалио Бога што имам бар врану да једем. Док сам жив, нећу заборавити ту вечеру. Целокупно становништво чучало је на тврдој пешчаној заравни спрам својих јазбина, згрчено над ватрицама од ђубрета и сувог шевара. Смрт, по-

што је једном спустила руку на ове људе и уздржала се од удара, као да се сад држала далеко од њих, јер у нашем друштву већином су били старци, погурени, изнурени и усукани годинама, и жене старе по изгледу као суђаје. Седели су у гомилицама и разговарали — Бог зна само шта су налазили за разговор — ниским једноликим гласом у чудној супротности са пискавим блебетањем којим урођеници накараде дан. С времена на време напад оног наглог беса што ме је држао у јутро, спопао би некога човека или жену, и с вриштањем и клетвама паћеник би налетао на стрму страну кратера, док, утучен и крвав, не би натраг пао на зараван, немоћан да макне и једним удом. Други не би ни погледали на ово, свесни ништавости покушаја својих другова и пресити бескорисног понављања. Видео сам четири таква испада за то вече.

Гунга Дас гледао је строго пословно на мој положај, и док смо вечерали — сад се могу смејати кад се сетим, али падало је тешко онда — изложи услове под којима би пристао да ради за мене. Мојих девет *руџија* и осам *ана*, умовао је он, по три *ане* дневно, снабделе би ме храном за педесет и један дан, или око седам недеља; то ће рећи, био би вољан да ме храни за то време. После тога морао бих се сам бринути за себе. За друго — *videlicet* моје ципеле — допустио би ми да узмем јазбину до његове, и снабдео би ме са онолико сухе траве за простирку колико би могао да одвоји од себе.

— Врло добро, Гунга Дас, — одговорих. — На први услов радо пристајем, али пошто ничег нема на свету што би ме спречило да те убијем и да ти узмем све што имаш (мислио сам тада на две драгоцене вроне), ја напросто одбијам да ти дам ципеле и заузећу јазбину која ми се свиди.

Потхват је био смео, и било ми је мило кад видех да је успео. Гунга Дас одмах промени жицу, и порече да је имао намеру да тражи ципеле. У

оно време није ми се чинило ни најмање чудно да ја, грађевински инжењер, човек са тринаест година службе и, верујем, просечан Енглеz, тако мирно претим убиством и отмицом човеку који ме је, додуше за награду, примио под своје окриље. Изгледало је као да сам оставио свет пре много столећа. Био сам уверен, као што сам сад у своје бивство, да у проклетој насеобини вреди само закон јачег; да су живи мртваци одбацили сваки пропис света који је њих избацио; и да мој живот једино зависи од снаге и опрезности. Једино људи од посаде злосретне *Мињонете* разумели би моје душевно стање.

— Сада, — расуђивао сам у себи, — јак сам и могао бих се понети са шесторицом од ових бедника. Неопходно је потребно, ради себе самога, да очувам здравље и снагу док час спасења не куцне... ако икад куцне.

Поткрепљен овом одлуком, јео сам и пио колико сам могао, и показао сам Гунга Дасу да намеравам бити његов господар, и да ће на најмањи знак непокорности са његове стране следити једина казна у мојој моћи — изненадна и нагла смрт. Ускоро затим легох спавати. То јест, Гунга Дас даде ми два наручја сухе траве коју бацих у отвор склоништа десно од његовог, па се спустих ногама напред; рупа се простирала у песку око девет стопа, са малим нагибом на доле, и била је лепо подграђена дрветом. Из моје јазбине, која је гледала на реку, могао сам посматрати воду Сутлеца где тече на светлости младог месеца и приправити се на спавање како сам знао и умео.

Грозоте те ноћи никад нећу заборавити. Моја јазбина била је узана скоро као мртвачки ковчег, стране су јој биле излизане и умашћене од додира безбројних нагих телеса, и одвратно је заударала. Сан је био потпуно искључен човеку узнемиреном као што сам ја био. У колико је ноћ одмицала, изгледало је као да је цео амфитеатар испуњен леги-

јама нечастивих који се, долазећи у гомилама тамо доле са плићака, ругаху несрећницима у њиховим скровиштима.

Ја лично нисам човек сањалачке природе — мало који инжењер је такав — али нервозна гроза потпуно ме беше оборила као неку жену. Ипак, после пола сата, или тако нешто, био сам у стању да опет мирно разматрам изгледе на бегство. Излаз преко стрмих пешчаних страна, наравно, био је неизводљив. О томе сам се већ раније потпуно уверио. Било је могуће, таман могуће да, на несигурној месечини, жив и здрав прођем кроз пушчану ватру. Место је било толико пуно грозоте да сам био спреман изложити се свакој опасности само да га оставим. Замислите само моју радост кад, пошто сам кришом допузао на обалу реке, видех да паклени брод није више тамо. Слобода је била на неколико корачаји далеко од мене!

Одем ли право до прве плитке баре у подножју левог избоченог крака потковице, могао бих је прегазити, обићи бок кратера и упутити се сухим. Не оклевајући ни часа, пођох хитро поред високе траве, где је Гунга Дас хватао вране, па према глатком белом песку с оне стране. Већ први корак из бокора сухе траве показа ми да је ништавна свака нада на спас, јер, кад спустих ногу, осетих како је песак на неописив начин вуче доле, усисава. Још један тренутак, и нога ми је била прогутана скоро до колена. На месечини као да се цела пешчана површина тресла демонским весељем због мог разочарења. Отех се натраг на траву, обливен знојем од грозде и напора, и падох лицем на тле.

Једино средство спаса из полукруга бранио је живи песак!

Колико сам лежао, немам појма, тек прену ме Гунга Дасово злобно церење уз само моје ухо: — Препоручио бих ти, Заштитниче сиротиње, (хуља је говорио енглески) да се вратиш својој кући.

Овде је нездраво лежати. А онда, кад се брод врати, свакако ће на тебе пуцати.

Стајао је нада мном у слабој светлости зоре, церећи се и смејући се у себи. Савладавши тренутни нагон да га шчепам за гушу и баћим на живи песак, устадох суморно и пођох за њим на зараван ниже јазбина.

Изненада, и бесмислено како ми се чинило док сам говорио, упитах га: — Гунга Дас, чему онда брод ако се баш *никако* не може побећи? — Сећам се да сам и у својој највећој невољи полусвесно размишљао о расипању муниције, чувајући већ и онако добро заштићену обалу.

Гунга Дас се поново насмеја и одговори: — Брод држе само по дану. То је зато што се *може* побећи. Надам се ипак да ћемо имати задовољство да с нама будеш још доста времена. Место је пријатно кад се у њему проведе више година и једу печене вране.

Дотетурах се, убивен и немоћан, до смрдљиве јазбине која ми је пала у део, и заспах. Сат или тако нешто касније разбуди ме врисак који је парао уши — љути врисак коња у мукама. Ко га је једном чуо, никад га неће заборавити. Није било тако лако извући се из јазбине. Кад се извукох, угледах Порника, мог јадног Порника, где лежи мртав на песку. Како су га убили, не могу да замислим. Гунга Дас објасни да је коњско месо боље од вране, и да је „највеће добро највећег броја људи политичко начело. Ми смо сад република, Г. Џукс, и ви имате право на свој део коња. Ако желите, изјавићемо вам захвалност. Хоћу ли да предложим?”

Да, заиста смо били република! Република дивљих звери затворених на дну јаме, да једемо, кољемо се и спавамо док не умремо. Нисам ни реч казао, већ седох гледајући исколачених очију од вратан призор пред собом. Скоро за мање времена него што ми треба написати ово, Порниково тело

било је на неки начин аљкаво раздељено, људи и жене одвукли комађе на зараван и свако спремао свој доручак. Гунга Дас спремао је мој. Скоро нео-дољив нагон да појурим на пешчане зидове док не клонем поново, овлада мноме, и морао сам му се одупирати свом својом снагом. Гунга Дасове шале постадоше ми мрске, и рекох му да ћу га задавити онако како седи ако ми се опет обрати са ма каквом примедбом. Ово га ућута, док ћутање не постаде несносно, и рекох му да опет нешто каже.

— Живећеш овде док не умреш као онај други *феринџи*,¹⁾ — рече хладно, гледајући ме преко комада рскавице коју је глодао.

— Који други *сахиб*, свињо? Говори одмах, и не измишљај лажи.

— Ено га тамо, — одговори Гунга Дас, показујући на отвор јазбине отприлике четврте по реду са лева од моје. — Можеш се сам уверити. Умро је у јазбини као што ћеш и ти умрети, као што ћу ја, и као што ће сви ови људи, жене и оно дете умрети.

— Забога, реци ми све што знаш о њему. Ко је он? Кад је дошао, и кад је умро?

Погрешно сам што сам овако питао. Гунга Дас само се лукаво осмехну и одговори: — Нећу... прво да ми даш нешто.

Сетих се где сам, и ударих га међу очи, да је часком остао без свести. Одмах сиђе са заравни, и, пузећи, плачући и покушавајући да ми обгрли ноге, одведе ме до јазбине на коју је указао.

— Не знам баш ништа о том господину. Нека ми је твој Бог сведок да не знам. Желео је као и ти да се спасе, па су пуцали на њега са брода, мада смо све учинили да га одвратимо. Ту су га погодили.

Гунга Дас стави руку на мршави трбух и поклони се до земље.

— Добро, па онда? Пожури!

¹⁾ *Феринџи* — омаловажавајући назив за Европејца.

— Па онда... па онда, твоје господство, однели смо га његовој кући и дали му воде, и метнули му мокре крпе на рану, и лежао је у својој кући, и испустио душу.

— За које време? За које време?

— За по сата отприлике пошто су га ранили. Нека ми је Вишну¹⁾ сведок, — вапијаше бедник, — да сам за њега учинио све што сам могао. Учинио све што је било могуће!

Баци се на земљу и обргли ми ноге. Али ја сам слабо веровао у Гунга Дасову доброту, и одгурнух га ногом док је преда мном лежао и правдао се.

— Уверен сам да си му опљачкао све што је имао. Али извидићу ја то брзо. Колико је сахиб био овде?

— Скоро годину и по. Мора да је полудео. Али чуј ме како се кунем, Заштитнице сиротиње. Зар неће твоје достојанство да саслуша како се кунем да нисам дирнуо ни једну његову ствар? Шта ће твоја пречасност да ради?

Шчепао сам Гунга Даса око појаса и дигао га на зараван према напуштеној јазбини. При томе сам мислио на неизрециву беду мог несрећног савруга у тој грозоти осамнаест месеци, и на самртни ропец, у рупи као пацов, рањен у стомак. Гунга Дас је мислио да ћу га убити и жалосно је јаукао. Остали житељи, тројице после обилатог обеда од меса, гледали су нас не крећући се с места.

— Иди унутра, Гунга Дас, — рекох му, — и изнеси га напоље.

Стужило ми се, смркавало ми се пред очима од грозде. Гунга Дас умало се не скотрља са заравни, и закука гласно:

— Али ја сам брамин, сахибе, брамин високог рода. Тако ти твоје душе, тако ти очеве душе, не терај ме да ово чиним.

— Био брамин или не, тако ми моје и очеве

¹⁾ Вишну — друго лице хиндуске Тројице.

душе, ићи ћеш унутра! — рекох и, дограбивши га за рамена, забих му главу у јазбину, утерах га унутра једним ударцем ноге, па покрих лице рукама.

Мало после зачух неко шушкање и шкрипање, затим Гунга Даса како плачним, пригушеним гласом нешто говори у себи, па неки туп удар, и открих лице.

Суви песак претворио је леш који му је био остављен на чување, у тамно-жуту мумију. Рекох Гунга Дасу да стане у страну док разгледам леш. Обучен у ловачко одело маслинасте боје, врло измашћено и изношено, са кожним јастучићима на раменима, био је то леш човека између тридесете и четрдесете године, изнад средњег раста, косе светло риђе, дугих бркова и грубе запуштене браде. Леви очњак у горњој вилици недостајао му је, као и један део јагодице десног уха. На другом прсту леве руке био је прстен — рубин у облику штита постављен у злату, са монограмом који је могао бити В.К. или В.И. На трећем прсту десне руке био је сребрн прстен у облику завијене кобре, врло излизан и потамнео. Гунга Дас спусти ми код ногу пуну шаку ситница које је покупио у јазбини и, покривши покојниково лице својом марамицом, окретох се да их разгледам. Дајем потпун опис у нади да ће се тако можда установити личност несрећног човека:

1) глава луле од трновог дрвета, зарезана на ивици, истрошена и поцрнела, везана узицом код завртња.

2) два патент кључа, оба пера поломљена.

3) перорез са корицама од корњачине љуске, сребрн или никлен, плочица за име обележена монограмом В.К.

4) омот од писма, поштански жиг нејасан, марка краљице Викторије, упућено на „Г-ђицу Мон...” (остало нечитљиво) — „хам” — „нт”.

5) бележница са корицама имитиција крокодилске коже, са оловком. Првих четрдесет и пет

страна празних, четири и по нечитљиве, осталих петнаест испуњене личним белешкама које се одnose углавном на три лица: неку г-ђу Л. Синглтон, скраћено више пута „Лот Сингл“, г-ђу С. Меј, и Гармисона, кога местимице зове „Џери“ и „Џек“.

б) ручица малог ловачког ножа. Сечица кратко преломљена. Од срндаћевог рога, дијамантом резана, са алком на крају; парче канапа привезано.

Не треба мислити да сам пописао све ове ствари на лицу места овако потпуно као што сам их овде навео. Бележница ми прво привуче пажњу и узех је у џеп у намери да је касније разгледам. Остале предмете пренесох у своју јазбину сигурности ради, и тамо, као човек од метода, пописао сам их. Онда се вратих лешу и наредих Гунга Дасу да ми помогне однети га на обалу. Док смо га носили, испалјена чаура испале му из једног џепа и скотрља ми се код ногу. Гунга Дас је није приметио, и ја помислих да се у лову не носе испалјене чауре, нарочито од хартије, које се не пуне двапут. Другим речима, метак је био испалјен у самом кратеру. Стога и пушка негде мора бити. Таман сам хтео да запитам Гунга Даса, кад се уздржах, сетивши се да би ме слагао. Положисмо тело на руб живог песка покрај бокора траве. Имао сам намеру да га гурнем и пустим да га песак прогута — једини начин укопа који сам могао замислити. Наредих Гунга Дасу да одлази.

Онда обазриво гурнух тело на живи песак. Чинећи ово — тело је лежало потрбушке — раздерах слаби, иструлели зеленкасти ловачки капут, и открих грозну шупљину на леђима. Већ сам вам казао да је сухи песак, тако рећи, претворио тело у мумију. Одмах се видело да грдна рупа потиче од ране нанете пушчаним метком. Пушка мора да је била испалјена тако да је скоро дотицала леђа. Неповређени ловачки капут био је навучен на тело после смрти, која мора да је наступила тренутно. Тајна јадникове смрти за трен ока била

ми је јасна. Неко из кратера, вероватно Гунга Дас, пуцао је на њега из његове властите пушке, пушке којој су припадале чауре од хартије. Он није покушао да се спасе кроз пушчану ватру с брода.

Нагло одгурнух тело, и за неколико тренутака оно потону пред мојим очима. Уздрхтах гледајући. Збуњено, полусвесно, узех да прегледам бележницу. Умрљан, избледео листић хартије био је уметнут између корица и последње стране, и испаде кад отворих књижицу. Ево шта је било на њему: *Четири од враништа, три лево, девет најред, две десно, три десно, три назад, две лево, четрнаест најред, две лево, седам најред, једна лево, девет назад, две десно, шест назад, четири десно, седам назад.* Хартија је била нагорела по ивици. Шта је то значило, нисам могао да разумем. Седох на суху траву окрећући хартију међу прстима, док не приметих Гунга Даса како ми стоји уза сама леђа, ужагренних очију и испружених руку.

— Нашао си је? — прошапта он. — Хоћеш ли и мени дати да погледам? Кунем ти се да ћу ти је вратити.

— Шта сам нашао? Шта ћеш ми вратити?

— То што имаш у рукама, помоћи ће нам обојици.

Он испружи своје дуге канџе као у птице, дрхтајући похлепно.

— Нисам је могао никако да нађем, — настави. — Скрио је на себи. Зато сам га убио, а ипак до ње нисам дошао.

Гунга Дас је потпуно заборавио на измишљотину о метку. Слушао сам га мирно. Моралност отупи кад човек другује са мртвима који су живи.

— О чему то бунцаш? Шта хоћеш да ти дам?

— Хартију из бележнице. Помоћи ће нам обојици. О ти лудаче! Лудаче! Зар не видиш колико ће нам вредети? Избавићемо се!

Његов глас за мало не пређе у крик, и у узбу-

ђењу заигра преда мною. Признајем да сам и сам био узбуђен, изгледом на спас.

— Велиш да ће нам та хартијица помоћи? Шта значи она?

— Прочитај гласно! Прочитај је гласно! Ја те молим и преклињем да је гласно прочиташ.

Прочитах је. Гунга Дас слушао је усхићено, и прстом је повлачио по песку неку неправилну црту.

— Видиш, То му је дужина двоцевке без кундака. Ја имам цеви. Четири цеви од места где хватамо врране. Сад право, разумеш ли ме? Онда три лево. Ах! Сећам се добро како је тај човек мериио из ноћи у ноћ. Онда девет напред, и тако даље. Напред значи увек право пред собом преко живог песка ка северу. То ми је казао пре него што сам га убио.

— Али ако си знао све то, зашто већ ниси побегао?

— *Нисам* знао. Рекао ми је да има година и по дана како на томе ради, да на томе ради сваке ноћи кад лађа оде, и сад може без бојазни прићи живом песку. Онда ми рече да ћемо заједно побећи. Бојао сам се да ме једне ноћи не остави кад заврши посао, па сам га убио. А онда, не ваља да људи који једном дођу овамо побегну. Само ја, а ја сам брамин.

Нада у бегство вратила је Гунга Дасу касту. Устао је, ходао тамо амо, млатарао јако рукама. Напокон ми пође за руком да га натерам да говори трезвено, и исприча ми како је Енглез провео шест месеци испитујући сваке ноћи, палац по палац, прелаз преко живог песка, како је изјавио да је прелаз просто играчка све до отприлике двадесет јарди од речне обале пошто се заобиђе леви крак потковице. Овај део очигледно није завршио кад га је Гунга Дас убио из његове властите пушке.

Пресрећан да се указала могућност да се спа-

сем, памтим да сам се помамно руковао са Гунга Дасом, пошто смо уговорили да бежимо још исте вечери. Тешко је било чекати цело после подне.

Око десет сати, колико сам могао да просудим, тек што се месец дигао над рубом кратера, Гунга Дас се крете у своју јазбину да донесе цеви од пушке којима ћемо мерити пут. Остали несрећни становници већ давно су се повукли у своја скровишта. Стражарски брод отпловио је низ воду пре неколико сати, и били смо потпуно сами кад стигосмо до враништа. Гунга Дас, носећи цеви, испусти листић хартије који нам је имао послужити као вођа. Брзо се сагох да га подигнем, и у то опазих како је цевима јако замахнуо да ме позади главе удари. Било је прекасно да се окренем. Мора да ме је погодио у потиљак, јер падох онесвешћен на рубу живог песка.

Кад сам се освестио, месец се клонио западу, а ја сам осећао несношљив бол у потиљку. Гунга Дас је ишчезао, а уста су ми била пуна крви. Поново легох и молио сам Бога да умрем и више се не мучим. Онда безумни гнев, који сам раније поменуо, обузе ме, и тетурајући се пођох зидовима кратера. Учини ми се као да ме неко шапатам зове: — Сахиб! Сахиб! Сахиб! — баш као што је мој момак имао обичај звати ме у јутро. Мислио сам да сам у бунилу све док ми шака песка не паде код ногу. Онда дигох очи и угледах горе неку главу где вири одозго у амфитеатар — главу Дануову, мог момка који ми је чувао псе. Чим ми скрете пажњу, диже руке и показа неко уже. Дадох му знак, тетурајући се, да га баци доле. Беху то два сплетена ремена од *џанке*, спојена уједно, са омчом на крају. Навукох омчу преко главе под мишице, чух како Дану нешто потера напред, осетих да ме вуку лицем надоле, уз стрми пешчани обронак, и нађох се без даха, полу онесвешћен, међу пешчаним хумкама више кратера. Дану, блед као крпа на месечини, преклињао ме је да не оклевам, већ да се сместа вратим у свој логор.

Изгледа да је пратио траг Порникових копита у песку четрнаест миља од кратера, вратио се и све испричао мојим слугама, који напросто одбише да имају посла ма с ким, белим или црним човеком, који је пао у грозно село мртвих; на шта је Дану узео једног мог коња и два ремена са *џанке*, вратио се кратеру и извукао ме напоље као што сам описао.

Рики-тики-тави

Ко нас ослободи, ко?
 Кажите ми гнездо и име његово.
 Рики, храбри, верни,
 Тики, очију пламени',
 Рики-тики-тики, очију пламени',
 чији су нокти од слонове кости.

Дарзијева славопојка

Ово је прича о великом рату што га је Рики-тики-тави сам самцит водио у купатилу великог бангелоа¹⁾ у сеголиском²⁾ гарнизону. Дарзи, птица кројач, помогла му је, а Чучундра, мошуски пацов, који никад не излази наред себе већ се само шуња поред зида, дао му је савет, али Рики-тики се борио.

То беше монгус³⁾ који доста личи на мачкицу по крзну и репу, али је сасвим као ласица по глави и опхођењу. Имао је црвенкасте очи и црвенкасту немирну њушчицу, могао се почешати где год је хтео, предњом или задњом шапицом, којом му се свиди, а убојни поклич док јури кроз високу траву био му је: Рик-тик-тики-тики-чк!

Једног дана велика летња поплава избаци га из јазбине, где је живео са оцем и мајком, и понесе га упркос копрцању и запомагању низ јарак крај пута. Тамо нађе травку што је на води пливала и за њу се држао чврсто све док свест није изгубио. Кад је дошао к себи, лежао је на жарком сун-

¹⁾ Банело — приземна кућа од лаког материала. ²⁾ Сеголи — место у северној Индији. ³⁾ Монгус — врста индијског ихнеумона (фараонског миша).

цу, насред стазе у некаквој башти, а неки дечко је говорио: — Ево мрвог монгуса. Хајде да правимо пратњу!

— Не, — рече му мајка, — већ ћемо га однети унутра, да се мало осуши. Можда није стварно мртав.

Однесоше га у кућу, и неки велики човек диже га кажипрстом и палцем и рече да није мртав већ полумртав од дављења, те га завише у памук и угрејаше, а он отвори очи и кину.

— Сад га не плаши, — рече велики човек, неки Енглеz, који се недавно беше уселио у бангело, — па ћемо видети шта ће да ради.

Ништа теже на свету него уплашити монгуса, јер њега сврби од љубопитства од главе до репа. Гесло монгуског рода је „Иди и извиди”, а Рики-тики беше прави монгус. Загледа памук, закључи да није за јело, оптрча сто, усправи се и дотера у ред крзно, почеша се и скочи дечку на раме.

— Не бој се, Теди, рече му отац. — Тако се он пријатељи.

— Уф! Голица ме под брадом, — рече Теди. Рики-тики завири дечку иза врата, оњуши му ухо, сиђе на под, па седе да почеше њушкицу.

— Боже мили! — рече Тедијева мајка. — И то ми је дивљи створ! Ваљда је зато тако питом што смо били добри према њему.

— Сви монгуси су такви, — рече јој муж. — Ако га Теди не хтедне вући за реп и затварати у кавез, по цео дан ће трчкати по кући. Дајмо му нешто да једе.

Дадоше му комадић сировог мяса. Ово се веома свиде Рики-тикију, и кад га поједе, изађе под трем, седе на сунце и наострешу длаку да је потпуно осуши. Онда му је било боље.

— Има више да се извиди у овој кући, — рече у себи, — него што су сви моји извидели откако су живи. Остаћу, богме, да извидим.

Провео је цео дан тумарајући по кући. Замало се није утопио у кади у купатилу, њушчицу је завукао у мастило на писаћем столу, и опржио је на цигари великог човека, јер му се попе на крило да види како се пише. Пред вече је отрчао у Тедијеву собицу да гледа како се пали петролејска лампа, а кад је Теди отишао да спава, и Рики-тики попео се на кревет. Али никако се није могао да скраси, јер је имао да устаје и прати сваки шум преко ноћ и извиди шта је. Тедијев отац и мајка дођоше пред спавање да обиђу дечка. Рики-тики био је будан на његовом узглављу.

— Не волим то, — рече Тедијева мајка. — Може ујести дете.

— Не би он то учинио, — рече отац. — Теди је сигурнији с том животињицом него да га чува касапска псина. Да сад нешто уђе змија у детињу собу...

Али Тедијева мајка није хтела мислити на тако што страшно.

Рано изјутра дође Рики-тики на Тедијевом рамену под трем на доручак, па му дадоше банане и обарено јаје, а он је свима седао у крило, јер сваки лепо васпитан монгус живи у нади да ће бити једног дана домаћи монгус, па ће моћи трчати по собама. Рики-тикијева мајка (живела је пре у генераловој кући у Сеголи) пажљиво је испричала Рикију шта да чини ако наиђе на беле људе.

Онда Рики-тики изађе у башту да види шта има тамо. Била је то велика башта, тек напола уређена, са великим жбуњем као хладњаци од Маршал Нилових ружа, са лимунима и наранџама, гомилама бамбуса и честацима од високе траве. Рики-тики облизну се.

— Да прекрасна ловишта, — рече, и реп му се накострешу при самој помисли, па се прошета по башти, њушкајући овде, онде док не зачу претужне гласове у једном трњаку.

То је био Дарзи, птица кројач, са женом. Направили су лепо гнездо, саставивши два велика листа и опшивши их по ивици влакном, а шупљину су напунили памуком и паперјем. Гнездо се клатило тамо амо, док су седели на рубу и туговали.

— Шта је? — упита Рики-тики.

— Тако смо несрећни, — рече Дарзи. — Једно нам птиче јуче испало из гнезда, па га је Наг појео.

— Хм! — учини Рики-тики, — то је врло жалосно... али ја још никог не познајем овде. Ко је Наг?

Дарзи и његова жена само се шћућурише у гнезду без одговора, јер из густе траве под жбуном зачу се тихо сиктање — грозан хладан звук на који Рики-тики устуче читаве две стопе. Онда мало по мало из траве се диже глава и раширена капуљица Нага, велике црне кобре¹), дуге пет стопа од жалца до репа. Кад се за трећину своје дужине издиже над земљом, поче се клатити као оно струк маслачка на ветру, и гледаше Рики-тикија opakим змијским очима што не мењају израз ма шта змија мислила.

— Ко је Наг? — рече. — Ја сам Наг. Велики Бог Брам²) ставио је свој знак на наш род откад је прва кобра раширила капуљицу да заклони од сунца Брама док је спавао. Погледај и страхуј!

Рашири капуљицу што је више могао, и Рики-тики угледа на полеђини знак наочара који изгледа баш као оно женска копча. Часком се побоја, али монгуса страх брзо прође, и мада Рики-тики још не беше срео живу кобру, мајка га је хранила мртвима, па је знао да је одраслог монгуса задатак у животу да напада и једе змије. И Наг је то знао, и у дну свог хладног срца било га је страх.

¹) Кобра — змија наочарка. ²) Брам — прво лице хиндуске Тројице.

— Добро, — рече Рики-тики, а реп му се поново поче кострешити, — био знак или не био, мислиш ли ти да је право јести полетарце из гнезда?

Наг је нешто смишљао, и пазио на неприметно кретање у трави за Рики-тикијем. Знао је да монгус у башти значи пре или после смрт за њега и његове, па је хтео да завара пажњу Рикију. Зато мало спусти и накриви главу.

— За тобом! Погледај за тобом! — запева Дарзи.

Рики-тики није био луд да губи време у гледању. Одскочи у вис што је више могао, и баш под њим фијукну глава Нагаине, Нагове опаке жене. Дошуњала се иза њега док је разговарао да му смрси конце, и зачу је како бесно сикну кад промаши мету. Замало што јој не паде на леђа, и да је био неки стари монгус, знао би да је тада био час да јој скрха кичму, али плашио се страшног, муњевитог кобриног узврата. Ујео је, али не много, и скоком се уклонио од узвитланог репа, остављајући Нагаину рањену и гневну.

— Опаки, опаки Дарзи! — рече Наг, скочивши у вис што је више могао према гнезду у трњаку; али Дарзи га је направио ван домашаја змија, и оно се само заниха.

Рики-тики осети како му крв удари на очи (кад се монгусу очи зацрвене, љут је), па седе на реп и задње ноге као мали кенгур, обазре се свуда око себе, и зачаврља бесно. Али Наг и Нагаина беху ишчезли у трави. Кад змија промаши, ћути и не показује шта ће после да ради. Рики-тики није марио да иде за њима, јер није био сигуран да би се могао са обе змије понети одједном. Зато отрча на шљунковиту стазу близу куће, и седе да размишља. Била је то важна ствар за њега.

Ако читате старе књиге о животињама, наћи ћете да пише како монгус, ако га змија уједе у борби, трчи брзо да окуси неку траву од ко-

је оздрави. То није истина. Победа једино зависи од хитрине ока и ногу — змијин насртај наспрам монгусовог скока — и како нема ока које би пратило змијску главу кад насрне, ово је много чудноватије него нека мађијска трава. Рики-тики је знао да је још млад, и у толико је био задовољнији при помисли да је успео избећи удар с леђа. Ово му је уливало поуздања. Кад Теди дотрча стазом, Рики-тики био је спреман на миловање.

Али баш кад се Теди саже, нешто се крете у прабини, и танак гласић рече: — Чувај се. Ја сам смрт!

То је био Караит, змијица сиве боје као прашина, што најрадије лежи у прабини, а ујед јој је опасан као у кобре. Али тако је мала да на њу нико и не мисли, па тим више зла наноси људима.

Рики-тикију очи се зацрвенеше поново, и он доцупка до Караита како само он уме, нишући се и клатећи се, што је наследио од својих. Изгледа врло смешно, али ход је тада тако уравнотежен, да се може одскочити ма под којим углом, а у послу са змијама то је преимућство. Да је Рики-тики само знао! Чинио је нешто много опасније него што је борба с Нагом, јер Караит је тако мали, и може се тако брзо окренути, да ће га угристи за око или усну ако њега Рики не уједе иза врата. Али Рики није знао: крв му је ударила на очи, и он се нихао тамо амо, тражећи згодан положај. Караит насрте. Рики скочи у страну и покуша да нападне, али опака сива главица змијичина шибну му поред самог рамена, те је морао прескочити њено тело, а она све за њим.

Теди повика својима: — Да видите! Наш монгус хоће да убије змију, — и Рики-Тики зачу врисак Тедијеве мајке. Отац му истрча са штапом, али док он стиже, Караит је још једном промашио, Рики-тики скочио му на леђа, савио главу доле међу шапице, ујео што је могао ближе глави,

и поново одскочио. Ујед је укочио змијицу, и Рики-тики таман се спремао да је поједе почев од репа, по обичају његових за ручком, кад се прisetи да монгус отроми кад пуно једе, па ако жели да му је сва снага и хитрина у приправности, мора остати лак.

И док је Тедијев отац ударао мртвог Карита, Теди оде под рицинусово жбуње да се проваља по прабини.

— На шта ће му то? — размишљао је Рики-тики. — Ја сам све уредио.

Онда Тедијева мајка узе овога из прабине и стаде га миловати, и кроз сузе рече да је он Тедија спасао од смрти. Тедијев отац рече да га је сам Бог послао, а Теди је све то гледао расколчених очију. Рики-тикија је забављала оволика бука коју, наравно, није разумевао. Тедијева мајка могла је баш и Тедија миловати, што се играо по прабини. Рики се дивно проводио.

Те ноћи, за вечером, ходајући по столу међу винским чашама, могао се набокати до миле воље красних јела, али се сећао Нага и Нагаине, па иако му је било тако пријатно да га Тедијева мајка глади и милује, и да седи на Тедијевом рамену, крв би му ударила у очи с времена на време, и започињао би свој дуги убојни поклич: Рик-тик-тики-тики-чк!

Теди га понесе у постељу, и хтеде да му спава под брадом. Рики-тики био је толико васпитан да није гребало и уједао, али чим је Теди заспао, оде у своју ноћну шетњу око куће, и у мраку налете на Чучундру, мошуског пацова, који се шуњао крај зида. Чучундра је претужна животињица. Цвили и цврчи по целу ноћ, одлучујући се да ли да истрчи наред себе, али никад да тамо доспе.

— Немој ме убити, — рече Чучундра, готово кроз плач. — Рики-тики, немој ме убити.

— Зар мислиш да ће онај који убија змије

убити мошуског пацова? — рече Рики-тики презриво.

— Ко убија змије, и гине од змија, — рече Чучундра још тужније. — И како ћу бити сигуран да ме Наг неће какве мрачне ноћи побркати с тобом?

— Немаш се шта бојати, — рече Рики-тики. — Наг је у башти, а ја знам да ти тамо не идеш.

— Чуа пацов, мој брат од стрица, казао ми је... — поче Чучундра, па стаде.

— Шта ти је казао?

— Пст! Наг је свуда, Рики-тики. Требало је да си разговарао са Чуом у башти.

— Али нисам, ти ми мораш рећи. Брзо, Чучундра, или ћу те ујести.

Чучундра седе и бризну у плач, да су му сузе цуриле низ брке.

— Јадан ти сам ја, — ридао је. — Никад нисам имао срчаности да истрчим напред собе. Пст! Не смем ти ништа рећи. Зар не чујеш, Рики-тики?

Рики-тики ослушну. У кући је била мртва тишина, али му се учини да разабера неизмерно слабо шушкање, шум тако слаб као кад се осипа шета по прозорском окну — сухо шуштање змијских крљушти по опекама.

— То је Наг или Нагаина, — рече у себи. — Увлачи се у олук на купатилу. Право имаш, Чучундра. Требало је говорити са Чуом.

Одшуња се у Тедијеву кабину, али тамо ничег није било, а онда у кабину Тедијеве мајке. При дну глатког зида беше извађена опека да вода од купања може отицати, и кад се Рики-тики прикраде покрај изиданог подножја на коме је стајала када, зачу Нага и Нагаину како шапућу напољу на месечини.

— Кад у кући не буде више људи, — говорила је Нагаина мужу, — мораће и он отићи, па ће башта опет бити наша. Увуци се полако и упамти да прво угризеш великог човека који је убио Ка-

раита. Онда изиђи да ми кажеш, па ћемо после заједно вијати Рики-тикија.

— Али јеси ли сигурна да ћемо што имати од тога ако убијемо људе? — рече Наг.

— Све. Кад у кући није било људи, зар је било монгуса у башти? Док год је бангело празан, ми смо краљ и краљица у башти, а упамти и то да ће нам деци требати места и мира чим се излегу из јаја у бостану, што и сутра може бити.

На ово Рики-тики сав уздрхта од гнева и мржње, а онда кроз отвор помоли се Нагова глава, и за њом пет стопа хладног му тела. Премда љут, Рики-тики јако се уплаши кад виде колика је кобра. Наг се уви, диже главу и погледа по купатилу у мраку, и Рики-тики могао му је видети очи како севају.

— Сад, ако га овде нападнем, чуће Нагаина, а ако се с њим упустим на ширини, победа је сигурно његова. Шта да радим? — премишљао је Рики-тики-тави.

Наг се таласао тамо амо, а затим га Рики-тики чу како пије воду из највећег крчага којим су пунили каду.

— Красно, — рече змија. — Него, кад оно Караит погибе, велики човек имао је штап. Можда га и сад има, али кад у јутро дође да се купа, неће га имати. Чекаћу га овде док не дође. Нагаина... чујеш ли ме?... Чекаћу овде у хладовини до јутра.

Споља се није чуо одговор, те Рики-тики докучи да је Нагаина отишла. Наг се обави, колут по колут, при дну крчага, а Рики-тики остаде на месту као укопан. Тек после једног сата крену се према крчагу, полако, све мишић по мишић. Наг је спавао, и Рики-тики гледао је његова дебела леђа, премишљајући где би га најзгодније шчепао.

— Ако му не скрхам кичму чим скочим, — рече Рики-тики, — још може да се бори, а ако се бори... о Рики!

Погледа у дебели врат ниже капуљице, али то је било премного за њега, а ујед близу репа само би разбеснео Нага.

— Мораћу за главу, — рече напоследку, — за главу више капуљице, и кад сам једном тамо, не смем испуштати.

Онда скочи. Нагова глава лежала је мало одмакнута од крчага, под кривином, и кад се зуби зарише, Рики се одупре леђима о црвени земљани суд да главу што боље притисне. Овим је добио само тренутак у времену, и искористио га је што се боље могло. Затим је био млаћен тамо амо као оно пацов у псећим зубима — тамо амо по поду, горе доле, и у великим круговима, али очи су му се црвенеле, па је држао иако му је тело шибало по поду, оборило лимену цименту, зделицу за сапун и четку за трљање, и најзад треснуло о лимени бок каде. Вилице је стезао све јаче и јаче, тврдо уверен да ће бити смрвљен, и ради части свога рода желео је да га нађу стиснутих зуба. Несвест га је хватала, тело болело и осећао се сав раздрман, кад одједном нешто груну као гром, врео ветар помрачи му свест, а црвена ватра осмуди му длаку. Лупа је разбудила великог човека, и испалио је обе пушчане цеви у Нага баш за капуљицом.

Рики-тики држао је још жмурећи, сад потпуно уверен да је мртав, али змија не маче главу, а велики човек подиже га и рече: — Опет монгус, Алиса. Сад је мала животиња нама спасла живот.

Онда дође Тедијева мајка врло бледа, и виде мртвог Нага, а Рики-тики отетура се до Тедијеве собице, и проведе скоро све до јутра, тресући се опрезно да види је ли одиста сломљен на сто комада како је мислио.

Кад се раздани, био је сав ломан, али задовољан својим делом.

— Сад још имам да се обрачунам с Нагаином, — рече, — а с њом ће теже ићи него са пет

Нага. Ко зна кад ће се излећи јаја о којима је говорила. Ох! Морам се наћи с Дарзијем.

Не чекајући на доручак, Рики-тики одјури до трњака у коме је Дарзи певао славопојку на сав глас. Вест о Наговој смрти рашчула се по башти, јер је чистач избацио лешину на буњиште.

— О ти глупа перушко! — рече Рики-тики љутито. — Зар је сад време да певаш?

— Наг је мртав — мртав — мртав! — певао је Дарзи. — Храбри Рики-тики пограбио га за главу и држао чврсто. Велики човек донео је бумштап, и Наг оде на две поле! Неће никад више јести моје мале.

— Све је то истина, али где је Нагаина? — рече Рики-тики, обазирјући се опрезно.

— Дошла Нагаина на олук од купатила, и звала Нага, — настављао је Дарзи, — а Наг се јавио на батини. Чистач га дигао на батину и бацио на буњиште. Појмо о великом, црвено-оком Рики-тикију! — и Дарзи напуни гушу и запева.

— Да се могу попети у твоје гнездо, све бих ти мале изгурао напоље! — рече Рики-тики. — Не знаш кад је чему време. Сигуран си тамо у свом гнезду, али овде доле за мене је рат. Престани часком с тим певањем, Дарзи.

— За љубав великог, лепог Рики-тикија, престашу, — рече Дарзи. — Шта желиш, о убицо страшнога Нага?

— Где је Нагаина, и по трећи пут?

— На буњишту код стаје, тугује за Нагом. Велики је Рики-тики с белим зубима!

— Мани се мојих белих зуба! Јеси ли чуо где она чува јаја?

— У бостану, код зида, тамо где сунце греје скоро цео дан. Тамо их је скрила пре више недеља.

— И ниси нашао за вредно да ми то кажеш? Код зида, велиш?

— Рики-тики, не мислиш ваљда појести јој јаја?

— Не баш да их поједем, не. Него, Дарзи, ако имаш иоле памети, одлетећеш до коњушнице и правићеш се као да ти је крило сломљено, па намами Нагаину да те вија до овог жбуна. Ја морам у бостан, а ако сад тамо одем, видела би ме.

Дарзи је био ћуркасто мало створење у чију главу никад није могло стати више од једне мисли наједанпут, и зато што се Нагова деца рађају у јајима као његова, чинило му се да није право да их Рики утамани. Али жена му је била паметна птица, па је знала да ће од кобриних јаја бити мале кобре, стога прхну са гнезда и остави Дарзија да греје мале и продужи песму о Наговој смрти. Дарзи је у нечему био прави мушкарац.

Она залепрша крилима пред Нагаином на буњишту, и запишта: — Јао, крило ми је сломљено! Дечко из куће бацао се каменом, па ми га пребио. — Па залепрша још очајније.

Нагаина подиже главу и засикта: — Ти си Рики-Тикија опоменула кад сам га хтела уморити. Таман си одабрала место где ћеш пасти. — И крете се према Дарзијевој жени, пузећи по прашини.

— Дечко ми га пребио, — пиштала је Дарзијева жена.

— Лепо! Можда ће ти лакше бити да знаш, кад умреш, да ћу се са малим обрачунати. Муж ми лежи на буњишту ово јутро, али пре ноћи и дечко из куће лежаће исто тако мирно. Шта ти вреди бежати? Свакако ћу те ухватити. Лудо мала, погледај ме!

Дарзијева жена није била луда да је послуша, јер кад птица погледа змију у очи, толико се престрави да се више не може кренути. Дарзијева жена лепршала је и даље крилима, пиштећи тужно, све ниско над земљом, те Нагаина похита.

Рики-тики чуо их је како одлазе стазом према стаји, и похита на крај бостана близу зида. А тамо, у топломе леглу међу дињама, лукаво скри-

вених, нађе двадесет и пет јаја, великих отприлике као јаја бантамске кокоши¹⁾), али с беличастом кожицом место љуске.

— Нисам ни дан преранио, — рече, — јер под кожицом виделе се завијене мале кобре за које је знао да од часа када се излегу могу смрт нанети човеку или монгусу. Одгризао је врхове јаја што је брже могао, пазећи да згњечи мале кобре, и пажљиво испреврта гнездо да види није ли које пропустио. Најзад остадоше још само три јајета, и Рики-тики поче се церити, кад зачу Дарзијеву жену како крешти: — Рики-тики, водила сам Нагаину према кући, и ено се попела на трем... брзо дођи... спрема се на зло!

Рики-тики згњечи два јајета, скотрља се са леје с трећим јајетом у зубима, и појури према трему. Теди, његов отац и мајка седели су за до ручком, али Рики-тики виде да не једу. Седели су као скамењени, бледа лица. Нагаина се била савила у колут на асури крај Тедијеве столице, близу саме босе ноге Тедијеве, нихала се и ликовала.

— Сине великог човека који је убио Нага, — сиктала је она, — не мичи се. Још нисам спремна. Чекај мало. Мирујте сви троје. Ако се макнете, ујешћу; ако се не макнете, опет ћу ујести... О луди људи, који ми убисте Нага!

Тедијеве очи биле су упрте у оца, а отац једино што је могао да прошапће: — Седи мирно, Теди. Не смеш се кретати. Не мичи се, Теди!

У то стиже Рики-тики и довикну: — Окрени се, Нагаина. Окрени се да се бијемо!

— Све у своје време, — рече она, не обазирући се. — Сад ћу се већ с тобом обрачунати. Погледај своје пријатеље, Рики-тики. Мирни су и

¹⁾ Бантамска кокош — ситна врста домаће кокоши.

бледи, боје се. Не смеју се маћи, а приђеш ли корак ближе, ујешћу.

— А ти погледај твоја јаја, — рече Рики-тики, — у бостану код зида. Иди да погледаш, Нагаина. Велика змија окрете се упола, и угледа јаје на трему.

— Ау! Дај ми га, — рече.

Рики-тики узео јаје међу шапице, а очи му се закрвавише.

— Шта дајеш за змијско јаје? За младу кобру? За младу царску кобру? За последњу, последњу од порода? Остале ти сад мрави једу доле у бостану.

Нагаина се нагло обрте, заборављајући на све друго за љубав тог једног јајета, а Рики-тики виде Тедијевог оца како пружи своју снажну руку, дограби Тедија за раме и одвуче га преко сточића са чајним посуђем, здравог и читавог ван Нагаиног домашаја.

— Подвалих јој! Подвалих! Подвалих! Рик-чк-чк! — церио се Рики-тики. — Сад је мали спасен, а то сам ја... ја... ја шчепао Нага за капуљицу ноћас у купатилу. — Па поче скакутати погнуте главе на све четири одједанпут. — Бацао ме тамо амо, али није могао да ме збаци. Био је мртав већ пре него што га је велики човек разнео на двоје. То сам ја учинио. *Рики-тики-чк-чк!* Хајде, Нагаина. Хајде да се бијеш са мнош. Нећеш дуго бити удовица.

Нагаина виде да је пропустила прилику да Тедија усмрти, а јаје је лежало међу Рики-тикијевим шапицама.

— Дај ми јаје, Рики-тики. Дај ми моје последње јаје, па ћу отићи и нећу се више вратити, — рече и погну капуљицу.

— Јесте, отићи ћеш и нећеш се више вратити, јер ћеш на буњиште код Нага. У бој, удовице! Велики човек отишао је по пушку! У бој!

Рики-тики скакутао је око Нагаине, таман ван њеног домашаја, ужагрених очица. Нагаина се скупи и баци на њега. Рики-тики одскочи и узмаче. Опет и опет насртала је она, и вазда је лупала главом по асури на трему и савијала се као пругло од сата. Онда Рики-тики заигра у круг да јој зађе с леђа, а Нагаина се обртала наоколо да га има пред очима, па јој је реп шуштао по асури као сухо лишће на ветру.

Заборавио је на јаје. Лежало је на трему, и Нагаина му се све више примицала док га најзад, док је Рики-тики хтео одахнути, не дохвати усти-ма, окрете се степеницама од трема, и као стрела појури низ путању, а Рики-тики за њом. Кад кобра бежи да сачува главу, полети као бич коњу по врату.

Рики-тики је знао да је мора ухватити, јер би сва невоља изнова отпочела. Упутила се према високој трави поред трњака, и јурећи за њом Рики-тики чуо је Дарзија како још пева своју луцкасту славопојку. Али Дарзијева жена била је паметнија. Слете с гнезда кад Нагаина наиђе, и залепрша крилима Нагаини око главе. Да је и Дарзи помогао, можда би је одвратили, а овако Нагаина само погну капуљицу и пројури. Ово је ипак задржа за часак, и кад она рину у пацовску рупу, у којој је живела са Нагом, његови бели зубићи зарише јој се у реп, и сиђе за њом, — премда ће мало који монгус, маколико стар и мудар био, сићи за кобром у њену рупу. У рупи је било мрачно, и Рики-тики није могао знати где ће рупа бити шира и дати места Нагаини да се окрене и нападне га. Помамно се држао њеног репа, и ножицама опирао као кочницама низ мрачну рупу у топлој влажној земљи.

Онда се трава над рупом престаде лелујати, и Дарзи рече: — Свршио је Рики-тики! Појмо му жалобницу. Храбри Рики-тики је мртав! Јер Нагаина ће га сигурно уморити под земљом.

Па запева тако жалосну песму коју је у брзини певао, и баш кад стиже до најдирљивијег места, трава се поново залелуја и Рики-тики, сав упрљан, полако се извуче из рупе, облизујући брке. Дарзи кликну и престаде. Рики-тики отресе прашину са крзна и кину.

— Свршено је, — рече. — Удовица неће више изићи.

Црвени мрави што у трави живе чуше га, и нагнуше један за другим у рупу да виде је ли истину казао.

Рики-тики склупча се у трави и на месту за спа, и спавао је, спавао до вечери, јер је тог дана свршио тежак посао.

— А сад, — рече кад се пробуди, — ићи ћу кући. Кажи Котлару, Дарзи, а он ће казати у башти да је Нагаина мртва.

Котлар је птица што одаје глас баш као кад се маљићем удара у котао, а то зато што је биров индијских башта, и јавља новости свакоме који мари да чује. Док је Рики-тики ишао путањом, чуо му је глас где сазива као мали гонг¹⁾ на ручак, а затим постојано: — *Динџ-донџ-ток!* Наг је мртав — *донџ!* Нагаина је мртва! *Динџ-донџ-ток!*

На то све птице у башти запеваше, а жабе закрекеташе, јер су Наг и Нагаина имали обичај да једу поред малих птица и жабе.

Кад Рики-тики дође кући, Теди, Тедијева мајка (још бледа, јер је била пала у несвест) и Тедијев отац изађоше пред њега и скоро се заплакаше, а те вечери јео је све што му се давало док већ више није могао, па оде на Тедијевом рамену у његову постељу, где га је затекла Тедијева мајка кад је касно у ноћ навратила.

— Спасео је и нама и Тедију живот, — рече мужу. — Помисли само, свима нам је спасао живот.

¹⁾ Гонг — музички инструмент од бронзе у облику тепсије, пореклом из Кине.

Рики-тики трже се из сна, јер монгуси су ласкосани.

— А, то сте ви, — рече. — Зашто се бринете? Све су кобре мртве, а и да нису, ту сам ја.

Рики-тики могао је с правом бити поносит, али се није превише понео, и чувао је башту како то приличи монгусу — зубима, скоком и кроком, и уједом, па се ниједна кобра није више усудила да помоли главу преко зида.

Прича о Мухамед Дину

Ко је срећан човек? Срећан је онај који у властитом дому гледа замазану дечицу како се ваљају, падају и плачу.

Муничандра

Лопта за поло била је стара, изгребана, испуцана и изубијана. Стајала је на полици више камина међу чибуцима које ми је Имам Дин, мој *китмат̄ар*,¹⁾ чистио.

— Треба ли Небеском Сину ова лопта? — рече Имам Дин смерно.

Небески син није на њу полагао особиту вредност, али шта ће лопта за поло једном *китмат̄ару*?

— Да благоизволи поштовани, имам синчића. Видео је ову лопту, па је тражи да се игра. Она не треба мени.

Нико још не би осумњичио достојанственог старог Имам Дина да би се играо лоптом за поло. Он изнесе старудију на доклат, и бура радосних усклика, тапкање ножица и потмуло котрљање лопте по земљи чу се затим. Синчић је очигледно чекао пред вратима да се дочепа свог блага. Али како је видео ту лопту?

Сутрадан, вративши се са дужности пола сата раније него обично, приметих неку малену прилику у трпезарији — малену пуначку прилику у прекраткој кошуљици која јој је допирала, ваљда, до по-

¹⁾ *Китмат̄ар* — домаћи слуга.

ловине округластог трбушчића. Тумарала је по соби с палцем у устима и чаврљала у себи док је разгледала слике. Зацело је ово био синчић.

Наравно да у мојој соби није имао посла, али толико се био занео у своја открића да ме није ни приметио на вратима. Крочих у собу и престравих га. Он седе на под без предаха. Онда отвори очи, па зину. Знао сам шта ће бити, па побегох, праћен дугим вриском који допре до стана за послугу много брже него и једна од мојих заповести. За десет секунди био је Имам Дин у трпезарији. Онда се зачу очајно ридање, и кад се вратих, затекох Имам Дина где кажњава малог грешника који се мало не целом кошуљицом служио место марамице.

— Овај дечко, — рече Имам Дин гласом судије, — је будмаш,¹⁾ велики будмаш. Зацело ће у затвор за овакво владање.

Наново дрека од стране покајника, и дуго извињавање од стране Имам Дина.

— Кажи малом, — рекох, — да се сахиб не љути, и води га.

Имам Дин саопшти опроштај преступнику, који сад беше набрао читаву кошуљицу, као неко уже, око врата, а онда се дрека стиша у јецање. Пођоше вратима.

— Он се зове Мухамед Дин, — рече Имам Дин као да је име спадало у преступ, — и он је будмаш.

Ослобођен опасности која му је претила, Мухамед Дин окрете се у очевом наручју, и рече озбиљно: — Одиста ми је име Мухамед Дин, тахибе, али нисам будмаш. Ја сам цовек.

Од тог дана почиње моје познанство с Мухамед Дином. У трпезарију није више долазио, али на неутралном земљишту баште поздрављали смо се врло свечано, мада нам је разговор био ограни-

¹⁾ Будмаш — мангун.

чен на „*телам, тахибе*” са његове стране и „*селам, Мухамед Дин*” са моје. Сваки дан кад сам се враћао са дужности, пуначко телашце у белој кошуљици дизало се из сенке хладњака где се крило, и сваки дан задржавао сам коња на том месту да бих отпоздравио јасно и прикладно.

Мухамед Дин није се ни с ким дружио. Имао је обичај да трчкара сам по башти, из једног ричинусовог жбуна у други, у неке тајанствене походе. Једног дана спотакох се о некакву његову рукотворину на дну баште. Лопту за поло напола закопао у прашину, а око ње, у круг, позабадао шест увелих цветова невена. Око овог круга био је опет незграпан четвороугаоник из наизменце поређаних парчета црвених опека и полупаног порцелана; све је било омеђено малим насипом од прашине. *Бисти*¹⁾ са бунара узе у одбрану малог неимара, говорећи да се дете само игра и да ми много не квари башту.

Бог ми је сведок да ни тада ни доцније нисам имао намеру да дирам у детињу игру, али те вечери шетња по башти нанесе ме право тамо, те растурих ногом, пре него што сам приметио, и цветове невена, и насип од прашине, и парчета разбијеног суда за сапун, да је свака нада била изгубљена да се то може поправити. Сутрадан наиђох на Мухамед Дина где тихо плаче над кваром који сам му нанео. Неки бездушник казао му је да се сахиб много љути на њега што му квари башту, па је псовао и растурио његове тричарије. Мухамед Дин мучио се читав сат да уклони сваки траг насипа од прашине и комађе порцелана, и уплакана, покајничка лица рече ми „*телам, тахибе*” кад се са дужности вратих кући. Брзо распитах за узрок, а онда Имам Дин саопшти Мухамед Дину да му се, по мојој особитој милости, допушта да се игра како год хоће. На то се дете одважи и отпоче да повлачи темељ за

¹⁾ *Бисти* — водоноша.

зграду која је имала да баца у засенак творевину од невена и лопте за поло.

Неколико месеци главати мали чудац кретао се својом скромном стазом међу ричинусовим жбуњем и по прабини, градећи вазда красне дворце од увелог цвећа које је слуга бацао, од глатких округлих шљунака, комадића разбијеног стакла и перја што је, чини ми се, чупао мојој живини — увек сам, увек чаврљајући у себи.

Једног дана шарена морска шкољка остављена је крај његове најновије зградице; очекивао сам да ће са њом Мухамед Дин направити нешто преко обичаја сјајно. И нисам се разочарао. Размишљао је скоро читав сат, па његово чаврљање пређе у радосно клицање. Онда поче да црта по прабини. Свакако ће бити красан дворцац, јер темељ му је два јарда дуг и један широк. Али дворцац не би никад довршен.

Сутрадан није било Мухамед Дина уврх колског пута, нити „*телам, тахибе*“ да ме дочека при повратку. Свикао сам био на поздрав, и изостанак ме узнемири. Дан после Имам Дин ми рече да је дете мало грозничаво и да му треба кинина. Дао сам му лек, послао сам му и лекара, Енглеза.

— Немају снаге ова деца, — рече лекар, излазећи из Имам Диновог стана.

Недељу дана касније, мада бих све учинио да сам то могао отклонити, сусрео сам на путу за муслиманско гробље Имам Дина у пратњи једног свог пријатеља који је у наручју, у белом чаршаву, носио све што је остало од малог Мухамед Дина.

По причању

И да умреш ноћас, слатка,
и твој дух завапи пред вратима мојим,
смртни страх неће
изневерити бесмртну љубав;
волећу те још више,
јер враћајући се из дома смрти,
пружаш ми још један часак утехе
у мом несравњивом болу.

Сеновите куће

Ову причу могу да објасне они који знају како су душе сачињене и докле допиру границе могућега. Живео сам довољно времена у Индији, па знам да је најбоље кад човек ништа не зна, и могу писати само онако како се догодило.

Дамоис је био наш грађански лекар у Меридки, и звали смо га „Рчак” јер је био мали, пуначак, сањив човечић. Био је добар лекар и никад се ни с ким није завађао, чак ни са нашим под-комесаром који је имао понашање као у лађара и такт као у коња. Он се ожени девојком пуначком и сањива изгледа, као и сам што је био, неком Г-ђицом Хилердајс, ћерком „Гњеце” Хилердајса из Берарског пука, који се оно омашком ожени ћерком свога старешине. Али то је друга прича.

Медени месец у Индији ретко траје дуже од једне седмице, али ништа нема што би један пар спречило да га продужи преко две и три године. Индија је прекрасна земља за супружнике који су једно у друго заљубљени. Могу да живе несметано потпуно сами — баш као што су Рчкови чинили.

Ова два мала чељадета повукоше се од света после свадбе, и били су врло срећни. Морали су, наравно, каткад позвати кога на вечеру, али тиме нису склапали пријатељства, и станица је гледала своја посла и заборавила на њих; тек по који пут поменуло би се да од Рчка нема бољег човека, иако није за друштво. Грађански лекар који се никад не свађа, велика је реткост, цењена као таква.

Мало ко може, ма где то било, да се игра Робинсона Крусона, најмање у Индији, где нас нема много и веома зависимо од узајамних предусретљивости. Дамоис је погрешно што се годину дана издвојио од света, и своју је грешку увидео кад се у станици појавио тифус усред хладног доба године, и жена му леже. Био је везан човечуљак, и страћио је пет дана пре него што је схватио да је ватра Г-ђе Дамоис нешто опасније од обичне грознице, и протекло је још три дана пре него што се усудио да сврати код госпође Шут, инжењерове жене, и бојажљиво јој исприча за своју невољу. Скоро свака кућа у Индији зна да су код тифуса лекари немоћни. Борбу са смрћу имају да воде нудиље све минут по минут и степен по степен. Г-ђа Шут замало што не ошамари Дамоиса за његово „злочиначко оклевање“, како то она назва, и сместа оде да се нађе око јадне младице.

Те зиме имали смо у станици седам случајева тифуса, и како на сваких пет отпада по један случај смрти, били смо скоро уверени да ћемо некога изгубити. Али сви су чинили што су могли. Жене су седеле крај болесница, мушкарци су обилазили и пазили на болесне самце, и борили смо се педесет и шест дана са овим случајевима тифуса, и победоносно их проведосмо кроз Долину Сенки. Али баш кад смо мислили да је све прошло, и намеравамо приредити игранку у славу победе, малој Г-ђи Дамоис погорша, умре за недељу дана, и станица јој оде на погреб. Дамоис клону на ивици гроба, и морали су га однети.

После овога, Дамоис се завуче у кућу и био

је неутешан. Своју дужност вршио је беспрекорно, али сви смо осећали да му треба одмор, и ово му рекоше људи његове струке. Дамоис је био врло захвалан на предлогу — за све је био захваћан у оне дане — и оде пешке на излет у Чајнај. Чајнај је око двадесет маршева далеко од Симле, у самим Брдима, и предео је као створен за невољника. Пролази се кроз велике мирне шуме *деодара*, под големим мирним стенама, преко великих мирних травних пољана набрекних као женска прса, а ветар преко траве и киша међу *деодарима* роморе: — Пст-пст-пст. Тако малог Рчка отпремише у Чајнај да утиша свој бол са великим фотографским апаратом и пушком. Повео је са собом још једног бескорисног пратиоца, јер је овај био омиљени слуга његове жене. Био је лењивац и лупеж, али Дамоис је имао у њега пуно поверење.

При повратку из Чајнаја Дамоис зави у Баџи кроз велики шумски забран на избојку Хату планине. Људи који су много путовали кажу да је пут из Котгара у Баџи нешто најлепше на свету. Воде кроз мрачну влажну шуму, и нагло се завршава оголелом испуцалом падином и црним стењем. Планинска кућа у Баџи отворена је свим ветровима и љуто студена. Мало ко иде у Баџи. Ваљда је Дамоис зато и отишао тамо. Прекиде пут у седам на вече, и његов пратилац сиђе низ падину у село да погоди *кулије* за сутрашњи марш. Сунце беше зашло, и ноћни ветрови почели су чаврљати међу стенама. Дамоис се навали на ограду веранде, и чекаше пратиоца да се врати.

Човек се врати тек што је отишао, и тако захукав, да Дамоис помисли да је срео медведа. Трчао је уз брдо што је брже могао. Али медведа није било да објасни његов страх. Узлете на веранду, и паде; крв му је липтала из носа, а лице помодрело. Онда прокркља: — Видео сам *мемсахиб*¹⁾! Видео сам *мемсахиб*!

1) *Мемсахиб* — госпођа,

— Где? — упита Дамоис.

— Тамо доле, на путу, иде у село. Беше у плавој хаљини. Диже копрену са шешира и рече: Рам Дас, изручи моје *селаме сахибу*, и реци му да ћу га дочекати идућег месеца у Нудији. Онда побегох, јер сам се уплашио.

Шта је Дамоис казао и радио, не знам. Рам Дас изјављује да ништа није казао, већ да је читаву студену ноћ ходао горе доле по веранди, чекајући на *мемсахиб* да дође на брдо, и пружао руке у мрак као суманут. Али *мемсахиб* не дође, и он сутрадан продужи пут за Симлу испитујући пратиоца сваки час.

Рам Дас могао је само рећи да је срео Г-ђу Дамоис, да је подигла копрену и дала му поруку коју је он верно поновио Дамоису. Рам Дас је остао при овој изјави. Није знао где је Нудија, познаника није имао у Нудији, и зацело неће никад ићи у Нудију па да му се удвостручи плата.

Нудија је у Бенгалу, и нема баш никакве везе са лекаром са службом у Панџабу. Биће да је преко хиљаду двеста миља јужно од Меридкиа.

Дамоис прође кроз Симлу не заустављајући се, и врати се у Меридки да прими дужност од човека који га је заступао док је био на путу. Било је апотекарских рачуна да се пречисте, скорашња наређења шефа санитета да се приме на знање, и целокупно примање дужности трајало је читав дан. Те вечери Дамоис исприча своје заменику, с ким је био у пријатељству још из момачких дана, шта се збило у Баџи, и овај одговори да је Рам Дас могао изабрати и Тутикорин¹⁾ кад је већ хтео да измишља.

У тај час уђе разносач са брзојавом из Симле у коме се налагало Дамоису да не преузима дужност у Меридки, већ да сместа иде у Нудију по

¹⁾ *Тутикорин* — град у покрајини Мадрас, удаљен од Меридкија колико и Нудија.

потреби службе. Колера је гадно завладала у Нудији, и бенгалска влада, располажући са мало снага, као обично, послужила се лекаром из Панџаба. Дамоис добаца брзојав преко стола и рече: — А сад?

Други лекар не каза ништа. Шта је могао да каже?

Онда се сети да је Дамоис прошао кроз Симлу на путу за Баџи, па је тако, може бити, раније сазнао за вест о предстојећем премештају.

Он покуша да изрази питање и сумњу, која му се наметнула, али Дамоис га прекиде речима: — Да сам то желео, не бих се вратио из Чајнаја. Имао сам пушку тамо. Ја хоћу да живим, јер имам да радим... али нећу жалити.

Овај саже главу и поможе, у сумраку, Дамоису да запакује тек отворене куфере. Рам Дас уђе с лампама.

— Куда иде сахиб? — упита.

— У Нудију, — рече благо Дамоис.

Рам Дас обухвати Дамоисова колена и мољаше га да не иде. Рам Дас је плакао и јаукао док га не избацише из собе. Онда замота сву своју имовину и врати се да потражи уверење. Није хтео ићи у Нудију да види како му сахиб умире, а можда, и сам да умре.

Тако Дамоис исплати слугу и сам оде у Нудију; други лекар опрости се са њим као са осуђеником на смрт.

Једанаест дана касније састао се са својом мемсахиб, и бенгалска влада морала се послужити новим лекаром да се бори са заразом у Нудији. Први који је дошао лежао је мртав у планинској кући у Чуеданги,

Поплава

Твид рече Тилу:
 — Зашто течеш полако?
 Тил рече Твиду:
 — Мада течеш брзо,
 а ја полагамо,
 док једног удавиш,
 ја удавим двојицу.

Ноћас се не може преко реке, сахибе. Кажу да је вода већ однела једна воловска кола, а *ека*¹⁾ што је пошла пола сата пре него што си дошао, још није стигла на другу обалу. Жури ли се сахибу? Утераћу у воду слона са прелаза да му покажем. Хеј, *махауте*,²⁾ тамо, у шупи! Изведи Рама Першада, па ако се он не боји матице, добро. Слон не лаже, сахибе, а Рам Першад раздвојен је од свог друга Кала Нага. И он жели прећи на другу обалу. Прекрасно! Прекрасно, краљу мој! Иди до средине, *махаутци*,²⁾ и види шта река каже. Прекрасно, Рам Першаде! Дико моја, загази у реку! Удри га по глави, лудаче! Зар је бадаљ направљен само да ти се чеше по дебелим леђима, копиле? Удри, удри! Шта су за те валуци, Рам Першаде, делијо моја, горостасе мој? Загази! Загази!

Не, сахибе! Узалудно је. Чујеш га како труби. Казује Кала Нагу да не може преко. Гле! Обрнуо се и врти главом. Није он луд. Зна шта значи кад

1) *Ека* — индијске тањиге. 2) *Махаут*, *махаутци* — гоњач.

се Барви расрди. Аха! Јакако, ниси ти луд, дете моје! Селам, Рам Першад, *бахадур!*¹⁾ Води га под дрва, *махауте*, и пази да добије своје посласице. Прекрасно, зубоњо над зубоњама. Одај поздрав *серкару*²⁾, па иди да спаваш.

Шта да се ради? Сахиб ће морати да причека док река не опадне. Усекнуће сутра у јутро, ако Бог да, или најкасније прекосутра! Зашто се сахиб сад толико љути? Слуга сам покоран. Забога, нисам ја створио ову матицу! Шта да радим? Моја колиба и све што је у њој стоји сахибу на расположењу, а ево киша почиње да пада. Склони се, господару. Како ће река опаста кад је обасипаш увредама? У старо време Енглези нису били такви. Ватрена кола су их разнежила. У старо време, кад су терали коње дању или ноћу, ћутали су ако би им река запречила пут, или би им кола запала у глиб. Божја воља — не као ватрена кола што иду, и иду и иду, и ишла би, па да им се сви ђаволи са земље повешају за реп. Ватрена кола покварила су енглески народ. Напоследку, шта је то изгубити један, па оно и два дана? Да сахиб не иде у своје сватове, па се тако помамно жури? Хо, хо, хо! Стар сам човек и мало виђам сахибе. Опрости ако сам заборавио на поштовање које им пристоји. Сахиб се не љути?

У своје сватове! Хо, хо, хо! Памет у старца је као *нума*³⁾ дрво. Плод, пупољак, цвет и сухо лишће свих минулих лета, успевају заједно. Старо и ново, и оно што је ишчезло из памети, све је троје ту! Седи на кревет, сахибе, и напиј се млека. Или... зар би сахиб одиста пио мој дуван? Дobar је. То је дуван из Нукла. Послао ми га син који тамо служи. Пиј, онда, сахибе, ако умеш руковати цевком.⁴⁾ Гле, гле! Сахиб пије дуван као муслиман. Где је то научио? У своје сватове! Хо,

¹⁾ *Бахадур* — голем. — ²⁾ *Серкар* — власт, влада. ³⁾ *Нума* дрво — неко индијско дрво. ⁴⁾ Цев од хуке, индијске наргиле,

хо, хо! Сахиб вели да свадба уопште није по среди. Али где ће сахиб рећи праву истину мени, црном човеку? Онда није ни чудо што му се жури. Тридесет година има како ударам у гонг овде на речном прелазу, али још не видех сахиба у толикој журби. Тридесет година, сахибе! То је много времена. Пре тридесет година преко овог прелаза водио је пут *банџара*¹⁾, и виђао сам по две хиљаде волова како пређу реку за једну ноћ. Сад је дошла пруга, ватрена кола чине фу-фу-фу, и стотину натоварених кола клизе преко оног големог моста. Све је то дивно, али прелаз је сад опустео откако нема *банџара* да се утаборе под дрвима!

Не, не мучи се да гледаш на небо. Биће кише до зоре. Слушај! Валуци говоре ноћас у речном кориту. Чуј их! Кости би ти љускали, сахибе, да си покушао прећи. Видиш, затворићу врата и киша не може унутра. *Вахи! Ахи! Ух!* Тридесет година на прелазу. Стар сам човек и — где ли ми је оно уље за лампу?

Опрости, године су то, па сам лакосан као пас, а ти си пошао вратима. Де погледај, сахибе. Погледај и почуј. Пола *коса*²⁾ широка је сад река од обале до обале — можеш је видети под звездама — а биће да је десет стопа дубока. Неће да секне због гнева у твојим очима, неће да се умири због твојих псовки. Шта је гласније, сахибе: твој или њен глас? Довикни јој... можда ће се застидети. Лези, па још спавај, сахибе. Ја познајем Барвин гнев кад киша падне у доњим брдима. Препливао сам једном набујалу реку, и то једне ноћи десет пута горе од ове, и милошћу божјом спасох се од смрти кад већ бејах пред њеним дверима.

Да испричам? Вреди чути. Још једном ћу напунити лулу.

¹⁾ *Банџар* — говедар. ²⁾ *Кос* — јединица за дужицу, око 600 м.

Има тридесет година од тога, кад сам био младић, ускоро пошто сам дошао на прелаз. Јак сам био тада, и банџари се нису двоумили кад бих казао: „Може се прећи”. Мучио сам се једном целу ноћ до рамена у води међу стотином престрављених волова, и превео сам их преко, не губећи једне потковице. Кад је све било готово, превео сам и уплашене људе, те ми дадоше као награду најлепше говече — предводника крда. Толико су ме ценили! Али сад кад киша падне и река надође, увучем се у колибу и цвилим као пас. Снага ме издала. Стар сам човек, а ватрена кола осамила су прелаз. Звали су ме некад Делија са Барви.

Погледај ми лице, сахибе — лице мајмунско. А рука ми — као у бабе. Кунем ти се, сахибе, да је једна жена волела ово лице и почивала на овој руци. Пре двадесет година, сахибе. Веруј ми, истину сам казао — пре двадесет година.

Дођи на врата и погледај преко. Видиш ли слабу ватру тамо далеко низ реку? То је ватра у храму, на Ханумановом жртвенику, у селу Патири. Северно, под оном крупном звездом, је село, али га крије окука реке. Је ли много да се преплива, сахибе? Да ли би се свукао и усудио? Ја сам пливао до Патире, не једанпут већ много пута, а у реци има и маџера¹⁾.

Љубав не зна за касту, јер зашто бих ја, муслиман и муслиманов син, тражио хиндускињу — хиндуску удовицу — сестру главара села Патире? Али тако је било. Главареви укућани дођоше у Митру на поклоњење тек што се она удаде. Сребрни обручи беху на точковима воловских кола, а свилене завесе скриваху њу. Сахибе, нисам се журио да преведем кола, јер ветар раствори завесе и ја је угледах. Кад се вратише са поклоњења, момче, њен муж, већ је био умро, и поново је видех у воловским колима. Тако ми Бога, ови хиндуси су лу-

¹⁾ Маџер — широконоси индијски крокодил.

де! Шта ме се тицало је ли хиндускиња или џаинка¹⁾ — ђубретарка, губавица или здрава? Узео бих је за жену и дом бих јој саградио крај прелаза. Седма заповест вели да човек не сме узети идолопоклоницу за жену? Је ли то истина? И шијити и сунити²⁾ кажу да муслиман не сме узети поклоницу идола за жену? Да сахиб није свештеник кад толико зна? Рећи ћу му нешто што не зна. Љубав не гледа ни на шијите ни на суните, ни на забрањено ни на идолопоклоничко, а Девет Заповести су само девет снопића које љубавни жар сажеже као ништа. Одиста бих је узео, али шта сам могао? Главар села послао би своје људе да ме коцима умлате. Ја се не бојим — нисам се, вала, бојао ни од које петорице, али ко ће одолети половини села?

Зато сам имао обичај, пошто смо се тако договорили, да ноћу идем у село Патиру, у житу смо се састајали, и за ово нико није знао. Гледај сад! Прелазιο сам овуда, све уз џунглу до окуке реке где је железнички мост, а оданде преко спруда у Патиру. Светлост жртвеника била ми је вођ у мрачне ноћи. Џунгла покрај реке препуна је змија, малих љараита што спавају на песку, а онда, убила би ме њена браћа да су ме затекла у житу. Али нико за то није знао, нико осим ње и мене, а песак ношен ветром са обале затрпавао је траг мојих стопа. За топлих месеца лако је било прећи са прелаза у Патиру, па и за првих киша, кад река полако надлази, и тад је било лако. Хватао сам се у коштац са струјом, и сваке ноћи вечерао сам у својој колиби, а пио воде с оне стране у Патири. Рече ми да ју је неки Хирнам Синг, лупеж неки, тражио, а био је из села уз реку и са исте обале. Псине су сики³⁾, и у своме бесу одбили су добар дарак Божји, дуван. Био сам го-

1) *Џаинка* — припадница џаинизма, источно-индијске секте сличне будизму. 2) *Шијити и сунити* — две велике муслиманске секте. 3) *Сик* — припадник једнобожачког хиндуизма,

тов да уништим Хирнам Синга што јој се приближио, а камо ли кад јој се закле да зна да има драгана, те ће лежати у заседи и одати његово име главару села ако с њим не одбегне. Што су псине ти сики!

После ове вести прелазио сам увек с малим оштрим ножем за појасом, и зло би прошао онај који би ми на пут стао. Нисам знао лице Харнам Синга, али бих свакога убио који би се испречио између ње и мене.

Једне ноћи, почетком кишног доба, наумих да пређем у Патиру, иако је река била плаха. А оваква је река Барви, сахибе. Док преданеш двадесетину пута, сиђе она с брегова као неки зид три стопе висок, и видео сам је где за време док наложим ватру и скувам чајати,¹⁾ постане од речице сестра Џумнина.

Кад оставих ову обалу, налажаше се спруд по миље ниже, и кретох се према њему да тамо одахнем пре него што пођем даље, јер сам осећао како река граби за мном. Али шта још неће младић учинити драге ради? Од звезда мало се видело, а на по пута од спруда грана смрдљивог деодара очеша ми се о уста док сам пливао. То беше знак да су пале велике кише у доњим брдима и изнад њих, јер је деодар јако дрво, које се не да лако истргнути са горске падине. Пожурих се, река ми је помагала, али пре него што сам се дотакао спруда, било струје, као да речеш, уздрма и мене и око мене, и гле, спруд је нестао, а ја сам био у врх вала што се пружао од обале до обале. Је ли сахиб кад запао у велику воду што не да човеку да употреби удове своје? Мени, из воде, чињаше се као да је сама вода до на крај света, а река ме носила са дрвљем. Човек је сићушан у утроби набујале реке, а ово беше, мада то нисам знао, Велика Поплава о којој људи још и сад причају. Јетра ми се стопила и као клада лежао сам

¹⁾ Чапати — погача.

на леђима у самртном страху. У води је било живих бића, шумских звери и говеда, пиштали су и болно завијали, а једанпут зачух људски глас како зове у помоћ. Али киша удари и запенуша воду, и чуо сам само хуку валутака доле и пљусак кише горе. Тако ме носила матица, а ја се борио за дах у прсима. Тешко је умрети кад је човек млад. Може ли сахиб да види одавде железнички мост? Гле, ено се светли путнички воз што иде за Пешавар! Мост је сад двадесет стопа над реком, али оне ноћи вода је хучала кроз решетке моста, и на решетке налетех ногама. Али много нанесеног дрвља беше тамо и на стубовима, па се нисам много озледио. Једино што ме тискала река, као што јачи тиска слабијега. Једва сам се ухватио за решетке и успузао на ограду. Сахибе, вода се пенушала стопу високо над пругом! Сам просуди каква је то поплава била. Нисам могао да чујем. Нисам могао да гледам. Лежао сам само и тешко дисао.

После неког времена киша престаде да пада и на небу се јавише окупане звезде, и при њиховој светлости видех да нема краја црној води докле око допире, а вода се попела на пругу. Било је мртвих животиња међу дрвљем на стубовима, неких опет закачених вратом за решетке, и неких још живих које су се мучиле да се задрже на решеткама — биволи и краве, дивље свиње, понека срна, и безброј змија и шакала. Тела им се црнела на левој страни моста, док је ситније вода протерала и однела.

Затим звезде угаснуше, киша се поново спусти, река још више надође, и ја осетих како се мост почиње да гиба пода мношвом као човек у сну пре него што се пробуди. Али нисам се бојао, сахибе. Заклињем ти се да се нисам бојао, мада су ме и руке и ноге издале. Знао сам да нећу умрети док њу још једном не видим. Али било ми је

врло хладно, и осећао сам да мост неће издржати.

Неки дрхтај прође водом, као оно дрхтај што претходи доласку великог вала, и под ударом овога, мост се с једне стране диже, десне решетке утонуше у воду, а леве се дигоше у вис. Тако ми браде, сахибе, говорим Божју истину! Као оно што ветар занесе мирзапорску лађу за камен, тако се занесе мост преко Барви. Тако и никако друкчије.

Склизнух с моста у дубоку воду, и за мнош стиге вал гнева рекиног. Чух му глас и крик средњег дела моста кад се крете са стубова и потону, и ништа више за себе нисам знао док се не дигох усред матице. Испружих руку да запливам, и где, рука ми паде на умршену косу неког човека. Беше мртав, јер нико осим мене, Делије са Барви, не би могао остати жив у тој бујици. Био је мртав већ гуна два дана, јер је пливао по површини, ваљајући се, и био ми је од помоћи. Замрсих прсте у човекову косу, јер сам много био изнемогао, и одосмо заједно низ воду — он мртав а ја жив! Без ове помоћи потонуо бих: до сржи сам био промрзао, а месо на костима ми се избраздало и натопило. Али онај који преживи сву силу реке не боји се, и пустих га да иде куд хоће. Напослетку западосмо у споредну струју што је текла пут десне обале, и потерах ногама да нас понесе. Али мртвац се тешко нишао у вртлогу, и уплаших се да га нека грана није ухватила, па ће потонути. Вршци тамариска очешаше ми колена, те сам знао да смо доспели у воду изливену преко летине; после спустих ноге и осетих дно, ивицу неког поља, затим мртвац наседе на хумку под једном смоквом, и ја се извукох из воде сав радостан.

Зна ли сахиб куда ме донела споредна струја? На хумку којом се граничи на истоку село Патира! Нигде другде. Извукох мртваца на траву због услуге коју ми је указао, а и зато што нисам знао

да ми неће опет устробати. Онда, залајавши трипут као шакал, пођох уговореном месту близу стаје за краве главарева дома. Али моја драга већ је била тамо сва уплакана. Бојала се да поплава није збрисала моју колибу код прелаза преко Барви. Кад тихо дођох по води до чланака, помисли да сам дух и би побегла, али је ја обгрлих и — нисам био дух у оне дане, иако сам стар човек сада. Хо, хо! Сухо жито, одиста. Кукуруз без сока. Хо, хо!*)

Испричах јој за слом Барвиног моста, и она ми рече да сам већи од смртног човека, јер се нико не усуђује прећи Барву усред поплаве, а ја сам видео оно што никад човек није видео дотле. Држећи се за руку, одосмо до хумке на којој је лежао мртац, и показах јој чијом сам помоћу прешао. Погледа на тело под звездама, јер друга половина ноћи беше ведра, па покри лице рукама, јаукнувши: — „Па то је тело Хирнам Синга!” Рекох јој: „Свиња је кориснија мртва него жива, љубљена моја,” а она ће мени: „Заиста, јер спасе најдражи живот на свету, мојој љубави. Ипак, он не може остати овде, јер би ми нанео срамоту”. Тело није било ни пушкетом далеко од њених врата.

Онда рекох, ваљајући рукама тело: „Бог је наредио, Хирнам Синг, да твоја крв не буде на мојој души. Сад, да ли сам ти скривио што те задржах од спалишта, расправи ти то с вранама”. Бацих га у воду, и она га одвуче на ширину, а он махаше својом густом црном брадом као хоџа у џамији. И не видех више Хирнам Синга.

Пре сванућа растасмо се, и кренух оним делом дунгле што не беше под водом. При пуној светлости дана видех шта сам учинио у мраку, и кости тела мога олабавише ми у месу, јер два коса беснеће воде јураше између села Патире и дрвећа на другој обали, а у средини видели се стубови Барвиног

*) Веома ми је жао што се чувар прелаза на Барви послужио овде у два маха врло ружном игром речи.

моста као крњаци у вилици старца. Нигде жива бића на води — ни птице ни чамца, само сијасет утопљених телеса волова, коња и људи — а река се црвени јаче од крви, од црвене земље доњих брегова. Никад још нисам видео онакву поплаву, никад после нисам видео ништа слично, и, мој сахибе, нико живи није преживео оно што сам ја. Тога дана није било ни мислити на повратак. Ни за сву земљу сеоског главара не бих се по други пут усудио на овако што без заклона мрака који скрива опасност. Пођох један кос уз реку до куће неког ковача, рекавши да ме је вода однела из колибе, и нахранише ме. Седам дана остадох код ковача, све док не дође чамац, па се вратих кући. Кад тамо, а оно ни трага од зидова, крова и пода... само неко љигаво блато. Сад просуди, сахибе, колико је река нарасла.

Писано је да нећу умрети ни код своје куће, ни у недрима Барве, ни под рушевинама моста, јер Бог посла Ћирнам Синга мртва већ два дана, мада не знам како умре, да ми буде боја и потпора. Ћирнам Синг је у паклу већ двадесет година, и помисао на ону ноћ мора да је врхунац његових мука.

Слушај, сахибе! Река је променила глас. За спаће пре зоре, а дотле има још један сат. Кад осване, поново ће надоћи. Откуд знам? Зар сам овде тридесет година па да не знам глас реке као отац што зна глас свог сина? Сваки час говори блаже. Могу се заклети да неће бити опасно за сат, па и два. За јутро не могу да кажем ништа. Пожури, сахибе! Зваћу Рама Першада, и овог пута неће се вратити. Је ли кајиш добро притегнут на пртљагу? Хеј *махаут*, тикво једна, слона за сахиба, и кажи онима с оне стране да се неће прелазити после зоре.

Новаца? Не, сахибе. Нисам од тих. Не, чак ни да слаткише поделим дечици. Кућа ми је, видиш, празна, а ја сам стар човек.

Дат, Рам Першад! Дат! Дат! Дат! Дат! Срећа нек те прати, сахибе.

Пуријска бисара¹⁾

Мудра слепа рибице,
ко ти извади очице?
Чуј ми жељу са усана!
Доведи ми драгана.

Врачање са бисаром.

Неки урођеници кажу да је дошла с оне стране Кулуа где је храм са сафиром од једанаест палаца,²⁾ а неки опет да је направљена у храму посвећеном врагу у Ао-Чунгу, у Тибету, да ју је украо Кафир,³⁾ од њега Гурка,³⁾ од њега Лахули,³⁾ а од овог неки *китмат̄ар*⁴⁾ који је продао Енглезу, те је тако изгубила моћ, јер да има дејства, Пуријска Бисара мора да је украдена — уз проливање крви ако је могуће, али свакако украдена.

Ове приче о доласку у Индију сасвим су нетачне. Она је направљена у Пури пре много времена — начин на који је прављена испунио би читаву књижицу — украла ју је једна играчица тамошњег храма за личну употребу, а онда је прелазила из руке у руку, све према северу, док није доспела у Ханле, све под истим именом — Пуријска Бисара. Има облик четвртасте кутијице од сребра, украшене споља са осам ситних балас-рубина. У кутијици, која се отвара на пругло, налази се рибица без очију, изрезана од некаквог тамног,

1) Бисара — амајлија. 2) Палац — енглеска мера, 2,54 см.

3) Кафир, Гурка, Лахули — припадници истоимених племена Северне Индије. 4) Китмат̄ар — домаћи слуга.

сјајног дрвета и завијена у комадић избледеле златне ткајине. То је Пуријска Бисара, и за свакога је боље пре да узме у руку царску наочарку него да се такне Пуријске Бисаре.

Свеколике чаролије већ су свуда застареле и одбачене осим у Индији, где се ништа не мења и поред оне сјајне скраме коју људи зову „цивилизација”. Свако ко познаје Пуријску Бисару рећи ће вам шта је њена моћ — држећи, наравно, да је поштено украдена. Она је једина поуздана љубавна амајлија у овој земљи, једина која неизоставно делује, са једним изузетком. Има још једна амајлија која је у рукама војника Низамове¹⁾ коњице, у месту званом Турпани, северно од Хајдерабада. То је цела истина. За објашњење тражите другога.

Ако се бисара не украде, већ поклони, купи или нађе, освети се она својем сопственику кроз три године, и води пропасти или чак и смрти. Ово је једна истина више, коју можете разјаснити кад за то имаћете времена. Дотле се можете смејати овоме. Сад је бисара безопасна на врату једног индијског таљигашког коња, у огрлици од плавих ђинђува која га чува од урока. Ако је таљигаш икад нађе, па је носи или подари жени, жалим га.

Нека прљава, гушава жена од брђанских кулија имала ју је у Теогу 1884. У Симлу је дошла са севера већ пре него што ју је купио Чертонов китматгар, и продао ју за трипут већу цену него што јој сребро вреди Чертону, који је сакупљао реткости. Слуга није знао шта је купио, као ни његов господар, али неки човек, разгледајући Чертонову збирку реткости — Чертон, узгред буди речено, био је поткомесар — виде је и не рече ништа. Био је Енглец, али могао је да верује, што показује да је био другачији од већине Енглеца. Знао је да је опасно имати ма каква посла

¹⁾ Низам — владар урођеничке државе Хајдерабад, са престоницом истог имена, на југу Индије.

са том кутијицом у сну или на јави, јер нетражена љубав ужасан је дар.

Пак — „Брљави” Пак, као што смо га звали — био је посве несносан човечуљак који мора да се само неком омашком увукао у војску. Био је само за три палца виши од своје сабље, али ни упола толико јак. А сабља му је била јевтина работа, од педесет шилинга. Нико га није волео, и мислим да се само ради своје скучености и ништавости заљубио у Г-ђицу Холис, која је била добра и љупка девојка, и врло висока. Није му доста било да се у миру заљуби, већ унесе у ову работу сву силу своје јадне, сићушне душе. Да није био толико немио, човек би га могао сажаљевати. Јадао се, једио и жестио, шеткао тамо амо, и гледао на сваки начин да се допадне крупним мирним грахорастим очима Г-ђице Холис, и све узалуд. То је био један од оних случајева који се каткад сусрећу и у нашој земљи, где се жени „по параграфима”, кад се заслепи само једна страна без и мало изгледа да се друга одазове. Г-ђица Холис гледала је на Пака као на гамад што гмиже по путу. Није било изгледа да ће изгурати више од капетанске плате, а ни мозга није имао да завреди пару више. Код крупног човека љубав као његова била би дирљива. Код доброг човека била би узвишена. Код њега, онаквог какав је био, била је несносна.

Оволико ћете веровати. Оно што нећете тек долази: Чертон и човек који је знао шта је бисара, ручали су заједно у Симла Клубу. Чертон се жалио на живот уопште. Најбоља му кобила извукла се из коњушнице и низбрдо поломила ребра, одлуке му виши судови обарају чешће него што је у праву да као поткомесар са осам година службе очекује, пати од цигерице и грознице, и већ недељама како је зловољан. Једном речју, све му је мрско, и духом је клонуо.

Трпезарија Симла Клуба саграђена је, као што

цео свет зна, на два дела, раздвојена као неким сводом. Уђете ли унутра, па скренете на лево и заузме сто код прозора, нећете видети кад неко уђе, скрене на десно и заузме сто с десне стране тога свода. За чудо, сваку реч коју изустите не само да ће чути човек који с десна руча, већ и послуга с оне стране завесе кроз коју се уноси јело. Ово вреди знати: одаја где одјекује опасна је клопка, на шта треба бити упозорен.

Пола у шали, а пола у нади да ће му поверовати, човек који је знао исприча Чертону повест Пуријске Бисаре мало опширније него што сам ја вама овде, па предложи Чертону да баца кутијицу низбрдо и види неће ли му са њом отићи и све невоље. За обичне уши, енглеске уши, ова повест је била само један занимљив делић фолклора. Чертон се насмеја, рече да му је боље после јела и оде. Пак је ручао сам с десне стране свода, и чуо је све. Био је чисто луд онако бесмислено заљубљен у Г-ђицу Холис, због чега су му се сви смејали у Симли.

Занимљиво је то да је човек, кад безумно мрзи или љуби, готов да безумно и ради само да учини по вољи својим осећањима, што иначе не би учинио ни за част ни за паре. Будите уверени да Соломон не би никад подигао олтаре Аштароти и свим оним госпама чудних имена, да није било неке невоље у његовој *зенани*,¹⁾ и само тамо. Али ово не засеца у причу. Ствар је овако текла: Пак сврати сутрадан код Чертона кад овај није био код куће, остави своју посетницу, и украде Пуријску Бисару испод сата на полици више камина. Украде је као лопов, што је по природи био. Три дана касније цела Симла беше електризирана вешћу да је Г-ђица Холис пристала да пође за Пака — тог закржљалог пацова Пака! Желите ли очигледнији доказ од овог? Пуријска Биса-

¹⁾ *Зенана* — део куће за женскиње, харем.

ра била је украдена, и деловала је као увек кад је прибављена на прљав начин.

Дешава се три, па и четири пута у животу, кад је право да се човек меша у туђа посла у улози провиђења.

Човек који је знао осећао је да је у праву, али бити у нешто уверен и радити по том уверењу, сасвим су различите ствари. Паково безобразно задовољство које је испољавао јашући на тенане поред Г-ђице Холис, и Чертоново нагло оздрављење од цигерице чим је Пуријске Бисаре нестало, одлучише човека. Он објасни Чертону, и овај се насмеја, јер није научио да верује да ће људи који имају приступа у Владиној Палати красти — бар не ситнице. Али чудновати пристанак Г-ђице Холис да пође за оног сметењака Пака склони га ипак да из подозрења предузме кораке. Изјави, као бранећи се, да жели само изнаћи куда му је ишчезла кутијица урешена рубинима. Јер, где ће оптужити човека који има приступа у Владиној Палати да краде, а ко му барата по соби, и сам је лопов. Подстрекнут од човека који је знао, Чертон се одлучи на провалништво. Да случајно ништа није нашао у соби... али боље је не мислити шта би онда било.

Пак оде на игранку у Бенмор — Бенмор је био Бенмор у оно време, а не надлештво — и од двадесет и два валцера играо је петнаест са Г-ђицом Холис. Чертон и онај човек понесоше све кључеве што им допадоше руку и одоше у Пакову собу у хотелу, уверени да послуге неће бити тамо. Пак је био јевтина душа. Није купио ваљану касу да у њој чува своје папире од вредности, већ једну од оних урођеничких имитација што се може купити за двадесет *рупија*. Отварала се svakим кључем, и на дну, под Паковом полицом осигурања, лежала је Пуријска Бисара!

Чертон назва Пака погрдним именима, гурну Пуријску Бисару у џеп и оде на игранку са оним

човеком. Стигао је таман на време за вечеру и видео почетак свршетка у очима Г-ђице Холис. После вечере попустише јој живци и мати је одведе кући.

За време игранке са гнусном бисаром у џепу, Чертон ишчаша ногу на једном од прагова што воде доле на старо клизалиште, и морадоше да га носе кући у носилци, онако зловољног. Није веровао у моћ Пуријске Бисаре и поред све очигледности, али потражи Пака и назва га погрдним именима; „лопов” је било најблаже међу њима. Пак прими грдњу уз нервозни осмех малог човека коме недостаје и душа и тело да се одупре увреди, и уклони се. Јавног скандала није било.

Недељу дана касније Г-ђица Холис коначно одби Пака. Забуном му је поклонила своју наклоност, рече. Тако он оде у Мадрас, где не може много наудити чак и ако доживи да буде пуковник.

Чертон навали на човека који је знао да прими Пуријску Бисару на дар. Овај је прими, сместа оде на пут куда пролазе кола, и нађе неког таљигашког коња с огрлицом од плавих ђинђува, приве за бисару комадићем везице од ципеле за унутрашњу страну огрлице, и захвали Богу да се ослободи напасти. Јер упамтите, ако бисте је икад нашли, да се Пуријска Бисара не сме уништити. Сад баш немам времена да вам објасним зашто то, али моћ почива у дрвеној рибици. Мистер Губернатис, или Макс Милер, могли би вам о томе више рећи од мене.

Казаћете да је цела прича измишљена. Па добро. Ако икад наиђете на сребрну кутијицу урешену рубинима, дугу седам осмина и широку три четвртине палца, и у њој рибицу тамне боје, умотану у златну тканину, чувајте је само. Чувајте је три године, па ћете сами видети да ли ми прича лаже.

Још боље ће бити да је украдете, као што је Пак учинио, и пожалите што на почетку нисте извршили самоубиство.

Да се прибележи

Оборен папком Дивљег Јарца са Стене где лежаше на сунцу, паде Камен у Језеро где се гаси светлост Сунца, паде тако са светлости Сунца, сам.

О, Ти, који свет створи! О, Ти, који ужеже Сунце! О, Ти, који помрачи језеро! Ти просуди грех Камена који Јарац сурва са светлости Сунца, док тоне у калу Језера, сад... сад... сад!

Из необјављених списа Мекинтоша Целалудина.

„Кажи је ли зора, је ли мрак још у твом вајату.
Ти за којом чезнем, која чезнеш за мном!
О нека је ноћ... нека је...“

У томе се саплете преко камилчета што спаваше у серају¹⁾ где пребивају трговци с коњима и највеће протуве Средишне Азије, и како беше трештен пијан а ноћ мрачна, не могаше се дићи док му ја не помогох. То беше почетак мог познанства с Мекинтошем Целалудином. Кад пропалица, те још пијана, пева *Песму о вајату*, вреди се с њим упознати. Диже се с камиљих леђа и рече, заплићући језиком: — Ја... ја... сам мало потег'о, али... кад се пустим у Логерхед, доћи ћу опет к себи. Но, јесте ли говорили са Сајмондсом о кобилиним коленима?

Логерхед беше шест хиљада миља далеко од нас, близу Месопотамије, где се риба не сме јавно ловити, а крадом је немогуће, док је коњушница

¹⁾ *Серај*, — зграда четвртастог облика, са великим унутрашњим двориштем, где каравани одседају.

Чарли Сајмондса још пола миље даље, преко пашњака. Беше чудно чути та позната имена једне мајске ноћи међу коњима и камилама у Султанском караван-серају. Онда човек као да се снађе и отрезни истовремено. Навали се на камилу и прстом ми показа кут сераја где гораше једна лампа.

— Станујем тамо, — рече, — и био бих вам веома захвалан ако бисте помогли мојим непокорним ногама до онога места, јер сам више него обично пијан... чудно... чудно накресан. Али не што се тиче главе. *Мозак ми њлаче...* како оно иде даље? Али глава ми се вози... котрља по сметлишту, боље рећи, и надзире немоћ.

Помогох му да прође кроз чопоре повезаних коња, и он се скљока на ивицу доксата испред низа урођеничких станова.

— Хвала... по сто пута хвала! О месече и мале звездице! Помислити да се човек тако срамно... Недостојно пиће... Овид у изгнанству горе није пио. Боље. Било је ледено. Ја, овај, нисам имао леда. Лаку ноћ. Представио бих вас својој жени да сам трезан... а она цивилизована.

Нека урођеница изиђе из мрачне собе и стаде га грдити, те се удаљих. Беше најзанимљивија пропалица какву већ давно нисам имао задовољство упознати; касније се спријатељисмо. Беше то висок плав човек, лепо развијен, али страшно оронуо од пића, и изгледаше пре да му је педесет него тридесет и пет година, како рече да му је заиста. Кад човек почне падати у Индији, па га пријатељи брже боље не врате у домовину, падне врло ниско што се угледа тиче. Кад још и веру промени, као Мекинтош, нема му више спаса.

У већини већих градова урођеници ће вам приповедати о двојници тројници *сахуба*, обично нижег сталежа, који су прешли у хиндуску или муслиманску веру, и живе више мање тако. Али ретко кад да их човек може изближе упознати. Као што Ме-

кинтош говораше: — Ако променим веру трбуха ради, нисам рад постати мисионарска жртва, те не тражим да се зна за мене.

Већ на почетку нашег познанства Мекинтош ме упозори: — Једно упамтите. Ја нисам предмет за сажалевање. Не треба ми ни ваш новац, ни јело, ни старо одело. Ја сам та ретка животиња: пијаница који се сам издржава. Ако вам је воља, пушићу с вама, јер дуван са трга, признајем, није ми по укусу; узећу од вас и по коју књигу на коју не полажете нарочиту вредност. Више је него вероватно да ћу је продати да купим коју боцу тога преодвратног пића које праве у овој земљи. За ово бићете угошћени оним чиме ми дом располаже. Ево једног *чарџаја*¹⁾ на коме могу двојица седети, а могуће је да ће каткад тамо у тој здели бити што за јело. Пиће, по несрећи, наћи ћете у кући у свако доба; овако сте ми увек добродошли у мом сиромашном стану.

Примљен сам у Мекинтошев дом — примљен са својим добрим дуваном. Са тим само. За несрећу, не може се ићи пропалици у серај по дану. Познаници који тамо купују коње не би ме разумели. Због тога сам морао Мекинтошу ићи тек после сумрака. Он се на то насмеја и рече једноставно: — Имате потпуно право. Кад сам уживао положај у друштву, прилично већи од вашег, радио сам исто тако. Боже мој! Ја сам некад био (говораше као да је спао са положаја команданта пука) оксфордски ђак!

Ово објасни зашто је поменуо Чарли Сајмондсову коњушницу.

— Ви, — рече Мекинтош лагано, — нисте имали ово преимућство, али судећи по вашој спољашности, изгледа да не гинете за жестокиим пићем. Онако уопште, мислим, да сте срећнији од мене. Ипак, нисам сигуран. Ви немате, опростите што то ка-

¹⁾ *Чарпај* — лака индијска постеља.

жем док пушим ваш изврстан дуван, ни мало појма о много чему.

Седели смо заједно на његовој постељи, јер столице није имао, и гледали како пред ноћ поје коње, док је урођеница готовила вечеру. Није ми се свиђало да ми пропалица попује, али гост сам му био, иако је имао само један исцепан капутић од алпаке¹⁾ и чакшире скројене од врећа. Он извади лулу из уста, и настави са висине: — Узев све у обзир, сумњам да сте срећнији. Не мислим на вашу врло ограничену класичну спрему, или вашу мучну метрику, већ на ваше очигледно непознавање ствари које су вам ближе на домаку. То на пример.

Он указа на неку жену која је прала чајник крај чесме наред сераја. Пуштала је воду да шиба одмерено на махове.

— Има начин и начин како се пере самовар. Да знате зашто она обавља свој посао баш овако, разумели бисте шта је Шпански Монах мислио кад рече:

Тумачим Свету Тројицу,
Аријску јерес²⁾ побијам,
наранџин сок у трипут испијам;
наједанпут пије се Аријцу,

и много шта друго сада скривено од ваших очију. Него, госпођа Мекинтош зготовила је вечеру. Хајде да једемо као народ ове земље, о коме, буди узгред речено, не знате ништа.

Урођеница је за вечером завлачила руку у зделу заједно с нама. То не ваља. Жена треба да чека док муж не заврши. Мекинтош Целалудин се извињавао:

— Једна енглеска предрасуда које се нисам могао ослободити, а она ме воли. А зашто, нисам никад могао да разумем. Здружили смо се у Цулундеру, пре три године, и од тада је стално са

¹⁾ Алпака — тканина од ламине длаке. ²⁾ Аријска јерес — учење Арија из Александрије у IV столећу да Христос није Бог.

мног. Верујем да је поштена, и знам да је вешта у кувању.

Помилова жену по глави говорехи, и она нежно гукну. Није била ништа лепа.

Мекинтош ми никад не рече на каквом је положају био пре свог пада. Као трезан, беше ученак и центлмен. Као пијан, беше више прво него друго. Имао је обичај да се напије по два дана у седмици. Тада би га дворила урођеница, док је он бунцао на свима језицима осим на матерњем. Једног дана поче чак да рецитује *Аталанту у Калидону*¹⁾, и изусти је све до краја, ударајући такт размеру стиха једном ногом од кревета. Али највише је бунцао на грчком и немачком. Глава овог човека беше права старинарска врећа пуна некорисних ствари. Једном, кад се поче трезнити, рече ми да сам ја једино паметно биће у Паклу у који је сишао — *Виргил у Хадесу* —, и да ће ми у накнаду за мој дуван, пре него што умре, дати градива за нови Пакао који ће ме учинити већим од Дантеа. Онда заспа на коњском ћебету и пробуди се потпуно миран.

— Човече, — рече, — кад достигнете крајње дубине понижења, ситни догађаји који би вас тиштали у вишој сфери живота, сасвим су вам без значаја. Прошле ноћи душа ми беше с Боговима, али нема сумње да ми се животињско тело овде доле превијало у гаду.

— Били сте страшно пијани, ако то мислите, — рекох му.

— Био сам пијан... бесрамно пијан. Ја који сам син човека са којим немате додира, ја који сам некад био члан колежа чију трпезарију нисте видели, био сам одвратно пијан. Али гледајте како ми је мало нашкодило. Није ми ништа. Мање него ништа, јер не осећам ни главобољу, што би требало да осетим. У вишој сфери живота, како би

¹⁾ *Аталанта у Калидону* — познати спев од Свинберна.

страшна била моја казна, како горко моје кајање! Верујте ми, пријатељу са занемареним образовањем, највише је што и најниже, узевши да су обоје крајности.

Преокрену се на ђебету, зари главу међу пенице и настави:

— Тако ми душе коју сам изгубио, и савести коју сам убио, кажем вам да не могу осећати! Ја сам као Богови који знају за добро и зло, али их ни једно ни друго не дира. Је ли ово завидно или није?

Кад човек не осећа више ни „мамурлук“, мора да је зло са њим. Гледајући Мекинтоша како лежи на ђебету, косе преко очију и модрих усана, одговорих да ми се не свиђа његова неосетљивост.

— Тако вам Бога, не казујте то! Велим вам да је то добро и не може завидније бити. Мислите на моје утехе!

— Зар их толико имате, Мекинтош?

— Зацело. Ваши саркастични покушаји, што је углавном оруђе култивисаног човека, груби су. Прво, моја образованост, моје класично и књижевно знање, замагљено можда неумереним пићем. Ово ме подсећа на то да сам, пре него што ми душа прошле ноћи оде Боговима, продао Хорација у Пикеринговом преводу, који сте били љубазни да ми позајмите. Он је у телалина Дита Мула. Добио сам десет *ана*, а може се откупити за *руџију*. Али, поред свега тога, оно што знам бесконачно је вредније од вашег знања. Друго, непресушна љубав госпође Мекинтош, најбоље међу женама. Треће, споменик трајнији од бронзе који сам подигао за ових седам година свога понижења.

На ово умуче, и отпуза преко собе да се напије воде. Био је врло ломан, врло слаб.

Позивао се већ више пута на своје „благо“ — нешто велико што имађаше, али сам држао да бунца у пићу. Био је сиромашан и горд како је само он могао бити. Његово понашање није било при-

јатно, али знао је довољно о урођеницима, међу којима је провео седам година свога живота, да је вредело његово познанство. Смејао се Стрикленду као незналици, „човеку који не познаје ни запад ни исток”, како говораше. Хвалио се, прво, да је оксфордски ђак ретко сјајних способности, што је могло бити и не бити — нисам довољно знао да бих могао проверити његово казивање — а друго, да зна „како урођеници дишу”, што беше истина. Као оксфордски ђак, даваше ми утисак уображенога: вазда се разметао својим образовањем. Као муслимански факир, као Мекинтош Целалудин, био је таман како ми је требао. Попушио је неколико фунти мога дувана и научио ме тек неколико унса ствари од вредности, али никад није хтео да од мене нешто прими на дар, чак ни онда кад настаде хладноћа и стеже му јадне мршаве груди под оним јадним капутићем од алпаке. Ражљути се веома и рече да сам га увредио, и да неће у болницу. Живео је као животиња и хтео је умрети разумно, као човек.

Одиста, умре од запаљења плућа, и у ноћ своје смрти посла ми умашћено писамце, молећи ме да дођем и помогнем му умрети.

Урођеница плакаше крај његове постеље. Мекинтош, умотан у памучан чаршав, беше толико слаб да не одби да се бунда пребаци преко њега. Био је сасвим при свести, а очи су му пламтеле. Пошто је изружио лекара, који са мном дође, тако гадно да увређена старина одмах оде, ружаше и мене неколико часака, па се смири.

Онда рече жени да донесе „књигу” из рупе у зиду. Она изнесе неки велики свежањ, замотан у сукњи, старих листова мешане хартије, означених бројкама и исписаних збијеним, грчевитим рукописом. Мекинтош провуче руку кроз хрпу и узмеша је разнежено.

— Ово је моје дело, — рече, — књига Мекинтоша Целалудина о томе шта је видео и како је

живео, и шта је њега и друге задесило; такође прича о животу, гресима и смрти Мајке Матурин. Оно што је Мирза Мурад Али Бегова књига према свим другим књигама о урођеничком животу, биће моје дело према Мирза Мурад Али Беговоме!

Тврђење беше врло смело, као што ће признати свако који познаје Мирза Мурад Али Бегову књигу. Хартије нису изгледале да су од особите вредности, али Мекинтош их је држао у рукама као да су новчанице. Онда рече полако:

— Упркос многим слабим странама вашег образовања, били сте добри према мени. Говорићу о вашем дувану кад доспем код Богова. Дугујем вам много захвалности за многу љубазност. Али страшно мрзим обавезе. Из тог разлога завештавам вам сад споменик трајнији од бронзе, моју једину књигу, грубу и непотпуну делимице, али како драгоцену иначе! Рад бих знати да ли ћете је разумети. Она је дар достојнији... Ух, куд сам се занео? Ви ћете је унаказити ужасно. Избацићете драгоцености које зовете „латински наводи“, ви филистре, и искасапићете стил да га дотерате на свој ћудљиви жаргон, али целу је не можете сатрти. Ја вам је завештавам. Етел... Опет моја глава!... Госпођо Мекинтош, буди сведок да ја *сахибу* дајем све ове хартије. Теби не би ништа користиле, срце срца мог, а вама стављам на душу да не пустите да књига умре у свом садашњем облику. Она је ваша безусловно: повест Мекинтоша Целалудина која није повест Мекинтоша Целалудина, већ човека већега од њега, и жене још много веће. Чујте сад! Нисам ни луд ни пијан! Том ћете се књигом прославити.

Рекох „хвала“ кад ми урођеница спусти свежањ у наручје.

— Моје јединче! — рече Мекинтош са осмехом. Нагло је клонуо, али је говорио док год је имао даха. Чекао сам крај, знајући да се већином на самрти зове рођена мајка. Он се окрете на страну и рече:

— Реците како сте до ње дошли. Нико вам неће веровати, али ће бар моје име живети. Поступићете човечно са њом, знам да хоћете. Нешто од ње мора отпасти: јавност је луда, луда и лицемерна. Некада сам јој служио. Али сакатите је нежно, врло нежно. То је велико дело, и стало ме је седам година проклетства.

Глас му умуче колико да одахне десетак пута, па поче мрмљати неку молитву на грчком. Урођеница је горко плакала. Најзад, уздиже се у постељи и рече гласно колико и полако: — Невин сам, господине судија!

Онда се завали, и не маче се док не издахну. Урођеница истрча у двориште сераја међу коње, вриштећи и бусајући се у прса, јер га је волела.

Можда је његова последња реченица за живота казала оно што је Мекинтош преживео, али осим великог завежљаја старих листова, не беше ничег у његовој соби што би показало ко је и шта је он био.

Хартије су биле у потпуној збрци.

Стрикленд ми поможе да их средим, и изрази се да је писац био или крајња варалица или најчуднији човек. Нагињао је првومه. Једног дана моћи ћете сами просудити. Свежањ је требао много чишћења, јер је био препун бесмислица на грчком језику на почетку сваког поглавља, што је све изостављено.

Ако ствар буде икад објављена, неко ће се можда сетити ове повести, сад обелодањене као јемство да је Мекинтош Целалудин написао Књигу о Мајци Матурин, а не ја.

Нећу да се случај *Дивовскога Руха* обистини код мене.

Гарм Талац

Већ и онако доста бола има
у животу од жена и људи,
па, браћо и сестре, не дајте нима
да вам чупају срце из груди.
Већ и онако доста бола има
на растанку са крштенима.

Моћ пса

Једне вечери, пре много времена, возио сам се у један гарнизон по имену Маен Мер да гледам аматерско позориште. Иза пешачких барака испаде пред коње војник с капом нахереном на ухо, и повика да је опасан хајдук. Знао сам га добро, те му рекох да иде кући док га не ухвате, али он паде под руду, а ја чух гласове војничке патроле где некога траже.

Кочијаш и ја приволесмо га да се попне у кола, одвезосмо га брзо мојој кући, свукосмо га и положисмо у постељу, где се пробуди сутрадан с великом главобољом и веома посрамљен. Кад му униформа беше очишћена и осушена, а он обријан, умивен и заглађен, одвезох га у касарну с руком лепо повезаном у белу мараму, и пријавих да сам га несрећним случајем прегазио. Ово нисам казао нареднику мога познаника, који је био злобан и неповерљив човек, већ његовом поручнику, који нас није толико познавао. Три дана после тога дође ми кући мој познаник, а за њим је балио и умиљавао се један од најлепших бул-терјера што сам га до тада видео: старински сој, два дела бул и један терјер. Био је бео белцат, с једном жућкастом ша-

ром попут седла за вратом и једном жућкастом као каро при корену витког му репа. Дивио сам му се издалека више од године дана, а и моја фокстерјерка Лија знала га је, али није јој било право.

— Довео сам га вама, — рече мој познаник, али као да му се није растајало са псом.

— Којешта! — рекох. — Тај ти пас, Стенли, вреди више него многи људи.

— И више... Мирно!

Пас се диже на задње ноге, и стајаше усправно читав минут.

— Поглед на десно!

Пас седе и окрете главу потпуно на десно. На један миг се диже и трипут залаја. Онда се рукова десном шапом и гипко ми скочи на раме. Ту се направи као оковратник, млитав, без живота, viseћи ми с обе стране врата. Војник ми рече да га узмем и бацам у вис. Пас паде уз урлик и диже једну ногу.

— И то му спада у вештину, — рече сопственик. — Сад ћеш да умреш. Ископај свој гробић и заклопи очице.

Пас, храмљући, одвуче се до у дно баште, ископа рупу и леже у њу. Кад му је речено да је исцељен, искочи машући репом и цичући да га похвалимо. Био је пропуштен још кроз неколико вештина, као: како би чувао човека (ја сам био тај човек, и преда мном је седео искежених зуба, спреман да насрне), и како би на заповест престао јести. Тек што сам га похвалио, кад мој познаник учини покрет којим устави пса, као да га устрели, извади из кациге листић кантинске хартије с плавим линијама, пружи ми га и побеже док је пас за њим гледао и завијао. Прочитах:

„Господине, дајем вам пса зато што сте ме извукли. Нема бољег пса од њега, јер сам га ја научио, па је као људско створење. Молим вас да му не дајете да превише једе и да ми га не враћате, јер га ја нећу више ако га ви не примите.

Зато немојте ни покушавати да га враћате. Затајио сам му име, па га можете звати како хоћете, и он ће се одзивати, али немојте га, молим вас, враћати. Може да убије човека као ништа, па му не дајте превише меса. Разумнији је од човека”.

Лија из саучешћа придружи свој пискави ситни лавез бул-терјеровом очајном јауку, и ја се наљутих знајући да је једна ствар кад човек воли псе, али сасвим друга кад се воли једно псето. Пси су у најбољу руку скитнице пуне бува, вазда се чешу, свашта једу и нечисти су по Мојсијевом и по Мухамедовом закону. Али пас, са којим човек проживи сам бар шест месеци у години, слободан створ толико везан љубављу за човека да се без њега никуда неће маћи, та стрпљива, умерена, смешна и мудра душа која ти зна расположење пре него што га и сам знаш, нипошто није пас.

Имао сам Лију, коју сам изнад свега волео, и осећао сам како је морало бити моме познанику кад је овако ишчупао своје срце и оставио га у мојој башти. Међутим, пас је разумео да сам му ја сад господар, и није пошао за војником. Чим је мало одахнуо, позабавих се са њим, и Лија, лајући од љубоморе, налете на њега. Да је била његовог пола, можда би се разведрио борбом, али он је само брижно погледа кад га она уштину за његове гвоздене слабине, стави своју тешку, велику главу на моје колена, и заурла поново. Намеравао сам вечерати у Клубу, али како се смркавало, а пас је шмркао по празној кући као уплакано дете кад хоће да се умири, осећао сам да га не могу оставити да сам пропати прво вече. Зато смо вечерали код куће, Лија с једне стране, а туђи пас с друге; она му је пратила сваки залогај и јасно одавала шта мисли о његовом понашању при јелу, које беше много боље од њеног.

Лија је имала обичај да спава у мом кревету, док не наступе врућине, с главом на јастуку, као крштено биће; кад осване, нашао бих увек да се

мала одупрла ногама о зид и одгурала ме на крај кревета. Те ноћи намерно је похитала у кревет сва накострешена, мотрећи испод ока на туђинца, који се беше пружио на простирку немоћно и безнадно, испруживши све четири и уздишући тешко. Више пута намештала је главу на јастук, да покаже своју отменост и финоћу, па удари у своје уобичајено циликање пре него што ће заспати. Туђинац ми тихо приђе. Испружих руку, и он је лизну. У том часу рука ми је била међу Лијиним зубима, из чијег је режања било јасно као из говора да ће ујести ако још будем гледао на туђинца.

Пограбих је левом руком за угојени врат, продрмах је жестоко и рекох: — Лијо, ако то још једном учиниш, избацићу те на веранду. Сад упамти!

Потпуно је разумела, али чим је пустих, поново ме дохвати зубима за десну руку, чекајући затурених ушију и прилегла тела, спремна да уједе. Велики пас ударао је репом о под смерно и мирољубиво.

Шчепав Лију по други пут, дигох је из постеље као зеца (мрзела је ово и цикну), и као што сам запретио, спустих је на веранду да слепим мишевима прави друштво на месечини. Прво је завијала, затим је грдила — не мене већ бул-терјера — док се изнемогла не закашља. Онда оптрча кућу, покушавајући на сва врата, па онда оде до коњушнице и залаја као да неко краде коње — њено старо лукавство. Најзад се врати, и зловољно кевтање казивало је: — Бићу добра! Пусти ме унутра, и добра ћу бити!

Пустио сам је, и она полете на свој јастук. Кад се смири, шанух другом псу: — Можеш ми лећи код ногу. — Бул сместа скочи горе, и мада сам осећао како се Лија кида од једа, била је толико паметна да мирује. Тако смо спавали до јутра, и са мном су доручковали залогај по залогај све док не доведоше коња, па пођосмо у шетњу. Не верујем да је бул икад дотле ишао за коњем. По-

мамио се од узбуђења, а Лија је, као обично, цикала, журила и бринула се о друштву.

На једном углу оближњег села окупљаху се све тамошње жуте парије¹⁾, и поред њих пролажасмо обично врло опрезно. Беху то полу-дивље изгладнеле животиње, и мада су иначе крајње кукавице, напашће и растргнуће енглеско псето ако их је десетак на окупу. Због њих сам носио дуги бич. То јутро нападоше Лију, која се, можда намерно, измакла од сенке мога коња.

Бул је гурао кроз дебелу прашину педесет јарди за коњем, ваљао се у трку, и осмехивао као што хоће бул-терјери. Чух како Лија писну, неколико псина навали на њу, нешто попут беле пруге стиже за мном, облак прашине диже се крај Лије и, кад се слеже, угледах великог парију скрханога врата, и бул-терјера како обара другога на земљу. Лија се повуче у заштиту мога бича, а бул се врати задовољнији но икад, умазан крвљу својих непријатеља. Ово ме склони да га назовем „Гарм крвавих груди“, који је био велика личност у своје време, или краће „Гарм“; стога се нагох и рекох му како ће се привремено звати. Гледао ме је док сам му понављао име, па одјури. Ја викнух: — Гарм! — Он стаде, појури натраг, и дође да чује шта хоћу.

Тада видех да је мој познаник војник имао право, и да пас зна и вреди више од људског створења. После шетње наредих нешто што је Лија знала и мрзила: — Одлази да се купаш! — рекох. Гарм је нешто схватио, остало му је Лија протумачила, и као паметни пси, одоше заједно. Кад изађох на задњу веранду, окупана Лија белела се као снег и била је врло горда собом, али слуга који ми је чувао псе није нипошто хтео таћи Гарма ако ја тамо не стојим. Зато сам чекао док га је трљао, а Гарм, са сапуницом на широкој глави, гледао ме је да се увери да ли ово ја тражим да сноси.

¹⁾ *Парија* — пас без господара.

Добро је знао да се слуга само покорава мојој заповести.

— Други пут, — рекох слуги, — кад их пошљем кући, купаћеш великог пса са Лијом.

— Зна ли он? — питао је слуга, који је знао пасју ћуд.

— Гарм, — рекох му, — купаћеш се други пут са Лијом.

Знао сам да је Гарм разумео. И одиста, наредног купања, кад Лија као обично побеже под мој кревет, Гарм исколачи очи на неодлучног слугу на веранди, па полако оде месту где је последњи пут купан, и стаде право у корито.

Али дуги дани у мојој канцеларији тешко су му падали. Нас троје одвезли би се изјутра у пола девет и враћали се у шест сати или доцније. Лија, која је познавала канцеларијски ред, заспала би под мојим столом, али сужањство је јело Гарма. Седео је обично на веранди и гледао на шеталиште, а ја сам добро знао шта чека.

По који пут би прошла чета војника према тврђави, те би Гарм отишао да их види; или би какав официр дошао у канцеларију, па је било жалосно видети јадног Гарма како се радује униформи, а не човеку. Скакао би на њ, њушио га и лајао весело, трчао вратима и натраг. Једно после подне чуо сам га како лаје из свег грла — нешто што раније никад нисам чуо —, и изгуби се. Кад сам се пред вече довезао кући, војник у белој униформи прескочи зид у дну баште, и Гарм ме дочека сав радостан. Ово се збивало два-три пута у седмици и трајало је један месец.

Правио сам се невешт, али Гарм и Лија су то знали. Он би се одшуњао у правцу моје куће из канцеларије око четири сата, као да иде у шетњу, и то тако тихо да без Лије ово не бих ни приметио. Љубоморно пашче под столом тек би зањушкало и забректало, таман колико да ме упозори на бегство. Гарм је могао изаћи напоље по четрдесет пута на дан а да се Лија и не макне, али кад

се искрадао да се у мојој башти види са својим правим господаром, јавила би ми на своме језику. Овим ми је хтела доказати да Гарм не припада потпуно нашој породици. Увек су били у највећем пријатељству, тек Лија је објашњавала да не смем заборавити да ме Гарм не воли као она.

То нисам ни очекивао. Пас није био мој — не би никад мој пас могао бити — јер сам знао да пати исто колико и његов господар, који је дневно преваљивао пешке по осам миља да би га видео. Зато ми се чинило да је за све боље ако они што пре буду заједно. Једно после подне послах саму Лију у колима кући (Гарм је раније отишао) и одјахах преко у гарнизон да се нађем с другим познаником, војником Ирцем, великим пријатељем Гармова господара.

Објасних му све, и заврших речима:

— А сад је Стенли у мојој башти и плаче због пса. Зашто га не узме натраг? Пате обоје.

— Пате! Кад мали човек нема памети... Али дошло му његово.

— Дошло му његово! Преваљује по педесет миља у седмици да види животињу, а прави се да ме не види кад ме сретне на путу; и ја патим поред њега. Наговори га да прими пса натраг.

— Задао човек себи покору. Рекох му тек од шале, пошто сте га онако згодно прегазили оне вечери, кад је био пијан, рекох да ће, ако је католик, издржати покору. И он то прими за готово, а био је нешто и грозничав, и ништа да задовољи његову ћупицу, него да вам да пса за таоца.

— За таоца? Шта ће ми талац од Стенлија?

— Да би се добро владао. Сад је толико уредан, да се човеку просто не мили његово друштво.

— Зарекао се да не пије неко време?

— Да је само то, ни по јада. Може човек да се одрекне пића за три месеца по некад. Али он вели да неће више пса да види, како би, видите, остао

увек уредан. Знате како је кад му дође? Ето, дошло му његово. А како пас?

— Као човек. Пас је каквог нема у Индији. Зар не можеш наговорити Стенлија да пса узме натраг?

— Ја не могу више него што сам учинио. Знате какав је кад му дође. Човек издржава покору. Шта ли ће чинити кад оде у Брда? Лекар га је завео у списак.

У Индији је обичај да за време врућина шаљу из сваког пука по извештај број болесника у станице на Хималајима; мада би требало да се војници радују хладовини и згоди, недостаје им касарнско друштво из равнице, и гледају да се на ма који начин врате натраг или уопште да не иду. Осећао сам да ће ова мера окончати ствар, и пун наде оставих војника Теренса, мада ми он довикну:

— Неће пса узети, господине. Можете се слободно кладити у плату. Знате какав је кад му дође.

Нисам ни тврдио да разумем редова Стенлија Ортериса, те учиних најпаметније што сам знао, — манух га се.

Тога лета болесници из пука коме је припадао мој познаник, добише наређење да се крену за Брда рано у јутро, јер су лекари били мишљења да ће им пешачење по хладовини чинити добро. Пут им је водио јужно ка месту званом Умбала, неких сто двадесет миља и више. Онда ће скренути на исток и заћи у брда за Казолаи, Дугшај, или Субату. У очи поласка вечерао сам са официрима — полазили су у пет у јутро. Беше поноћ кад се довезох у своју башту, и изненадих белу прилику, која ми умаче преко зида.

— Тај је човек овде већ од девет сати, — рече домаћи слуга, — и све нешто прича псу. Потпуно је сишао с ума. Нисам му казао да иде, јер је овде био већ више пута, а чувар паса казао ми је да би ме велики пас сместа заклао, да сам војнику

казао да иде. Није тражио да говори са Заштитником Сиротиње, нити да што једе или пије.

— Кадир Бакш, — рекох му, — добро си урадио, јер пас би те зацело заклао. Али не верујем да ће бели војник више доћи.

Гарм је ружно спавао те ноћи, и јечао је у сну. Једном је скочио, и јасно, звонко залајао, и чуо сам га како маше репом, док себе није разбудио, и лавез умуче са урликом. Сањао је да је опет са својим господаром, и замало што се нисам заплакао. За све је то луди Стенли био крив.

Први одмор имао је одред болесника неколико миља од њихове касарне, на амрицарском друму, а десет миља од моје куће. Сасвим случајно један од официра врати се колима да још једном добро вечера у Клубу (кухиња на путу увек је рђава), и тамо се видесмо. Био је то мој одличан пријатељ, за кога сам знао да истински воли псе. Његов љубимац био је велики угојени ротривер који је ишао у Брда здравља ради, и мада тек беше април, обла мрка животиња дахтала је и брктала као да ће пући.

— Чудновато, — рече официр, — какве изговоре још не нађу ови моји болесници, само да се врате у касарну. Има војник у мојој чети који ме је молио за дозволу да се врати у касарну и плати заборављени дуг. Толико сам му поверовао да га пустих и одвезе се еком¹⁾ сав срећан. Десет миља да плати дуг! Радознао сам шта је по среди.

— Ако ме одвезеш мојој кући, мислим да ти то могу показати, — рекох.

Пођосмо мојој кући у његовим колима, заједно с ретривером, и успут му испричах о Гарму.

— Баш сам се чудио где се та животиња изгуби. Од њега нема бољег пса у пуку, — рече мој пријатељ. — Пре месец дана понудио сам за њега маломе човеку двадесет рупија, али, талац је, ве-

¹⁾ Ека — таџиге.

лиш, за Стенлијево добро владање. Стенли ми је један од најбољих војника, само кад хоће,

— То је и разлог, — рекох. — Осредњи војник не би то примио срцу, као што је он.

Довезосмо се тихо на задњи крај баште, и одшуњасмо се око куће. Беше једно место уза сам зид, обрасло у тамарисково шибље, где сам знао да Гарм чува кости. Чак ни Лију није пуштао да седи у близини. На пуној индијској месечини видео сам белу униформу како се сагиње над псом.

— Збогом, стари друже, — нисмо могли а да не чујемо Стенлијев глас. — Немој, забога, да те уједе којекакво куче, па да побесниш. Али ти умеш да пазиш на себе, стари друже. Ти се не опијаш и не насрћеш на своје пријатеље. Узмеш кости, и једеш бисквит, и таманиш своје непријатеље као центлмен, Ја одлазим... немој да урличеш... идем у Казолаи, где те нећу више видети.

Могло се видети како задржава Гармову њушку, кад је диже према звездама.

— Остаћеш овде, и владаћеш се добро, а... а ја ћу отићи и гледаћу да се добро владам, али не знам како ћу те оставити, не знам...

— Ово је већ којешта, — рече официр милујући свог глупавог, дундастог, маторог ретривера. Зовну војника, који скочи на ноге, домаршира и поздрави.

— Ти овде? — рече официр и окрете главу.

— Јесте, господине, али одмах идем.

— Одлазим одавде колима у једанаест сати, Ићи ћеш са мном. Не могу да пустим болеснике да овако шврљају. Да се јавиш овде у једанаест.

Мало смо говорили кад уђосмо у кућу. Само је официр нешто мрмљао и вукао ретривера за уши.

Беше то ружно, прехрањено псетиште; кад се дотетура до моје кухиње да једе, паде ми на памет сјајна мисао.

У једанаест сати официрева пса нигде није било, и још нисте чули галаму какву диже његов

господар. Звао га је, и викао, и љутио се, и тражио га по мојој башти око пола сата.

Онда му рекох:

— Вратиће се већ у јутро. Пошаљи човека возом, а ја ћу наћи бестију и вратићу ти је.

— Бестија? — на то ће официр. — Ја ценим тога пса куд и камо више од ма ког свог познаника. Лако је теби говорити кад ти је пас ту.

Ту је био — под мојим ногама — а да је само нестао, нестала би и храна и плата слугама у мојој кући све док се не би нашао. Али понеко заволи пса који не вреди да га човек корбачем ошине. Мој пријатељ морао је напослетку да пође са Стенлијем, а онда ће чувар паса:

— Каква је то животиња Булен сахибов пас? Да га само видите!

Одох у момкову колибу. Дебели неваљалац лежао је на асури брижљиво везан ланцем. Мора да је чуо како га господар зове читавих двадесет минута, али није ни покушао да дође.

— Нема образа, — рече слуга презриво. — Он је *панјар-кутер*¹⁾. Није ни покушао да скине крпу с уста, кад га је господар звао. Лијица би искочила кроз прозор, а Велики Пас заклао би ме и са корпом на устима. Одиста има свакојаких паса.

Сутра у вече, ко ће доћи него Стенли! Официр га послао четрнаест миља железницом с писамцем, молећи ме да вратим ретривера, ако сам га нашао, а ако нисам, да понудим велику награду. Последњи воз за логор полазио је у пола једанаест, и Стенли остаде до десет у разговору с Гармом. Убеђивао сам га, преклињао, чак сам претио да ћу убити бул-терјера, али мали човек био је непоколебљив, иако сам му дао добру вечеру и с њим разговарао најстроже. Гарм је знао исто колико и ја да је ово последњи пут што види свог господара, и пратио је Стенлија као сенка. Ретри-

¹⁾ *Панјар кутер* — препеличар.

вер се само облизну после јела и одгега без и једног „хвала” увређеном момку.

Тако је прошао последњи састанак, и осећао сам се тужан колико и Гарм, који је целе ноћи јечао у сну. Кад одосмо у канцеларију, нађе место под столом одмах до Лије, и ту је лежао снажжено све док није дошло време да се иде кући. Више није било истрчавања напоље на веранду, ни истрадања да се кришом разговара са Стенлијем. Како време отопли, нисам давао да пси трче поред кола, већ су седели крај мене на седишту, Лија с главом под мојим левим лактом, а Гарм до ње уз ограду.

Ту је Лија била увек добро расположена. Имала је да мотри на сав промет, као што су воловска кола која су крчила пут, камиле, и коњи на улару, и да одржи своје достојанство пролазећи поред сиромашних познаника што су трчали по прашини. Није никад лајала тек да лаје, већ је њен пискави лавез био познат дуж читавог шеталишта, други терјери одазивали су јој се, а рабације се освртали преко рамена и насмејана лица правили нам пут.

Али Гарм није марио ни за шта. Његове велике очи беху упрте у даљину, а страшна му челюст затворена. У канцеларији био је још један пас, који је припадао моме шефу. Звали смо га „Боб књижничар”, јер је увек уображавао да има пацова за полицама, па би, тражећи их, извукао напоље пуно свежања старих новина. Боб је био добронамерна будала, али Гарм му није повлађивао. Овај би тек провирио на врата дахћући: — Пачови! Хајде, Гарме! — а Гарм би наместио шапу преко шапе и скупио се у клупко, остављајући Боба да му цичи за равнодушним леђима. Канцеларија је у оно доба била весела баш као гробље.

Једном, само једном видео сам Гарма да је задовољан. Рано једне недеље без питања одшетао је с Лијом, и некакав врло млад и лакомислен арти-

љерац (његова батерија тек што се преселила у тај крај света) покушао је да их обоје украде. Лија, наравно, имала је толико памети да не прима храну од војника, а осим тога тек што је била завршила доручак. Зато дојури с великим комадом печене овнетине што је издају британским трупима, спусти га на веранду, и гледала ме да види шта ћу рећи. Упитах је за Гарма, а она потрча испред коња да ми покаже.

Отприлике једну миљу друмом наиђосмо на нашег артиљерца где укочено седи на ивици јарка с масном марамицом преко колена. Гарм је био пред њим, и изгледао је врло задовољан. Крене ли човек руком или ногом, а Гарм тек мучке покаже зубе. Прекинута узица још му је висила са огрлице, а друга половина, тек прекинута, налазила се у артиљерчевој непомичној руци. Објасни ми, гледајући преда се, да је срео овог пса (назва га страшно) како иде сам, па га је хтео одвести у тврђаву да га, парију без господара, убију.

Рекох да ми се Гарм не чини баш као парија, али ако налази да треба, нека га води у тврђаву. Одговори ми да му баш није стало до тога да га води. Онда нека сам иде у тврђаву. Рече да није мислио да иде у то време, али ће ме послушати чим одзовем пса. Наложих Гарму да га води у тврђаву, и Гарм га свечано спроведе до капије, миљу и по по сунчаној жези, а ја испричах стражарима шта се догодило; млади артиљерац љутио се више него што је требало кад се почеше смејати. Испричаше му да је већ неколико пукова у своје време покушало да украде Гарма.

Тога месеца жега припече својски, и пси су ноћивали у купатилу на хладним, влажним опекама на којима је стајала када. Свако јутро, чим би момак напунио каду, скочили би унутра, и свако јутро момак је пунио каду по други пут. Рекох му да би баш могао напунити једно корито нарочито за псе.

— О не, — рече, смешећи се, — нису навикли,

Не би разумели. Па онда, у великој кади има више места.

Кули што цимају *панке*¹⁾ дан и ноћ добро су се упознали с Гармом. Запазио је да зовнем кулија кад се махалица заустави, и наредим да јако цима. Ако овај и даље спава, разбудим га. Пронашао је, такође, да је пријатно лежати на промаји под *панком*. Можда га је Стенли научио томе у касарни. Тек, кад би се *панка* уставила, Гарм би прво зарежао и бацио око на уже, па ако то не би разбудило човека — скоро увек би — пришао би тихо спавачу и прозборио му на ухо. Лија је била паметно псетанце, али никад није могла довести у везу панку и кулија; тако сам, захваљујући Гарму, угодно спавао у хладовини. Али био је неизмерно тужан — тужан као људско биће, и у својој тузи толико се држао мене, да и други то уочише, па су ми завидели. Ако сам се макао из собе у собу, Гарм ме је пратио; ако ми је перо престало шкрипати, Гарм ми је гурао главу у руку; ако сам се полу-будан окренуо на узглављу, Гарм је устајао и стао код мене, јер је знао да сам му једина веза са господаром, и из дана у дан питале су његове очи једно те једно: — Кад ће овоме доћи крај?

Како сам стално био са псом, нисам ни приметио да му је врућина наудила више него обично, све док ми неко не рече једног дана у Клубу: — Тај ће вам пас угинути за недељу две. Права је сенка. — Одмах дадох Гарму гвожђа и кинина, што никако није волео, и јако се забринух. Изгубио је вољу за јело и допуштао је Лији да му испред носа поједе његов оброк. Чак ни ово га није терало да једе, те се посаветоваше о њему најчувенији лекар у месту, жена лекар која је лечила болесне супруге владара, и генерални инспектор ветеринарске службе читаве Индије. Дадоше своја мишљења о његовим симптомима, ја им испричах ње-

1) *Панка*, — велика махалица којом се цела соба хлади.

гову историју, а Гарм је лежао на софи и лизао ми руку.

— Па он умире од сломљена срца, — рече жена лекар нагло.

— На моју реч, — рече генерални инспектор, — верујем да је Г-ђа Мекри потпуно у праву... као обично.

Најчувенији лекар у месту написа рецепт, а онда генерални инспектор ветеринарског одсека пређе преко рецепта да види јесу ли лекови у тачној размери за пса, — први пут у животу нашег доктора да му се рецепт проверава. Беше то неко јако окрепљујуће средство, и придиже сиромашка за једно две недеље, па онда опет поче мршавети. Замолих једног од пријатеља да га поведе собом кад пође у Брда, и он дође мојој кући с пртљагом на колима. Гарму намах све би јасно. Длака му се на кострешу на леђима, седе преда ме и зарежа тако страшно како још пса нисам чуо. Викнух пријатељу да сместа одлази, а чим кола изађоше из баште, Гарм стави главу на моје колена и зацвиле. Разумео сам му одговор, и постарах се да добијем Стенлијеву адресу.

Ред за одмор на ме дође позно у августу. Имали смо по тридесет дана одсуства у години, ако се нико није разболео, а узимали смо га кад је ко био слободан. Прво добише одсуство мој шеф и „Боб књижничар“, и кад они одоше, направих календар, као што сам увек чинио, и окачих више своје постеље, откидајући сваки дан по лист док се не вратише. Лија је већ пет пута ишла са мном у Брда, и ценила је хладовину и влагу и оне дивне ватре наложене у шуми колико и ја.

— Гарме, — рекох му, — идемо код Стенлија у Казолаи. Казолаи — Стенли, Стенли — Казолаи. — И понових ово дваестину пута. То заправо и не беше Казолаи, већ неко друго место. Сетио сам се ипак шта је Стенли казао у башти последње ноћи, и нисам смео мењати име. Онда Гарм поче да се

тресе, затим залаја, па навали на мене, весело скачући и машући репом.

— Нећемо сад, — рекох, дижући руку, — кад кажем „хајде”, онда ћемо, Гарме.

Извадих вунени капутић и бодљикаву огрлицу које је Лија увек носила горе у Брдима да се сачува од ненадног назеба и крадљивих леопарда, па их оставих да их оњуше и о том поразговарају. Шта су једно другом казали, наравно не знам, али Гарм постаде друго псето. Очи су му сад биле ведре, и лајао је весело кад год бих га ословио. Јео је свој оброк, пацове је таманио следеће три недеље, а кад би почео да цвили, требало је само рећи: — Стенли—Казолаи, Казолаи—Стенли, — да се охрабри. Штета да се тога нисам раније сетио.

Мој старешина врати се опаљена лица после живота под отвореним небом, једак кад виде колика је врућина у равници. То исто по подне нас троје и Кадир Бакш почесмо се спремати за једномесечно одсуство, и Лија је сваки час улетала и излетала из великог кожног куфера, а Гарм се сав кезио и ударао репом о под. Лија је познавала навике путовања као што је познавала мој посао у канцеларији. На станицу оде кевћући весело, на предњем седишту кола, док је Гарм седео са мном позади. Похита у вагон, виде Кадир Бакша како ми спрема постељу за ноћ, напи се воде и сави се у клупко, посматрајући оком под црном белегом метеж на перону. Гарм пође за њом (свет му је правио пут), па и он седе на јастуке успламтелих очију, машући помамно репом.

Стигосмо у Умбалу у топлу магловиту зору, нас неколицина, који смо напорно радили једанаест месеци, тражећи сваки себи *дак* — путничка кола са два коња — којима смо се имали одвести у Калку, у подножју Брда. За Гарма је све било ново. Није знао шта су то кола у којима се човек колико је дуг испружи на душецима, али Лија је све то знала, и сместа скочи на своје место, а Гарм за њом.

Друм за Калку, пре него што је изграђена железница, био је око четрдесет и седам миља дуг, и коње су мењали сваких осам миља. Коњи су се махом плашили, ритали се и пропињали, али су морали ићи, и ишли су куд и камо боље него обично, захваљујући Гармовом дубоком лавезу одостраг.

Требало је прећи једну реку, и кола су превлачила четири вола, кад Лија истури главу кроз покретна врата и замало што не паде у воду дајући упуства. Гарм је био ћутљив и радознао, и требало га је поново уверавати о Стенлију и Казолају. Уз лавез и кевтање стигосмо у Калку за ручак, и Гарм поједе за двојицу.

После Калке пут је кривудао међу брдима, и узесмо двоколице са полу-укроћеним коњићима које су мењали сваких шест миља. У оно време нико ни помишљао није на железничку пругу до Симле, јер она лежи седам хиљада стопа високо. Пут је био преко педесет миља дуг, а прописна брзина таман колико су коњићи могли ићи. Овде је опет Лија водила Гарма од кола до кола, скакала на задње седиште, и весело кевтала. Свеж ветрић са снежних висова дочека нас око пет миља иза Калке, и она зацика за свој капутић, бојећи се, као паметно псетанце, да јој стомак не озебе. Поручио сам био и један за Гарма, и кад се испесмо до свежих поветараца, обукох га и њему; Гарм га је гризао неразумно, али мислим да је био захвалан.

„Кев-кев-кев”, кевтала је Лија док смо пролетали око окука; „ту-ту-ту”, чуо се кочијашев рог на опасним местима, и „вау-вау-вау”, лајао је Гарм. Кадир Бакш седео је спреда и смешио се. Чак и он се радовао да се склони од жеге у равници, која се пекла у прозирној магли за нама. По који пут срели бисмо познанике који су се враћали на посао, па би питали: — Како је доле? — Горе од жеравице, — викао сам ја. — Како је горе? — Дивота! — довикивали су они; и ми смо ишли даље.

Изненада Кадир Бакш рече преко рамена: — Ево Солона, — док је Гарм хркао са главом на моме колону. Солон је неугодан мали гарнизон, али има то преимућство што је тамо свеже и здраво. Голетно је, ветровито, и путник се обично уставља близу у одморишту да се чим заложу. Сиђох с кола и собом поведох оба пса, док је Кадир Бакш спремао чај. Неки војник нам рече да ћемо Стенлија наћи „ено тамо”, показујући главом на пуст, голетан брег.

Кад се испесмо на врх, угледасмо оног Стенлија који ми је сву бригу задао, како седи на једној стени, заогрнут шињелом, а лице зарио у шаке. Још нисам видео у животу тако нешто самотно и снужено као што је био овај мали човек, згурен и замишљен на големој сурој падини.

Тад ме Гарм остави.

Оде без гласа, и колико сам видео, није кретао ноге. Летео је кроз ваздух колико је тежак, и тек само чух кад тресну о Стенлија, и обори малог човека. Ваљали су се по земљи, клицали, лајали и грлили се. Нисам могао да распознам ко је пас а ко човек, док се Стенли не диже и не заплака.

Исприча ми да је патио од грознице с времена на време, и да је врло слаб. Изгледао је онако како рече, али већ док сам их гледао, и човек и пас испунише се до своје природне величине, као оно суве јабуке што набубре у води. Гарм му је био на рамену, на грудима, око ногу, све у исти мах, тако да је Стенли говорио као кроз облак од Гарма — Гарма који је грцао, јецао и балио. Нисам ништа могао разумети шта је говорио, осим да је замишљао да ће умрети, али да је сад потпуно добро, и да више неће дати Гарма ником, ником на свету.

Онда рече да је гладан, жедан и срећан.

Сиђосмо до одморишта на чај, где се Стенли кљукао сардинама и џемом од малина, пивом, хлад-

ном овнетином и туршијом, кад се Гарм не би попео на њега; па Лија и ја пођосмо.

Гарм разумеде одмах. Трипут се са мнош поздрави, пружајући ми обе шапе једну за другом, и скочи ми на раме. Затим нас још испрати једну миљу друмом, певајући славопојке на сав глас. Онда се трком врати своме господару.

Лија ни једном не отвори уста, али кад се спусти хладан сумрак, и светлост у Симли указа се преко брда, зањушка на грудима мог улстера.¹⁾ Откопчав га, и гурнух је унутра. Она онда задовољно шмркну, и спавала је тврдо, с главом на мојим грудима, све док се не скидосмо у Симли, — двоје од четворо најсрећнијих створења на целом свету те вечери.

¹⁾ Улстер дуги, тешки огртач.

САДРЖАЈ

	Страна
Х. М. Стансфилд-Поповић: Рудјард Киплинг	III
Лиспет	1
Чудо Пуруна Багата	7
Капија Сто Јада	23
Тумај Слоновски	31
Преко међе	51
Чудновати доживљај Мороби Цукса	59
Рики-тики-тави	85
Прича о Мухамед Дину	103
По причању	107
Поплава	113
Пуријска Бисара	123
Да се прибележи	129
Гарм-талац	139

